

TARA BÂRSEI

- Mihail Sotiriu :** Asupra aspectului cantitativ al civilizației moderne
- A. A. Mureșianu :** Un capitol necunoscut din istoria Românilor ardeleni: Românii apărători ai Brașovului în războiul cu Curuții (1704—1709)
- I. Prișcu :** Din două documente
- N. Orghidan :** Observațiuni morfologice în regiunea Brașovului: Basinul Târgul-Săcuiesc
- Dr. N. Popea :** Meseriașii din județul Brașov
- C. Mușlea :** Radu Tempea. O sentință umilitoare pentru Românilor „rebelanți” din Rotbav
- Dr. E. Pop :** Cei dintâi culegători ai numelor românești de plante

PARTEA LITERARĂ

- D. Olariu :** Troița din răscruce
Serenadă
- Al. Petöfi :** Către Soare
- S. Tamba :** Din stânga și din dreapta
- I. C. :** Dări de seamă
- Axente Banciu :** Fapte
- I. C. :** Bibliografie.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

SUB CONDUCEREA PROFESORULUI A. BANCIU

REDACTIA }
și } **B-dul Regele Ferdinand No. 14, Braşov**
ADMINISTRAȚIA }

ABONAMENTUL

PENTRU UN AN LEI 260

NUMĂRUL LEI 50

Pentru străinătate acelaș preț, plus taxele de expediție (Lei 140)

INFORMAȚIUNI

Pentru autori

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

Autorii, ale căror articole urmează să se publice, vor fi încunoștințați despre aceasta.

Extrase din articolele publicate în revistă se pot face plătindu-se tipograful numai costul hârtiei și trasului.

O coală 16 p. formatul și hârtia revistei.

50 ex. Lei 320, 100 ex. Lei 550, 200 ex. Lei 870

8 pag.

50 ex. Lei 230, 100 ex. Lei 320, 200 ex. Lei 550

Pentru cetitori și abonați

Cei cari au primit No. 1 și l-au reținut, sunt rugați să ne achite abonamentul.

* * *

În loc să apărem lunar în 3 coale de tipar, vom apărea la câte două luni în 6 coale. Am făcut-o aceasta pentru a putea publica și articole mai lungi, cari, fărâmițate în 2-3 numere de revistă, pierd adeseori atât de mult. Cetitorii nu vor fi scurțați deci cu nimic.

Lucrările și revistele primite la redacție vor fi amintite la „Bibliografia“ acestei reviste.

Reproducerea, fără indicarea izvorului, este oprită.

Revista apare cu sprijinul „Astrei“ Braşov.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

Redacția și administrația: BRAȘOV, B-DUL REGELE FERDINAND No. 14

Anul II.

Martie-Aprilie 1930

No. 2.

Asupra aspectului cantitativ al civilizației moderne

de Mihail Sotiriu

Istoricul Ferrero, pentru a caracteriza civilizația modernă al cărei prototip este aceia a Statelor-Unite, a numit-o — în mod foarte fericit — civilizație cantitativă, în opoziție cu vechea civilizație calitativă.

Scopul acestui „eseu“ este de a arăta deosebiri fundamentale dintre cele două table de valori ale acestor civilizații, origina spiritului care domină civilizația contemporană și a semnala încercările de reacție contra acestui spirit.

În toată această lucrare termenul „civilizație“ este întrebuințat în accepția lui curentă: totalitatea înfăptuirilor de natură spirituală cât și materială. Aceiași accepție s'a dat de altfel și de o seamă de oameni proeminenți ai culturii franceze când, făcând bilanțul unui secol de activitate în toate domeniile, au intitulat lucrarea lor „Un siècle de civilisation française“.

Vechea civilizație greco-romană de ale cărei comandamente s'au condus, dela origini și până către sfârșitul evului mediu majoritatea popoarelor Europei occidentale, postula principiul distincției dintre spiritual și temporal. Această civilizație este „creatoare de valori spirituale și estetice: ea dă naștere la religii, filosofii și științe desinteresate, la savante sisteme juridice, literaturi și opere de artă desăvârșite, stiluri de viață cari deosebesc și dau accentul lor original fiecărei epoci și societăți, tinzând la o ierarhie calitativă a funcțiilor și realizând în toate domeniile idealuri de perfecție“. ¹⁾

¹⁾ L. Rougier: La mystique démocratique.

Cu un cuvânt funcțiile de producție sunt subordonate celor politice, morale și speculative. Acestei ierarhii a funcțiilor îi corespunde aceia a claselor sociale care le exercită: clasa meseriașilor, negustorilor, lucrătorilor, clasa războinicilor, nobililor, înțelepților etc.

Pe scurt afirmarea că nu toate activitățile sunt echivalente, că există o muncă nobilă, aceia a spiritului și o muncă degradantă, munca manuală.

Astfel, în antica cetate greacă, artele mecanice și industriale, care deformează corpul și aservesc sufletul sunt exercitate de sclavi. Altele sunt preocupările omului liber — ale adevăratului cetățean: el trebuie să-și cultive spiritul, să-și desvolte sentimentele generoase pentru a putea fi astfel în stare să-și îndeplinească sarcinile de conducător, îndrumător sau apărător al cetății. În majoritatea cetăților aristocratice era incompatibilitate definitivă între calitatea de cetățean și exercitarea unei profesii manuale, iar în Teba negustorii nu puteau primi o funcție publică de cât 10 ani după părăsirea afacerilor.

Primatul spiritualului la Romani, în epocile lor de glorie, este indiscutabil: „câștigul oricărui meseriaș nu e curat, iar dintr'o prăvălie nu poate eși nimic onorabil“ spune Cicero în „De officiis“.

Organizația socială a evului mediu este vădit aristocratică; ea este alcătuită astfel ca să dea posibilitate unor clase privilegiate să trăiască fără nici un fel de preocupare materială. Cultura și înobilarea spiritului prin filosofie și artă, purificarea sufletului prin rugăciune și penitență, lupta cu sabia pentru apărarea creștinătății — iată idealurile acestei epoci.

Aceiași întâietate este acordată spiritualului în epoca Renașterii, care sub raportul material este început de eră. Suntem în timpul marilor descoperiri, a apariției capitalului sub formă de bănci și credit, schimbului intens de mărfuri între cetăți; epoca unei vădite și generale prosperități materiale, care cinstește și înțelege totuși pe un Leonardo da Vinci și întreaga pleiadă de artiști ce-i urmează.

Este evident că lumea modernă opune acestor supreme virtuți ale civilizației calitative o nouă tablă de valori. De aceea este necesar să stăruim asupra cauzelor care au favorizat transformarea vechii mentalități într'una cu totul deosebită, ba chiar opusă.

...De sigur că nu vom încerca să enumerăm aci toate cauzele, — procedeu cel mai adesea simplist — întrucât categoria fenomenelor de natura celor studiate în prezenta lucrare nu se pretează la o riguroasă legătură matematică între funcție (efect) și — cel mai ades — enormul număr de variabile (cauze); în plus, în grupul acestor fenomene este o atât de intimă întrepătrundere între efect și cauză, încât o discriminare efectivă a acestui raport este adesea imposibilă.

*

...Din totalitatea influențelor, cari au contribuit la formarea unei noi mentalități, socotim ca precumpănitoare aceea a *științelor pozitive și a eticei protestante*, în forma ei calvină-puritană.

Aceste două influențe, lucrând în domenii deosebite, una în acel al inteligenței și al realizărilor materiale iar cealaltă în domeniul sufletului vor reuși, printr'un proces ce va fi urmărit în rândurile de mai jos, să alcătuiască omului modern o nouă structură spirituală.

*

...Din imemorabilele timpuri ale copilăriei sale și până în zilele noastre, omenirea n'a încetat o clipă să se întrebe asupra rostului său în univers. Răspunsul ce ea va da acestei întrebări este cheia care explică o epocă, justifică o civilizație. Acest răspuns implică în același timp soluții unor probleme strict conexe de prima: aceea a originii vieții, a justificării cosmosului etc.

Civilizația greco-romană a dat acestor adânci probleme metafizice o soluție estetică: sistemele ei cosmologice sunt capodopere de construcții logice, clare, distincte. Zeii ei sunt exemplare de desăvârșită armonie și frumusețe.

Civilizația evului mediu adoptă ca îndreptar de viață soluția creștină. Viața de aci nu poate fi înțeleasă de cât ca o pregătire pentru cealaltă, vecinică și plină de beatitudine.

Științele pozitive, al căror avânt caracterizează epoca modernă, dau o nouă orientare spiritului omenesc. Problema turburătoare a lucrului în sine, a esenței, a cauzelor finale este socotită ca insolubilă. „Postulatul agnostic Kantian, lasă câmp liber de cercetare numai în categoria fenomenelor supuse empirismului și metodei inductive: «imensul domeniu al concretului și utilului». ¹⁾)

¹⁾ H. Massis : Défense de l'occident.

Știința se va ocupa de raporturile, de legile cari comandă fenomenele; găsirea acestor raporturi este de domeniul exclusiv al rațiunii. Spiritul pozitivist își interzice orice transcendță, orice afirmare dincolo de relația cauză-efect exprimată printr'o lege. Scientismul devine formulă curentă: întreaga lume sensibilă, lumea materială în care se poate măsura, număra și cântări devine obiect al științei. Menținută strict în acest domeniu știința poate prevedea mersul fenomenelor și determină desfășurarea lor așa ca să poată fi utilizate; rezultatele investigației științifice devin bunuri comune. Omul începe a-și înălța capul căci el poate, așa dar, să modifice mersul lucrurilor, poate să stăpânească natura. Pretutindeni lumina inteligenței și pătrunderea rațiunii fac să dispară misterul și necunoscutul. Frumoasele mituri religioase, sacrele legende devin obiect de atentă cercetare; sfârșită epoca religioasă naivă și liniștitoare....

Mentalitatea științifică pozitivistă și deterministă, altoită pe o etică nouă de care vom vorbi mai jos face posibilă apariția acelei minuni a timpurilor nouă care este tehnica modernă.

Etica de care am pomenit este isvorâtă din ramura calvină și puritană a reformei lui Luther. Protestantismul — cum îl indică și numele — a însemnat revolta contra autorității bisericii catolice, depositara tradiției consemnată în dogmele și scrierile doctorilor bisericii creștine.

„Protestantismul substituie autorității calificate a interpreta legitim tradiția religioasă a occidentului, liberul examen, adică interpretarea lăsată la arbitrarul frecăruia.... și fondată numai pe exercițiul rațiunii umane; rezultatul a fost dispersiunea într'un număr din ce în ce mai mare al sectelor, cari nu reprezentau, fiecare, de cât opinia particulară a unui anumit număr de indivizi. Cum, în aceste condiții nu mai era posibilă o înțelegere asupra doctrinei, aceasta trecu pe al doilea plan iar primul loc îl ocupă jatura secundară a religiei, morala; de aci și moralismul așa de precumpănitor în protestantismul actual“.¹⁾

Să cercetăm ceva mai pe larg această latură secundară a protestantismului, pentru a vedea cum se stabilește filiația: etică puritană — virtute burgheză — mentalitate capitalistă.

Toată etica puritană este în strânsă legătură cu doctrina predestinației și păcatului original. Calvinismul învață că mântuirea

¹⁾ R. Guénon: La crise du monde moderne.

omului nu se obține cu slujbe religioase, cu Sf-ta Cuminecătură, cu rugăciune și ascetism.

Viața sterilă a clericului și a călugărului în marginea celei laice este o absurditate.

„Toate profesiunile legitime sunt egale în fața lui D-zeu; viața laicului nu este întru nimic inferioară aceleia a clericului. Munca productivă a meseriașului are o mai mare valoare de cât trândăvia călugărului, care din egoism se sustrage datoriiilor de solidaritate cu omenirea. Pentru a câștiga grația Divină achită-te conștiincios de zilnica datorie profesională“.¹⁾

Pe când catolicismul distinge spiritualul de temporal, luteranismul politicul de religie, Calvin sanctifică toate formele de activitate omenească, exaltează viața practică, făcând să înceteze durerosul divorț dintre viața laică și cea religioasă, dintre interesele temporale și cele spirituale.

Această doctrină însemnează o nouă perspectivă de viață pentru popoarele cuprinse în sfera de influență a protestantismului. Iată un bun resumat al eticei puritane în tratatul lui Isaac Barrow (Of industry) în care cetim: „Trebuie să fim muncitori (industrious) fiind că nimănui nu-i e permis să lenevească în timp ce toate creaturile muncesc și asudă și fiind că toate darurile venindu-ne dela D-zeu, avem datoria să ni le perfecționăm prin muncă, spre gloria Sa. Toate facultățile sufletului nostru trebuiesc supuse unor reguli și legi severe, toate mișcările interioare, toate acțiunile exterioare; să ne stăpânim inclinațiile, să ne înfrânăm și dominăm pasiunile; să ferim sufletul nostru de gânduri deșarte și poftes zadarnice; să nu lăsăm frâu liber gurii; nici la dreapta nici la stânga, ci drept înainte să ne fie calea“.²⁾

Pe scurt eliminarea oricărei activități fără scop, a oricărui act spontan dictat de vre-o impulsie naturală.

Semnul grației divine, al binecuvântării muncii noastre, îl constituie rezultatul ei favorabil, succesul; orice activitate încoronată de succes este un imn gloriei lui D-zeu. Un pasagiu dintr'o predică a fondatorului methodismului John Wesley sună astfel: „Religia dă naștere, în mod necesar, zelului la muncă și la cumpătare, iar aceste virtuți nu pot produce de cât bogăția. Avem deci datoria

1) L. Rougier: op. citat.

2) W. Sombart: Le Bourgeois.

să îndemnăm pe adevăratul creștin să câștige și să economisească ori de câte ori și tot cecece poate, deci să se îmbogățească“.

Iată, în adevăr, o formă cu totul nouă a spiritului religios modern! Dacă ținem seamă că el stăpânește în nordul Europei, în Anglia și mai ales în Statele-Unite ale Americii este imposibil să nu legăm vizibila prosperitate materială a popoarelor respective cu spiritul acestei forme a protestantismului.

Etica puritană conține în germen toate însușirile spiritului burghez; controlul metodic al conduitei, raționalizarea completă a existenței și orientarea sa într'un sens cu desăvârșire utilitarist, moderație în satisfacerea dorințelor și „suprimarea aproape completă a trebuințelor artistice de grandoare sensibilă și de magnificență“ (Sombart). În privința aceasta contrastul este desăvârșit între mărețul Dom gotic catolic, plin de picturi, statui și vitraliuri și între bisericile puritane severe, reci și lipsite de orice ornament.

Virtutea burgheză nu are un mai tipic reprezentant, care să fi fost mai des citat și dat ca pildă, a cărui viață să fi constituit pentru vre-un număr mai mare de oameni un ideal, ca Americanul puritan Benjamin Franklin.

Virtuțile cardinale pe care el le predică, întreaga sa înțelepciune, se rezumă în faimosul „Time is Monney“.

Invățătura acestui nou apostol este o adevărată prefață la viitoarea evanghelie a capitalismului modern.

În una din magistrarele lucrări ale lui Sombart asupra capitalismului (*Les Juifs et la vie économique*) se arată însemnatul aport al Evreilor la formarea mentalității capitaliste moderne. El observă cu această ocazie că etica puritană echivalează cu triumful spiritului evreesc, dovedindu-și afirmația cu sprijinul unui enorm material documentar.

Vom pomeni un singur punct în care asemănarea dintre religiozitatea puritană și cea ebraică este desăvârșită: concepția, cu totul comercială, a relațiilor dintre om și D-zeu. Pentru talmudist morala constă în observarea materială, a celor 600 prescripții scoase din Thora: sub ochii lui Iehova stă deschis pentru fiecare un cont în care acțiunile bune se înscriu la activ iar cele rele la pasiv. Mântuirea sau condamnarea vecinică rezultă matematic din soldul contului....

Și pentru puritan aceeași concepție a contabilizării acțiunilor bune și rele, „ceea ce dă sanctificării vieții caracterul unei afaceri comerciale“ (Weber).

Franklin judeca progresul său sufletesc după numărul cruciulițelor, trase în ziua respectivă, într'unul din pătrățelele celor 13 coloane verticale ale virtuților înscrise într'un carnet...

...Inteligența, strict ținută a se aplica numai asupra lumii materiale, pusă în slujba unei religioase dorințe de muncă și producție, iată aluatul sufletesc al omului timpurilor nouă. Acest om este mai presus de toate un „Homo economicus“. Mentalitatea sa capitalistă rezultă din fuziunea intimă a spiritului de întreprindere și a spiritului tehnic.

*

...In ultimă analiză conducătorul de mari întreprinderi moderne urmărește prosperitatea cât mai largă a afacerilor și un câștig cât mai ridicat; aceste două tendințe sunt strâns implicate una într'alta fiindcă dorința de prosperitate aduce obligația de a urmări câștigul. Dar — și aceasta-i fundamental — în condițiile economiei moderne este imposibil să se fixeze o limită naturală prosperității unei afaceri, precum și o margine câștigului.

„In regimul capitalist nu există beneficiu ori cât de mare ar fi, dincolo de care să nu se intrevadă alte posibilități de câștig mai mare și așa mai departe, la infinit. Și când dezvoltarea și extinderea unei afaceri au atins un grad peste care nu se mai poate întrevede o creștere a prosperității sale, legătura strânsă care există între diferitele ramuri ale economiei contemporane permit antreprenorului modern a suplini acestei stagnări a prosperității unei afaceri, adăugându-i altele. Așa ne explicăm tendința marilor căpitani de industrie ai vremurilor noastre, nu numai de a extinde nemăsurat întreprinderile lor dar și de a întemeia neconținut altele legându-le, mai mult sau mai puțin strâns, de prima.“¹⁾

Avem aci explicația formării marilor trusturi europene sau americane (Strussberg, Stiness, A. E. G., Rockefeller etc.).

O altă trăsătură a omului economic modern este amploarea așa zicând nelimitată, a activității sale. Această activitate ne mai fiind încadrată de limitele naturale de altădată, (satisfacerea tre-

¹⁾ W. Sombart; op citat.

bunțelor unui om sau unei familii, sau producerea unei cantități determinate de bunuri necesare traiului de toate zilele) devine continuă și nemărginită.

Cheltuiala de energie necesară acestei activități este dusă până la marginile posibilităților omenești. De dimineată până seara toate clipele timpului său sunt consacrate muncii, toate forțele sale sunt tensionate la extrem. „Bussinessman“-ul modern, condamnat voluntar la o activitate și agitație vecină cu dezechilibrul, nu mai poate practica acel „indulgere genio“ atât de scump inimii lui Horatius. Această supra activitate — al cărei tip perfect „standard“ îl întrupează, se înțelege, — Americanul — epuizează corpul și vestejește sufletul; crerul nu cunoaște alte asociații de cât mașini, aparate, cifre, cai — vapori, cote, procente etc.

O viață petrecută în convorbiri telefonice, cari anunță lovituri de bursă, între tictacurile aparatului Morse sau țacănitul mașinilor de scris, se înțelege că se desfășură după o tablă de valori cu totul nouă.

....Technica zilelor noastre, produs al științei, a adăugat noi note cari întregesc fizionomia sufletească a omului modern.

Ea ne-a deschis orizonturi necunoscute, crezute inaccesibile; decând a reușit să utilizeze energiile închise în sânul pământului, să-și realizeze scopurile cu ajutorul forțelor mecanice, se poate afirma că posibilitățile sale sunt infinite și ca atare este posibilă extinderea la infinit și a puterii noastre. Miracolele săvârșite de tehnică au ajutat și legitimat acea aspirație către infinit pe care am văzut-o ca însușire a spiritului de întreprindere contemporan.

Spuneam, în cursul acestui studiu, că în toate timpurile și sub diferite forme sufletul omenesc a simțit nevoia evaziunii din actual, căutând să-și răspundă întrebărilor cu caracter finalist; să nu fie oare acea aspirație către nelimitat a spiritului de întreprindere modern ca și nemărginita sete de înfăptuire a tehnicii contemporane, un aspect adecvat al acestei vecinice tendințe a sufletului, căruia i s'a interzis infinitul religios, și care dorește eliberarea din strânsa armătură mecanică și materială a civilizației noastre?

....Elementele care intră în alcătuirea valorilor acestei civilizații sunt numeroase; vom desprinde pe cele mai caracteristice.

Apresiasi cantitativă. Aceasta este, desigur, trăsătura cea mai isbitoare a mentalității moderne. Admirația noastră o acordăm mai

ales mărimii care se lasă măsurată și cântărită, oricare i-ar fi natura ei; admirăm numărul care măsoară, nu obiectul în sine. Averea lui Rockefeller, înălțimea unui „zgârie-nori“, cifra populației unui oraș, dimensiunile unui trans-atlantic, numărul sinuciderilor la Berlin etc. etc.; dar mai ales ne impresionează o sumă enormă de bani.

O consecință a acestei inclinații moderne este cultul succesului; a avea succes înseamnă a întrece pe altul, a fi mai mult ca el, a avea o activitate mai întinsă, a produce, a poseda mai mult, a fi cu un cuvânt mai mare. Iată cum aprecierea cantitativă ne face să confundăm superioritatea interioară cu cea exterioară; de aci până la admirația exclusivă a bogăției nu e decât un pas, căci ea poate procura majoritatea celorlalte forme de „superioritate“ exterioară. Aceiași inclinație a spiritului nostru explică pasiunea modernă pentru sport, care nu e decât întrecerea cantitativă în efectuarea unor exerciții.

Viteza, rapiditatea, recordul, este o valoare, în multe privințe înrudită cu prima căci se reduce la o măsură a timpului.

Viteza este copilul mașinei și al tehnicii moderne, care ne-a dat posibilitatea să străbatem spațiul cu iuțeli de bolid; ea este toxicul sufletului contimporan, o nouă față a acelei încercări de evadare din materie și actual de care am vorbit mai sus.

Viteza este „unul din aspectele acelei frici de moarte, eroare materialistă a lumii occidentale, prin care ea ar putea să piară; în timp ce medicii vor să prelungească viața, oamenii o doresc cât mai largă, cât mai material cuprinzătoare: a trăi repede înseamnă a trăi de mai multe ori. Cu mașina mea, în timpul verii, am acum patru vacanțe în patru colțuri fermecătoare ale continentului, în locul singurei și costisitoare vacanțe de altădată, cu trăsurile, cu bagagele și cu servitorii ei plictisitori.“¹⁾

Viteza este vădit anti-tradiționalistă, anti-aristocratică; se spune că bătrânul Franz Iosif nu a pus piciorul într'un automobil; intrările triumfale ale monarhilor se fac și azi în echipagii trase de cai.

Ritmul frenetic al activității contimporane este în continuă luptă cu încetineala maiestooasă a fenomenelor biologice cari co-

¹⁾ Paul Morand: De la vitesse.

mandă viața; natura își construște lent făpturile sale. „Frumusețea germinației și creșterea firească nu o apreciem decât pe pânza cinematografului într'un ritm accelerat și nenatural, care ne satisface“.¹⁾

Nepotrivirea dintre ritmul impus de tehnică și posibilitățile percepției noastre, neputința creerului de a se adapta și a prelucra enormul număr de senzații procurate de acest ritm, nasc o depri-mare sufletească ușor de descoperit la reprezentanții tipici ai mentalității cantitative contemporane. Ș'atunci, viteza mai poate fi so-cotită și ca o fugă a omului de propriul său suflet care i-ar pune vecinic aceleași dureroase probleme la care el nu poate răspunde. „De aceea mișcarea și variația sunt căutate numai pentru ele înșileo adevărată tendință către instantaneu având ca limită o stare de pur desechilibru“.²⁾

Noutatea, ineditul, lucrul ne mai văzut este încă o pasiune a lumii moderne. În această privință ziarul contemporan este o su-ficientă probă.

În fine *sentimentul de putere* poate fi considerat ca un alt atribut al spiritului zilelor noastre. Acest sentiment, atât de natural pentru cel care posedă efectiv puterea, este desigur semnul slă-biciunii sufletești a contemporanilor noștri. El este prilejuit fie de bogăția pecuniară, fie de înfăptuirile tehnice. De aceea masele admiră în general, pe milionar și inventator.

....Civilizația cantitativă cu structură pur economică își trage puterile de viață din credința că progresul e legea generală a omenirii. Teoriile moderne asupra progresului își au originea în epoca Renașterii. În urma invențiilor și descoperirilor de tot soiul în domeniul material, cari abundă începând cu secolul XVI, se afirmă din ce în ce mai hotărât credința într'un viitor strălucit al omenirii. Dar adevărata metafizică a progresului natural, rezultat normal al naturii lucrurilor, n'a fost elaborată decât în secolul XVIII. Hume, Condorcet, Diderot sunt principalii făuritori ai ei; la sfârșitul acestui secol întreaga filosofie o constituie numai filo-sofia progresului.

Optimismul progresist devine filosofia curentă a burghezimii și a omului economic modern, filosofie pe placul maselor, mai ales.

1) P. Morand : op. citat.

2) R. Guenon : op. citat.

Cu începutul secolului XX această metafizică „iluzie prostesc optimistă și științificește falsă, a progresului indefinit al umanității.“¹⁾ este atacată din toate părțile. Georges Sorel își intitulează chiar una din cărțile sale „Les illusions du progrès.“

„Calitățile lucrurilor, de exemplu frumusețea și bunătatea, nu sunt susceptibile de măsuri precise, deci cu atât mai mult de comparații sigure. Dar progresul presupune în mod necesar un plus sau un minus“²⁾

Așa dar în domeniul calitativului e imposibil a afirma progresul; el aparține aceluia al cantității. Toată opera tehnicei moderne este un șir nesfârșit de realizări în progres vădit sub raportul cantitativ: „Nu știm dacă filosofia lui Kant constituie un progres față de a lui Platon sau teoriile lui Bentham față de ale lui Budha, dar fără îndoială că mașina cu aburi model 1913 este în progres față de aceea lui Watt“³⁾

*

....Deoarece în afară de actele eroice sau religioase, omul, în general, urmărește fericirea și evitarea mizeriei, iată-ne, la capătul acestei expuneri, aduși să ne întrebăm cari sunt meritele și avantajele, care desavantagiile acestei noi forme de civilizație ome-nească. Punând problema fundamentală a acestei civilizații abor-dăm astfel filosofia fericirii omului modern.

Prin exploatarea metodică a resurselor naturale această civilizație a dat posibilitatea unei vieți decente, unei bune-stări din ce în ce mai vizibile la un număr de oameni necunoscut în vechime; civilizația modernă este civilizația maselor în opoziție cu aceea a antichității care este o civilizație a elitelor. Postulând principiul egalei îndreptățiri a fiecărui om la foloasele muncii sale, ea a realizat o justiție socială desăvârșit superioară aceleia a lumii vechi.

Aceste avantagii sunt puse însă în cumpănă de grave inconveniente:

Inclinarea către o noțiune din ce în ce mai materialistă a fericirii; bună-stare constând numai din anumite înlesniri de viață

1) Lucien Romier: *Explications de notre temps.*

2) E Dupréel: *Deux essais sur le progrès.*

3) W. Sombat: op. citat.

ce rezultă din progresul tehnic (lumină electrică, mașină, cinema etc.) Această bună-stare nu este nici ea măcar desăvârșită, întrucât civilizația modernă multiplică la nesfârșit nevoile noastre artificiale.

„Fericirea care înglobează numai satisfacțiile fizice și plăcerile materiale duce la desamăgire; fiindcă satisfacerea materială corespunde unei nevoi împlinite sau unei lipse suprimate, mai de grabă decât unei reale ameliorări a individului. Ea suprimă efortul, foamea, pentru un moment dorința, dar nu îmbogățește sau fructifică în sensul pozitiv pe om; din contră îl slăbește. De aci rezultă plictiseala groaznică și acel dezechilibru, vecin cu nebunia, care se observă la oamenii coplesii de avere, dar lipsiți de o armătură intelectuală sau morală.“¹⁾

... In preajma războiului încheiat în 1918 a înflorit, cam pe tot cuprinsul Europei occidentale, o foarte interesantă literatură a crizei civilizației și sufletului modern. In fruntea curentului care dorește revizuirea tablei de valori contimporane trebuie să așezăm, se înțelege, ca pe aceia a unui precursor, filosofia anti-intelectualistă a lui Bergson.

Reacția contra inteligenței — ca formă superioară de cunoaștere a lumii — se continuă cu Spengler, Kaiserling, Tagore și alți gânditori mai mărunți.

Termenii problemei sunt: Intuiție și Contemplare de o parte, Inteligență și Acțiune de alta.

Viitorul va decide într'un sens sau altul, sau va găsi poate o soluție, de nimeni bănuită.

¹⁾ L. Romier: Qui sera le maitre?

Un capitol necunoscut din istoria Românilor ardeleni:

Românii apărători ai Braşovului în războiul cu Curuţii (1704—1709)

de Aurel A. Mureşianu

Războiul victorios început de împăratul Austriei şi Germaniei Leopold I. împotriva Turcilor şi alungarea acestora de sub zidurile Vienei, cu ajutorul regelui polon Ioan Sobieschi, umpluse de nădejde inimile creştinilor din ţările dela Dunăre, din Balcani şi din Carpaţi. Vestea înfrângerii treptate a Turcilor şi izgonirii lor de pe teritoriul fostului regat al Ungariei, fu primită cu însufleţire nu numai în ţările tributare Turciei: Ardealul, Moldova şi Ţara Românească, dar mai cu seamă în ținuturile de miazăzi ale Ungariei, în Banat şi în ţările din dreapta Dunării, cari stătuseră atâta timp sub stăpânirea directă a paşalelor turceşti.

Români, Sârbi, Croaţi, Sloveni, Bulgari, Albanezi şi Greci, din Ardeal şi până în Macedonia şi la ţărmurii Adriaticeii, aşteptau cu nerăbdare momentul, în care să poată prinde armele împotriva împilătorilor seculari.

Intre cei-ce lucraseră de mult pentru eliberarea creştinilor de sub stăpânirea otomană, se distinsă mai cu seamă nobilul ardelean Gheorghe Brancovici, fost agent al principelui Transilvaniei, Mihail Apafi I. la Constantinopol şi frate al vestitului vlădică şi martir românesc al Ardealului, Sava Brancovici.

Gheorghe Brancovici sau „Brâncoveanul“, cum se scria el româneste¹⁾, pe care răutatea istoriografiei ungureşti n'a pregetat

¹⁾ Vezi frumoasa lui dedicaţie scrisă în anul 1683 pe o evanghelie trimisă bisericii româneşti din Veştem în Ardeal, la N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XIII, pag. 202. El singur îşi deduce în scrierile sale originea dela un ram al vechilor despoţi ai Serbiei cu acelaşi nume, care s'ar fi aşezat de mult între Români şi ar fi dat neamului nostru mai mulţi preoţi şi vlădici de valoare. Cu privire la afirmaţiile lui nu există argumente sigure nici pro nici contra. Intre*cei-ce contestă această origine este şi răposatul istoric maghiar Ludovic de Thallóczy (vezi studiul său *Az Al-Brankovicsok* (Pseudo-Brancovicii), apărut în rev. „Századok“ din 1888). Dar Thallóczy contestă chiar şi

să-l transforme într'un „aventurier politic“, lucrase în taină, încă în decursul soliei sale la Constantinopol, în interesul pregătirii unei mari coaliții a statelor libere creștinești²⁾, și a unei răscoale generale a creștinilor supuși ai imperiului turcesc, pentru alungarea definitivă a Turcilor din Europa.

Vlădica Sava și fratele său Gheorghe Brâncoveanu călătoriseră încă în anul 1668 la Moscva, ca să implore ajutorul țarului Alexie Mihailovici împotriva Turcilor, cari devastaseră biserica românească din Alba-Iulia și alte biserici din Ardeal, și să ceară milostenie pentru reclădirea lor.³⁾

originea împărătească a Cantacuzinilor, afirmând că „singura dinastie medievală din peninsula balcanică, care dăinuiește și astăzi“ este dinastia albaneză Tocco, ai cărei descendenți sunt principii italieni de Achaia, ducii de Pepoli etc. (v. Thallóczy, *Illyrisch-albanische Forschungen*, München, 1916, vol. I. pag. 79). În lipsă de dovezi sigure cum poate cineva afirma contrarul, având în vedere haosul care a urmat după căderea imperiului bizantin sub Turci? Brâncovenii deveniseră însă de mult Români. Insuși Gheorghe Șincai numește pe Brancovici „diaș Român“. Sunt cunoscute și sentimentele românești ale fratelui său, vlădica Sava, care în marele sobor ținut în anul 1675 la Alba Iulia a dispus între altele ca „Popii carii nu să nevoescu cu rumânie, ce tot cu sârbie, unii ca aceia și lor facuși de cătră Dumnezeu pedeapsă și de cătră poporani urăciune, și săborului scădere, aceia cu un cuvânt să să oprească din popie“. (Cipariu, *Acte și Fragmente*, Blaj, 1855, p. 149). — De altfel Românii au contribuit cu sângele lor în măsură foarte mare la formarea aristocrației balcanice. Chiar și elita Serbiei actuale este în parte de origine macedo-română, ca și întemeietorul Iugoslaviei, răposatul mare european Pasici.

²⁾ Inceputul s'a făcut în anul care a urmat eliberării Vienei, constituindu-se la 1684, „Sfânta ligă“ împotriva Turcilor dintre Sf. imperiu roman-german, Polonia și republica Veneției, alianță care a dus la pacea dela Pojarevaț din 1718, prin care Turcii pierdură toate posesiunile lor din nordul Savei și Țara Românească până la Olt.

³⁾ În scrisoarea lor din 1 Iunie 1668 prezentată biroului ambasadurilor la Moscova ei ziceau între altele: „Bucuroși am face și noi aceea ce e spre umilirea Turcilor, dar fără de ajutorul altor creștini și monarhi și fără de voia și ajutorul lui Dumnezeu nimic nu-i cu puțință, căci și noi suntem sub picioarele lor... Este în părțile acestea mare mulțime de creștini pravoslavnici: *Sârbi, Bulgari, Români*; toți aceștia așteaptă să fie de undeva năvală a creștinilor asupra afurișilor de Turci, căci sunt în mare lipsă, năcaz și strămoare; dacă ar vrea D-zeu, *aceștia toți ar fi cu oaste gata*“. — Dr. S. Dragomir, *Relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul al 17-lea*, în *Analele Acad. Rom. Seria II. tom. 34, p. 1184*.

Silit să părăsească Ardealul dinaintea furiei calvinizante a lui Apafi și ortacilor săi, cari aruncară în temniță și pe fratele său, vlădica Sava, Gheorghe Brâncoveanu se refugiază la curtea Domnului Țării Românești, Șerban Cantacuzino, pe care reușește să-l câștige pentru planurile sale.

Șerban-Vodă, care dovedise simpatia sa față de cauza creștinilor și în decursul asediului Vienei din 1683, încurajat de succesele progresive ale oștirilor coaliate, începu chiar și tratări secrete cu curțile din Viena și Moscova, în decursul cărora îi veni și gândul de a se așeza pe tronul Țarigradului, în timp ce Gheorghe Brâncoveanu, pe care împăratul Leopold I îl făcuse în anul 1668 și „conte ereditar“ al „Sf. imperiu roman-german“⁴⁾, începuse deja să se numească în proclamațiile sale „despot ereditar al Serbiei, Bosniei, Miziei, Traciei, Bulgariei și al Sirmului“.

Gheorghe Brâncoveanu *adunase în Țara Românească și o oaste de vre-o 30.000 de oameni*, compusă în mare parte din refugiați de peste Dunăre⁵⁾. În primăvara anului 1689 el porni cu această oștire, cu care tăbărâse în regiunea mănăstirii Tismăna, cu scopul de a se împreuna cu oastea margravului de Baden, victoriosul general împărătesc, care respinse pe Turci peste Dunăre și cuceri și cetățile Niș și Vidin. Șerban-Vodă, confidentul tainic al împăratului Leopold I, muri însă în Octomvrie 1688 și nepotul și urmașul său Constantin Brâncoveanu, din ramul din Țara Românească al familiei cu acest nume, crezând că e mai bine să nu se trice cu Turcii, căzu în disgrația curții din Viena. Această împrejurare discredită în fața imperialilor și pe Gheorghe Brâncoveanu. Aproprierea lui cu o oștire atât de numeroasă „sperie“⁶⁾

4) Același titlu îl acordase împăratul Leopold și lui Șerban-Vodă. — v. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. 1891, vol. IV. p. 265, și scrisoarea de mulțumită a lui Șerban-Vodă adresată în anul 1687 împăratului Leopold la Viena în *Documentele Harmuzachi*, vol. V. 1; p. 135.

5) Numărul acesta este confirmat și prin Dimitrie Cantemir, care ne spune că „Șerban-Vodă a recrutat o armată de 24.000 de oameni, compusă în parte din Sârbi, Sloveni și Croați“ și „a turnat pentru artilerie treizeci și opt de tunuri“. Această armată, scrie Cantemir, „destinată de a elibera cu totul Europa de tirănia Turcilor, a căror putere scăzuse deja prin victoriile continue ale Nemților.... el o ținea ascunsă prin păduri și munți“. — Cantemir. *Istoria imperiului otoman*, ed. Acad. Române, partea II, p. 506.

6) „Georg Brankovich der Despot der Illyrier und Raizen, kam 1689 mit 30.000 Mann zum Markgrafen von Baden. Dieser, der kaum so viele

într'atâta pe margravul de Baden, încât acesta temându-se de o cursă, îl prinse și-l trimise legat împăratului la Viena. Aici fu aruncat, fără vină, în închisoare, din care nu mai scăpă până la moartea lui întâmplată în anul 1711, încheiând încă o nouă verigă la lungul lanț de mucenicie a neamului întărit și oțelit și mai mult prin jertfa eroică a fratelui său.

Căpitania oștirii adunate de Gheorghe Brâncoveanu cu sprijinul lui Șerban-Vodă se împăcară însă cu comandanții „cătanelor“ împărătești; ei fură primiți sub scutul împăratului și împărțiți și atașați sub numele de „Rați“ — al cărui înțeles vom căuta să-l explicăm în cele următoare — ca trupe de cavalerie ușoară pe lângă regimentele lor. Acești „Rați“ sau „Răuți“, cum îi mai numea poporul nostru, în rândurile cărora intrară o mulțime de Români, din Banat, din Țara Românească și din Ardeal, au luat parte însemnată nu numai în luptele împotriva Turcilor, ci și în îndelungatul și sângerosul război din Ungaria și Ardeal dintre anii 1703 — 1711, împotriva zecilor de mii de „Curuți“ ai vestitului pretendent la coroana Ungariei, Francisc Rakoczy II.

Așa s'a început la sfârșitul veacului al 18-lea, la stăruința celor doi frați Brâncoveni și ai soților lor de cugete și idei, apărători ai Românilor ardeleni împotriva încălcărilor tiranice ale Ungurilor, opera de redeșteptare națională a popoarelor creștine de sub stăpânirea turcească, care a avut o repercusiune atât de puternică și asupra neamului nostru românesc, inaugurând, la începutul veacului următor, era luptelor sale pentru independența politică și națională.

Am socotit de foarte necesară această introducere, pentru-ca să pricepem mai bine mărețul epizod de vitejie al Românilor din sud-estul Ardealului, de urma căruia am reușit să dăm pătrunzând ascunzișurile uitate ale întunecatului codru al istoriei noastre.

*

Printre documentele găsite de noi în anii din urmă este și copia originalului nemțesc al jalbei adresate în anul 1737 de către

Leute in seinem Heere hatte, und vom dem Vertrage des Brankovich mit dem Kaiser nichts wusste, *erschrockt*, und sandte den Brankovich, um sich seiner zu versichern gefangen nach Wien“ — Gebhardi, *Geschichte des Reichs Hungarn*, Leipzig 1780, partea II, pag. 65.

Românii brașoveni împăratului Carol VI la Viena. Această jalbă, despre care am mai vorbit și cu alt prilej, conține și următorul important pasaj :

„Până în clipa de acum noi am păstrat față de Măria Ta împărătească, prea îndurate Doamne, cea mai supusă și neschimbată credință și suntem gata de a jertfi spe acest scop și de aci încolo ca și mai 'nainte trupurile, viața și averea noastră. Precum s'au purtat și părinții și moșii noștri în timpul deselor năvăliri ale Turcilor și Tătarilor, așa ne-am purtat și noi mai cu seamă în decursul îndelungatei răzvrătiri și a primejdioaselor revoluții racoțiene, în decursul cărora, din cauza atacurilor continue, orașul Brașov a fost în cea mai mare primejdie, căci fără a ne lăuda cu o glorie deșartă, noi ne-am apărat cu atâta vitejie și ne-am luptat atât de cavalereste pentru patrie, în cât ne-am păstrat în totdeauna pozițiunea, am format un zid de apărare pentru întreg Ardealul, și am apărat orașul Brașov, după cum dovedește însuși atestatul Magistratului Brașovului cu data de 15 Iunie 1724⁷⁾, de jaf și cutropire. În timpul acesta însă am și suferit foarte mult, căci mulți dintre ai noștri au ajuns în robie grea, mulți și-au pierdut viața prea de timpuriu, iar alții sunt nevoiți să ducă și astăzi o viață mizerabilă, schilozi și cu membrele zdrobite și pline de răni“.

Asupra acestei fapte vitejești a Românilor din Brașov și Țara Bârsei izvoarele noastre istorice nu aruncau până acum aproape nici o lumină. Confuzia era și mai mare întrucât și puținele date istorice păstrate înglobaseră pe Români sub ciudata poreclă de „Rați“, pe care Ungurii o dădeau de obicei Sârbilor și care ajunsese în această epocă să însemneze miliția voluntară călăreață, formată din Slavi și din Români.

De o urmă aproape cu totul ștearsă a rolului de atunci al Românilor dăduse istoricul Gheorghe Barițiu, în analiza valoroasei cronici a fruntașului săcui Cserei, care se refugiase cu mai mulți nobili ardeleni partizani ai împăratului la Brașov. Cserei scrie într'un loc al cronicei sale următoarele : „De multeori priveam de pe coasta Cetățuiei cum *Compania liberă* (Frei compania), formată din vre-o 50—60 de bădărani de Sași și *alți câțiva Români de*

⁷⁾ Acest atestat fu alăturat petițiunii și trimis cu mai multe alte documente împăratului.

nimic numiți Rați (valami rosz oláhokból rácz nevezete alatt) punea pe fugă pe câmpia Bârsei câte opt nouă sute de Curuși. Ne era rușine mai ales de Sașii din Brașov, că aceștia (Curușii) erau așa oameni de nimic“.

Barițiu, neavând cunoștință despre înființarea în anul 1704 a unei „Companii libere“ a locuitorilor Brașovului, Sași și Români și interpretând rău o greșală de tipar a ediției cronicei lui Cserei, traduse cuvântul Freucompania cu cuvintele „Compania lui Frén“. Comentând acest pasaj Barițiu scrie între altele: „Precum în toate celelalte guere (războaie) esterne și interne, așa și în guera civilă dintre anii 1703 și 1711 Românii atât cei din Transilvania, cât și cei din Banat și Ungaria luaseră parte considerabilă în o formă sau alta. Dintre istoriografii maghiari moderni sunt unii, cari convinși din documentele autentice *recunosc pe față participarea multor mii de Români cu armele în acea gueră*. Se știe și atâta, că unii Români se bătea în partea Lobonților (Imperialilor — nota aut.), iară alții a Curușilor, unii pentru casa Habsburg, alții pentru Rakóczy.... *Insă cum vine, că și trupele românești din Transilvania, care se bătea sub comanda nemțească trec mai totdeauna sub nume de Sârbi (Rați — nota aut.)?* Am pricepe lucrul, deacă așa ceva s'ar fi întâmplat la Bănățeni, unde tocmai în acele timpuri veniseră Slavi mulți scăpați din Turcia pe pământul ocupat de Austriaci dela Turci.... În Banat a fost mai ușor a ascunde pe Români sub nume sârbesc; dară în Transilvania? Istoria va răspunde și la această întrebare“⁸⁾.

Ascunderea unui popor sub numele altuia nu mai este astăzi pentru istoricul român o noutate. Mai cu seamă în vremile mai vechi numele de popoare nu exprimau atât de precis noțiunea etnică ca în ziua de astăzi, ci erau de multe ori mai mult o expresie geografică. Un exemplu eclatant îl găsim la cronicarii bizantini din epoca dinastiei românești a Asanilor, dintre cari unii ca Nichita Choniates ne descriu cu deamănuntul rolul important al Românilor în prima perioadă a imperiului româno-bulgar, *pe când alții ascund pe Români cu totul sub numele de Bulgari sau Sârbi*. Un alt exemplu similar îl găsim în numirea de *Greci* dată mai

⁸⁾ Gh. Barițiu, *Din cronica lui Mihail Cserei, 1661—1711*, în revista „Transilvania“, an. II, 1869, p. 249.

ales în Ardeal Românilor originari din dreapta Dunării și chiar și celor autohtoni, cari se îndeletniceau cu negoțul⁹⁾, Și să mai amintim de faptele mărețe ale Corvinilor și a altor bărbați iluștri ai Ungariei de viță românească, săvârșite *sub nume ungurești* și servind spre gloria poporului descendent al lui Atila și Arpad?

Așa s'a întâmplat, ca și numele de Raț, care se dădea la început numai provincialilor din Rașca, din Serbia veche numită în documentele latinești *Rascia*, locuită în vremile vechi și de Români, să primească în limba ungurească înțelesul de Slav și Sârb peste tot, iar pe timpul împăratului Leopold I să servească spre numirea miliției naționale a popoarelor creștine slave și romanice, răsculate împotriva tiranilor lor¹⁰⁾.

După cum dovedesc însă izvoarele istorice, însuși Români erau de cele mai multe ori aceia cari își însușiau numele unui

⁹⁾ Acest curios fenomen l-a observat Francezul d'Hauterive și în Moldova. Vorbind despre comerțul acestei țări, autorul importantului memoriu asupra Moldovei la 1787 scrie: „Dedicându-se unor meșteșuguri streine ei (Moldovenii) devin streini în țara lor și se numesc după numele nației ale căror mărfuri le vând“ (En prenant des professions étrangères ils deviennent étrangers dans leurs pays et se disent de la nation dont ils vendent les marchandises). — Comitele d'Hauterive, *Memoriu despre starea Moldovei la 1787*, București 1902.

¹⁰⁾ Cea mai mare parte a miliției slavo-românești fiind compusă din călăreți, cuvântul *Raț* ajunsese sinonim cu cuvântul de *cavalerist* sau *husar*. În vechea cronică săsească din Sibiu a lui Irthel, publicată de cunoscutul istoric maghiar contele Iosif Kemény citim la anul 1704: „*Husarii sau așa numiții Rați* (die Hussaren oder sogenannten Ratzen), cari au zăbovit în mijlocul miliției împărătești etc. etc.“, apoi iarăși la anul 1707, 21 Mai: „*Rații împărătești sau husarii* (die Kaiserlichen Ratzen oder Hussaren) etc.“ (vezi *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, neue Folge, Kronstadt 1860). — O altă cronică săsească din Țara Bârsei face amintire la anul 1717 de „*800 Rați și 300 dragoni* (800 Ratzen sind 300 Dragoner)“, cari au pornit în Moldova (v. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, vol. VI, Brașov, 1915, pag. 366). — Iar în raportul din 30 Aprilie 1690 trimis din Viena dogelui Veneției, vorbindu-se de forțele imperialilor din Ardeal, se spune că „un număr destul de însemnat îl formează și *Rații și Husarii*, pe cari însă nu se obicinuește aici a se pune temeiul prea mare, fiind o oaste mai puțin pățită și foarte nestatornică (In non poco numero poi si calcolano li Rasciani et Ussari, sopra de quali non è costume qui di far gran fondamento per esser militia meno esperta, et molto inconstante)“.— v. Hurmuzachi, *Documente*, vol. V, 2, p. 187.

neam străin.¹¹⁾ Așa își luară ei și în epoca despre care scriem numele de Rați sau Răuți, cu care Nemții și Ungurii numiseră până atunci de obicei pe Sârbi. Ne-o spune aceasta lămurit învățatul cronicar săsesc al Brașovului, Marcus Fronius. Vorbind despre sculara și înarmarea Românilor la începutul războiului cu Curuții, Fronius scrie în anul 1705, că „*Românii prind armele sub numele de Rați.*“¹²⁾ Originea românească a „Răuților“ luptători în regiunea Brașovului o dovedesc de altfel și numele căpitanilor lor, pomeniți mai ales în cronicile săsești, precum: *Gheorghiiță (Ghiurca), Popa, Chiru, Dragoș*, etc. etc. Un întreg capitol de vitejie au înscris Români de atunci în istoria Ardealului sub nume străin.

Inarmarea și luptele Românilor împotriva Curuților lui Francisc Rákóczy II. „Compania liberă“ și „Răuții“ români apărători ai Brașovului

După moartea vitejilor conducători de viță românească ai popoarelor Ungariei, a Corvinilor Iancu și Matei, Ungaria n'a mai putut rezista mult timp năvalei turcești. Nu trecură bine nici treizeci de ani dela moartea craiului Matei și Turcii ocupară deja partea de miază-zi a șesului Ungariei, iar câți-va ani mai târziu ei împlântară semiluna pe zidurile cetății Buda.

Retrași spre miază-noapte și spre răsărit, Ungurii se concentrară în Ardealul bogat în cetăți și mai ușor de apărat, pe care-l transformară în curând într'un principat unguresc. Lipsindu-le însă sprijinul populației fundamentale a țării, a Românilor, pe care și-i înstreinară și mai tare prin încercările de

¹¹⁾ Învățatul cronicar român, stolnicul Constantin Cantacuzino scrie despre Ungurii din Ardeal între altele: „Mare parte din boerimea lor încă *sunt și se trag din Români*, ci numai stăpânirea acei țări și astăzi fiind calvină, și ei slujind la curte s'au calvinit, și așa tot Unguri se chiamă, schimbându-și credința și-au schimbat și numele de Român. — v. *Cronica pe scurt a Românilor*. Iar Francezul de Gêrando, vorbind despre raportul dintre Români și „Grecii“ Brașovului scrie următoarele: „Grecii formează un fel de aristocrație... deși am văzut, că sunt în parte de aceiași origine cu Români“, A. de Gêrando, *Sur les hautes plaines de Transylvanie*; Paris, 1842.

¹²⁾ „*Rasciorum titulo sumunt arma Valachi*“ — Marcus Fronius, *Nos, ecclesia, schola ad Brassobi radices*, în „*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*“, Brașov, 1918, vol. VII, p. 334,

maghiarizare a nobilimei lor, prin asuprirea din ce în ce mai mare a iobagilor și prin crâncenele persecuții religioase, ei trebuiră să închine țara Turcilor.

Frumoasa înțelegere și alianță dintre principele Sigismund Báthori și marele nostru Mihai, al cărei scop fusese alungarea Turcilor din Europa, cu ajutorul și protecțiunea puternicului împărat creștinesc din Viena, se prăbușii din cauza trufiei majorității corifeilor maghiari, cari, conduși de vechiul lor instinct de rassă, urau pe Români și pe Nemți mai mult decât pe Turci. Veacul al 17-lea fu plin de luptele lor împotriva împăraților din Viena, în decursul cărora ei chemară în ajutorul lor, nu numai odată, chiar și pe Turci.

Pe când îndrumătorii prevăzători ai neamului românesc pregăteau, în înțelegere cu aliații creștini, izgonirea Turcilor din Europa; pe când, învinși, Turcii erau pe cale de a fi aruncați în Dunăre, trufașul magnat unguresc și pretendent la tronul Ardealului și Ungariei, faimosul „rebel“ Emeric Thököly lupta mai departe alături de Turci împotriva creștinilor, reușind a strânge în oastea sa, prin presiune asupra voevozilor Munteniei și Moldovei, și câte-va mii de Români.

Dar nici înfrângerea definitivă a lui Thököly, nici marea victorie a aliaților creștini dela Zenta, nici pacea dela Carlovăț n'au putut trezi la realitate pe fanaticii luptători pentru „independența maghiară.“ Curuții¹³⁾ lui Thököly se răsculară din nou, punând stăpânire peste mai multe cetăți și orașe din nordul Ungariei. Ei fură însă respinși și crâncen pedepsiți. Toate acestea nu folosiră însă nimic. O nouă nădejde apăru pe orizontul maghiar, tânărul Francisc Rákóczy, descendentul principilor Ardealului cu acest nume și fiul vitreg al lui Thököly. Profitând de împrejurarea că trupele împărătești erau angajate în războiul pentru succesiunea tronului Spaniei, Ungurii încep să se miște

¹³⁾ Cuvântul *curuț* Ungurii l-au luat dela Turci. *Curuții* se numiau în limba turcească ostașii concediați din armata regulată după împlinirea anilor de serviciu. Pe infanteriștii imperiali Ungurii îi numiau în batjocură *lobonți* (labancz), probabil dela strigătul „ladet“ (încărcați!) al mușchetarilor și grenadirilor împărătești cari pușcau în serii și pe care îl auziau în bătălii. Pe Români și Slavii miliției voluntare împărătești, Ungurii îi numiau fără deosebire *rați* (rác), cuvânt cu care ei numiau și pe Sârbi.

din nou. Incurajat și sprijinit și cu bani de regele Ludovic XIV, pe care oștile lui Marlborough și ale lui Eugen de Savoia îl strămtoraseră rău, Rákóczy se pune în fruntea răscoalei și câștigând pe cei mai mulți dintre magnații și nobilii Ungariei, recucerește încetul cu încetul aproape toate cetățile din nordul Ungariei și al Ardealului, răsculând și pe Săcui și ajungând cu oștile sale, compuse mai cu seamă din husari, până la porțile Vienei, iar în Ardeal până sub zidurile Sibiului și Brașovului.

Ocârmuitor al oștirii împărătești din Ardeal era atunci contele Jean Louis Rabutin de Bussy, viteazul general, care zdrobise la 1697, împreună cu prințul Eugen de Savoia, armata sultanului Mustafa II la Zenta. Coborîtor dintr'un neam de vechi militari francezi, strașnic și iute la mînie, potrivit vremii în care trăia, însă fire de latin, care nu vorbea bine decât limba părinților săi, contele Rabutin privia cu simpatie la încercările Slavilor și Românilor de a scăpa de sub îndoitul jug turco-maghiar. Ne-o spune aceasta însuși cancelarul de atunci al Transilvaniei Nicolae Bethlen, aruncat de Rabutin, în decursul luptelor cu Curuții, în închisoare. „*Rații, scrie Bethlen, sunt un popor întru toate potrivit geniului lui Rabutin. Sacul și-a găsit petecul.*“¹⁴⁾ Fapt este că Rabutin a sprijinit înarmarea numeroaselor cete de Români din Ardeal și din Țară și că s'a servit de aceștia în cadrele companiilor și escadroanelor sale de „Rați“ în toate luptele sale cu Ungurii. Neavînd însă decât numai câte-va mii de trupe de infanterie și de miliție românească, generalul Rabutin trebui să se retragă la început dinaintea numărului înzecit al vrășmașilor în partea de miază-zi a Ardealului.

După-ce adunară în jurul steagului lor și pe Săcui, trupele lui Rákóczy se apropiară de regiunea Brașovului la sfârșitul lui Ianuarie 1704. Comandantul cetății Brașovului trimise drept iscoadă înaintea lor „câți-va muschetari, câți-va orașeni sași și pe *trabanții români*“ (die walachischen Trabanten.¹⁵⁾ Se ceru ajutor

¹⁴⁾ Ferdinand von Ziegler, *Drei Jahre aus der Geschichte der Rákóczy'schen Revolution*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, neue Folge, vol. VIII, p. 183.

¹⁵⁾ Vezi ziarul lui Clementis în *Quellen, etc.*, vol. VII, p. 422. — *Trabanții* sau *dorobanții*, cum le ziceau Români, formaseră din timpuri vechi jandarmeria simbriașe a cetății Brașovului, compusă mai mult din Români și întrebuintată mai cu seamă pentru cortegiuri.

din Sibiu, sediul comandamentului general al trupelor împărătești din Ardeal, și la 13 Aprilie 1704 sosește în Țara Bârsei colonelul Graven cu „500 de dragoni și 300 de Rați” (500 Dragoner und 400 Rätzen¹⁶⁾), împotriva cărora pornesc, conduși de mai mulți căpitani, 5000 de Curuți. Curajul Răuților postați la marginea satului Codlea și salvele neașteptate și pline de efect ale dragonilor ascunși în dosul lor îi pun însă pe fugă. În zilele următoare imperialii intră cu 60 de stegulețe dușmane, cu mai mulți prizonieri, cu cirezi întregi de vite și cu multă pradă în Brașov.

Ne-ar fi foarte greu a descrie rolul Românilor în luptele pentru apărarea Brașovului împotriva năvalei turbate curuțomaghiare, dacă nu ne-ar veni într'ajutor bogatele ziare, cronici și însemnări, scrise aproape exclusiv latinește, ale fruntașului preot și scriitor evanghelic săsesc de atunci al Brașovului, Marcus Fronius, publicate, în parte, de distinsul profesor brașovean, d-l Iuliu Gross, în volumul VII al „Izvoarelor pentru istoria Brașovului”, apărut în anul 1918.

Pe temeiul jalbei Românilor brașoveni dela 1737 și a altor urme găsite de noi, nu ne va fi greu de a reconstrui, cu ajutorul lui Fronius, frumoasa icoană a luptelor pentru libertate și independență ale neamului nostru de atunci.

Fiind Brașovul din ce în ce mai tare amenințat, în luna Mai 1704, se înființă, sub comanda cetățeanului Andrei Enyeter, care servise și în armata franceză, *Compania liberă* a locuitorilor suburbiilor Brașovului. Fronius scrie cu acest prilej în ziarul său, că locuitorilor intrați în compania liberă (libera phalanx) „li s'au alăturat și câți-va soldați concediați, apoi și Rați, nume care s'a prins și de Bulgarii noștri. Era admirabil să privești la vitejia și la curajul acestor oameni puțini”.¹⁷⁾ Că Sașii numeau în timpurile vechi pe Români din Șchei, grație originii lor transdanubiane, *Bulgari* (Belger) este un lucru îndeobște cunoscut, dar ca în aceste vremuri de lupte pentru libertatea popoarelor

¹⁶⁾ Ibidem, p. 423.

¹⁷⁾ *Accesserunt colonis illis exauctorati quidam milites, porro et Rascii, quod nomen Bulgaris quoque nostris haesit. Mirabile visu, quae horum paucorum hominum virtus et audacia fuerit.* — *Quellen*, VII. p. 298.

creștine, să fie și ei dintr'odată transformați în „Sârbi“ desigur că nu se aștepta nimeni.

În epoca stăpânirii cumane: „Comani“, pe timpul Asanilor: „Bulgari“, sub Corvini: „Unguri“, în luptele lor din epoca Brâncovenilor: „Sârbi“ — ciudat destin al unui popor atât de numărös și de vechiu ca al nostru de câte-ori a întreprins vre-o acțiune războinică în tovărășie cu neamurile vecine!

Una dintre cauzele entuziasmului Românilor pentru numele de Rați a fost și împrejurarea că împăratul Leopold și sfetnicul său de origine balcanică, primatele Ungariei cardinalul Leopold Colonic, ¹⁸⁾ au cuprins în privilegiile date creștinilor ortodocși de sub stăpânirea turcească, toate popoarele din „Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Ienopolea, Herțegovina, Croația, Mizia și Illiria“ sub numele comun de *Rasciani*, sub care i-a și provocat la „prinderea armelor împotriva celor mai înverșunați dușmani ai numelui creștinesc și asupritori ai lor“ ¹⁹⁾

Că între trupele Raților cari luptau în Ardeal și mai ales a celor venite din Banat, erau într'adevăr și Sârbi o aflăm tot dela Fronius. În Noemvrie 1704 colonelul Graven e trimis din nou în ajutorul Brașovului. „Am auzit, scrie Fronius, că el vine cu o oaste amestecată de o mie de oameni, compusă din Nemți și din Rați. *Rații, pe cari noi îi numim Ratzen, sunt o adunătură de oameni răi (!), Sârbi, Români etc. Între ei se găsesc și Șchenii noștri (Bulgari noștri)*“ ²⁰⁾

Faptul că Fronius întrebuițează uneori și cuvinte înțepătoare la adresa Românilor, nu trebuie să ne mire. Răuții erau o miliție nouă, mai puțin disciplinată, care se lăsa ușor ademinită spre excese. Românii prădară și câte-va sate săsești, ce fuseseră în stăpânirea Curușilor. Pe Fronius nu-l durea însă de

¹⁸⁾ Cardinalul Colonic este autorul principal al înființării bisericii românești unite din Ardeal. El încercase a atrage în sânul bisericii catolice pe toți „Rascianii“ și reușise a și câștiga pentru această idee pe patriarh și clerul înalt, cari fură însă împiedecați în realizarea planului lor printr'o răscoală a poporului.

¹⁹⁾ Vezi privilegiile date conducătorului emigrației creștinilor balcanici — între cari se aflau și foarte mulți Români și Aromâni — patriarhului Arsenie Cernovici, în *Docum. Hurmuzachi*, vol. V. (1) pp. 353 și 359.

²⁰⁾ *Quellen*, VII, p. 317.

loc aprinderea și pustiirea, din poruncă mai înaltă, a satelor săcuiești. Fronius mai era supărat și pentru atitudinea prietenească față de Rákóczy a Moldovenilor și pentru atitudinea șovăitoare a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu. Și în cele din urmă Fronius, ca și ceilalți conducători sași vedeau în întărirea și ridicarea Românilor o primejdie tot atât de mare pentru privilegiile națiunii lor, ca și întărirea prea mare a Ungurilor.

În primăvara anului 1705, când numărul Românilor, atât de dincoace cât și de dincolo de Carpați, strănși sub steagurile împărătești, devenia din ce în ce mai mare, când deodată cu entuziasmul războinic, încolțise în inimile lor și dorul de mărire națională, scepticul popă brașovean scrie în ziarul său următoarele:

„Zilele acestea 20 de Români, nu de mult transfugi, s'au întors din Țara Românească, după-ce li s'a dat iertare. Multe sunt, de care trebuie să ne temem din partea lor. Mai întâi însăși răutatea acestei miliții... Suburbianii noștri au prins și ei cei mai mulți armele... trăsesc în desmăț, vexând pe locuitori, umblă după pradă și jaf... Ce s'ar putea întâmpla dacă ei ar prinde putere adunându-se în cete prea mari? Ei vor amenința și jigni pe toți fără deosebire, iar noi vom deveni prada lor. Deoarece de curând fugiseră la Săcui, părăsind, din pricina unei ofense oarecare steagurile împărătești, să nu ne temem, că ivindu-se un prilej nou vor face iarăși același lucru? De aceasta de aici înainte ne putem teme cu mai multă probabilitate, pentrucă ei își au soțiile și copiii în Țara Românească. Iar Țara Românească se poartă cu bunăvoință față de Săcui,²¹⁾ și cât timp aceștia au fost acolo, au stat prietenește de vorbă cu dușmanul nostru. *In sfârșit, dacă acești urmași ai Românilor vor prinde din nou armele păraginite, și vor ajunge să-și cunoască puterile, este de temut că vor năzui, scuturându-și jugul, la stăpânirea Ardealului.*”²²⁾

Pe când Fronius scria acestea Constantin-Vodă Brâncoveanu era încă mai mult sau mai puțin neutral. În Iunie 1705 însă el începe să se pronunțe mai mult în favorul unei inclinări spre

²¹⁾ Țara Românească adăpostia atunci o mulțime de refugiați, mai ales nobili săcui.

²²⁾ „... Postremo si desueta semel arma induat *Romanorum ista progenies*, viresque noscat suas, verendum est, ne iugo excusso, imperium Transilvaniae affectet“. — *Quellen*, VII p. 355.

imperiali, cu cari, precum se știe, se va împrietini definitiv. Căci iată ce citim în cronica lui Simon Christophori: „Voevodul românesc s'a declarat ceva mai bine de partea imperialilor, *îngăduind trecerea în Ardeal a 200 de Răuți (Ratzen), pe cari îi oprise până atunci*“.²³⁾ Aceștia erau fără îndoială din numărul acelorora, pe cari generalul Rabutin îi trimise prin Țara Românească în ajutorul Brașovului și dintre cari ajunseră în primăvara anului 1705 mai multe cete „bine înarmate“ la Brașov.²⁴⁾

Cu ocazia sosirii la Brașov a unei astfel de cete de Răuți, Fronius însemnează la sfârșitul lui Aprilie 1705 în unul din jurnalele sale: „Săptămâna trecută este memorabilă prin sosirea a 30 de Rați și Valahi (Rasciorum et Valachorum).²⁵⁾ Tare mă tem să nu fi fost chemați la arme într'un ceas rău. Ei lăcomiau mai de mult la acest oraș, însă până acum cu gând bun, și fără intenție războinică. *Dacă însă acum ei își vor îndrepta privirile dela prădăciuni, la adevăratul război și vor învăța să poarte armele, atunci va fi foarte de temut, că revenindu-le în inimi virtutea romană, să nu se bată pentru domnia Ardealului, dându-le mână de ajutor atât Moldovenii cât și Muntenii*“.²⁶⁾

Ori-câtă neîncredere vor fi avut Sașii noștri în miliția voluntară românească de atunci și ori-câtă teamă, că trezindu-se din nou vechile virtuți în inimile Românilor, aceștia vor încerca să îndeplinească, ceea ce nu-i reușise marelui lor înaintaș Mihai: fără ajutorul Românilor și fără jertfirea lor eroică în luptele cu

²³⁾ *Quellen*, VII p. 30.

²⁴⁾ „La 11 Aprilie — scrie Simon Christophori — sosi în oraș *căpitanul de Răuți Ghiorghită* (der Raczen Capitany Gjirgijce) cu alți 24 de Răuți, oameni bine încălecați și înarmați, el ne asigură că în scurt timp vor veni încă și mai mulți din Țara Românească. ... În noaptea de 23 Aprilie sosiră iarăși 30 de Răuți (Ratzen) din Țara Românească, se crede că ei vin din Sibiu etc. etc.“ — *Quellen* VII, pp. 23—26.

²⁵⁾ Fronius o spune precis și în „*Kuruzo-Labonzologia*“ lui, că „*Românii cari servesc în miliție se numesc Rați (hoc scilicet Valahorum genus dum militam sequuntur, Rascios appellant)*“.

²⁶⁾ „Si nunc animos a latrocinii ad iustum bellum revocent ac arma tractare discant, magnopere metuendum, *ne redeunte in praecordia virtute romana de imperio Transsilvaniae dimicentur, habituri auxiliatrices manus Moldavos pariter et Transalpinos*“.— Fronius, *Kuruzo-Labonzologia*, manu, scris în biblioteca liceului „Honterus“ din Brașov.

Curuții, nu știm dacă Brașovul nu ar fi ajuns prada cetelor lihnite ale lui Kálnoky Péter, Pekri Lőrincz și a altor corifei maghiari, cari își făcuseră încă înainte planul cum să împartă între ei străzile Brașovului, după cucerirea lui.

Însăși cronicile săsești ne aduc mărturia eroismului până la jertfirea de sine a „Răuților“ din Compania liberă a Brașovului și din miliția împărătească, cari au apărat orașul și cele două cetăți ale lui ani de-a rândul de atacurile vrăjmașe și au mijlocit aproape neîntrerupt comunicația Brașovului cu Țara Românească și alimentarea lui cu bucate și vite într-o măsură, încât nu unul dintre cronicarii sași accentuează faptul, că orașul n'a dus în acest timp aproape nici o lipsă și că mai ales carnea de vită se găsea din belșug.

Ceeace au afirmat Românii brașoveni în petiția lor adresată în anul 1737 fiului lui Leopold, împăratului Carol VI, sunt pe deplin adevărate de cătră cronicile și însemnările săsești ale timpului, cu deosebirea, că afară de Fronius, nici una nu amintește pe Români cu numele lor cel adevărat.²⁷⁾

Între hârtiile din anul 1737 ale arhivei bisericei Sf. Nicolae din Brașov se găsește și o însemnare cuprinzând numele a 41 de „catane“ împărătești, Români din Brașov, despre cari se spune că „au murit și au pierit,“ fără să se arăte nici anul, nici împrejurările în care aceste catane²⁸⁾ și-au pierdut viața, cu toate că în capul listei întâlnim și numele unui „obărșt“ sau colonel (Ghiurca), a trei „căpitani“ (Iane, Chiru și Mihai), a doi „otnogi“ (Matei, fratele căpitanului Mihai și Matei al Florei Sasu), a doi „stegari“ (Florea Tempea și Radu Giuvălcă, a unui „ștrajameșter“ (Mihai Orbul) etc. și cu toate-că se adaugă la urmă, că „pentru dragostea împărăteștii măriri au pierit și doi frați ai

²⁷⁾ Într-o scrisoare din Alba Iulia din 26 Sept. 1703, a grafului Ehrenreich von Seeau, „directorul cameral“ de atunci al Ardealului, se vorbește chiar și de „trei companii de Bulgari din Săliște (drey Compagnien Bulgaren von Silistie)“. Graf Joseph Kemény, *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*; vol. II, Cluj 1840 p. 308.

²⁸⁾ Românii se obicuiseră a numi *cătane* pe soldații împărătești din apus încă din timpul lui Mihai Viteazul. Și Raților sau Răuților li-se zicea în genere astfel. Această numire o întrebuițează și cronicarii munteni și moldoveni. Pe Rații cronicelor săsești intrați în anul 1717 în Moldova, Ion Neculce îi numește tot „catane.“

Sf. Sale protopopului Radu“ (Tempea — n. aut.)²⁹⁾ Pornind dela importanta mărturisire a petiției dela 1737 despre marea faptă vitejească a Românilor, ascunsă și micșorată, ca atâtea alte fapte mărețe ale trecutului nostru, de răutatea vrășmașilor, și cu ajutorul vechilor cronici săsești, nu ne-a fost greu de a constata, că *această însemnare cuprinde numele Românilor brașoveni morți în luptele cu Curuții — sau „Cruții“, cum le ziceau ei — fie în Compania liberă a Brașovului, fie între rândurile „Răuți“-lor români din oastea împărătească.*

„Obărștul“ *Ghiurea* nu este altul decât acel „căpitan Gheorghiuță“, numit de alte însemnări săsești „Iurca“ și „Gheorghe“, care sosise în Brașov la sfârșitul lui Martie 1705, venind dela Sibiu prin Țara Românească „cu 70 de Răuți“³⁰⁾ și care fu rănit în lupta pe care a avut-o la 28 Mai 1705 cu o sută de Curuți pedestri, la pasul Timișului, pe care îi respinse omorînd 5 din ei, între cari și pe căpitanul lor, „a cărui haine și arme le aduse la Brașov.“³¹⁾

Căpitanul Iane, „ginerel obărștului Ghiurca“³²⁾ a luptat, se vede, în altă parte, căci despre faptele lui nu aflăm nimic.

Un mare viteaz a fost însă căpitanul *Chiru*, a cărui lupte și moarte eroică a provocat chiar și admirația Sașilor Brașoveni. De nenumărate ori respinse Chiru cu Rații săi pe „Cruții“

²⁹⁾ Dr. Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Șchei*; Brașov 1901, vol. V, pag. 80. La sfârșitul listei sunt înșirate și numele a trei brașoveni, (Neculae al lui Matei Grecu, Andrei Croitorul și Radu Căciulă, „carii au pierit purtând cărți, *intăpați*,” la „Râjnov și Sâmpetru“ Aceștia erau acei Români brașoveni „trimiși cu scrisori la Sibiu,“ cari — precum ne spune cronica lui Cristophori — au fost prinși la sfârșitul lui Septembrie 1705 de Curuți și „trași în țepă nu departe de Râjnov.“ — *Quellen*, VII, p. 86.

³⁰⁾ *Quellen*, VI, p. 352.

³¹⁾ *Idem*, VII, p. 427.

³²⁾ *Stinghe*, opul și locul citat. Este caracteristică aplecarea din trecut atât a Sașilor cât și a Românilor spre întrebuițarea de termeni militari și forme de nume ungurești. Căpitanul *Gheorghiuță* este numit în cronicile săsești „der Ratzen-Capitány Jurka“; hotnogul Matei: „der Ratzen-Hadnagy Mathé,“ etc. etc. Expresiile militare ungurești, ca *hotnog*, *pârcălab* etc., intrate și în limba Românilor din principate, datează încă din timpul colaborării armate a Românilor cu Ungurii din epoca Corvinilor.

năpustiți asupra satelor din Țara Bârsei, provocându-le pierderi însemnate, răpindu-le cirezile de vite adunate, luându-le carele încărcate cu pradă și întorcându-se victorios cu mulți prizonieri la Brașov. La 4 Mai 1707, plecând însă într'o recunoaștere pe șesul Bârsei, însoțit numai de 9 călăreți și luând la goană 12 Curuți, el fu surprins în apropierea Ghimbavului de o altă ceată numeroasă de dușmani ascunși prin grădini. Incunjurat de vrăjmași, Căpitanul Chiru nu se predă, ci se sfârși „după o apărare de erou (nach einer heldenmässigen Gegenwehr“), luptând până la istovirea puterilor, chiar și după-ce căzu de pe cal. „Spuneau Curuții în retragerea lor, scrie Christophori, că în viața lor ei nu văzuseră un astfel de soldat, căci după-ce n'a mai putut sta în picioare el s'a apărut cu sabia îngenunchind, și n'a voit să primească „pardonul“ cu toate că i-s'a oferit acesta“.³³⁾ Calul lui, dimpreună cu „toate armele, șeaua și hamurile sale scumpe“ (sambt volligem und Kostbaren Gewehr, Sattel- und Zeug) au căzut în mâinile Săcuilor. Trupul căpitanului Chiru a fost adus la Brașov, și înmormântat cu „mari onoruri militare“ în biserica Sf. Nicolae din Schei. „La rugarea comandantului scrie Fronius am conces tragerea clopotelor (catedralei săsești — nota aut.) ca unuia care și-a jertfit viața în slujba Cezarului și a orașului Este cel dintâi caz al unei astfel de cinstiri a acestei națiuni. Nici un Grec, Român sau Sârb n'a avut încă parte până astăzi de ea“.³⁴⁾

Al patrulea dintre catanele românești din însemnarea dela 1737, căpitanul *Mihai*, este acel „Ratzen-Capitan Mihály“, care trecând în August 1716 în Țara Românească, are o ciocnire cu

33) „Es hatten sich die Kurutzen im Ruck-March zu Brenndorff vernehmen lassen, sie hätten ihr Lebtag der gleichen Soldaten nicht gesehen, denn, als er nicht mehr stehen können, habe er kniend sich mit dem Sabel defendieret und keinen Pardon annehmen wollen, ohngeachtet man ihm solchen angeboten“ — Quellen, VII, p. 78.

34) „Campanorum usum rogante Praefecto concedimus in Caesaris urbisque servitiis vitam profundenti. Novo interim exemplo quoad hanc nationem. Graeco, Valacho, Rascioque contigit hactenus nulli“. (Idem. VII, p. 366). — Din familia căpitanului Chiru pare a fi și fruntașul Român brașovean *Chiru Lazar* (marele negustor „Grec“ al cronicelor săsești), despre care o însemnare din anul 1738 spune că era originar din „Valachia turcească“.

Turcii, „omorând 9 din ei și aducând 3 la Brașov“.³⁵⁾ Mihai pieri la Focșani în luptă cu Turcii, pe când o altă luptă mare de „4000 de Rați“ pătrund până la București și arestează la 28 August pe omul Turcilor Nicolae Vodă Mavrocordat.³⁶⁾

Un nume, pe care nu-l găsim în lista Brașovenilor, dar care prin purtarea sa a făcut de asemenea cinste neamului a fost viteazul, temerarul căpitan *Popa*, mort în urma sângeroasei lupte dela Ozun din 26 August 1706. Căpitanul Popa înainta cu vre-o 100 de oameni ai Companiei libere a brașovenilor și câte-va zeci de călărași răuți, pentru a prinde un convoi de Săcui ce ducea o pradă mare. Ii și ajunse și-i nimici, dar aventurându-se prea tare în spre Ciuc fu surprins la Angyalos de o trupă de 800 de Curuți cu cai odihniți. În lupta înverșunată cu aceștia după-ce pierdu 11 oameni din companie și 24 de călărași reuși să se retragă în dosul zidurilor fortificațiilor unei biserici, apărându-se mai departe vitejește până-ce îi sosi într'ajutor cu 240 de muschetari și două tunuri generalul baron Hannibal de Wellenstein, comandantul militar al Brașovului, care-l scăpă de asediu. Impușcat însă la cap, căpitanul Popa muri după trei zile și fu înmormântat la porunca generalului „cu mare pompă militară (mit grossem militärischen Gepränge)“ la Brașov.³⁷⁾ „*Lauda și vitejia celor căzuți, scrie Christophori, ar trebui să rămână, pe puțin zis, nemuritoare*“.³⁸⁾

Dintre cei doi „hotnogi“ *Matei* ai listei dela 1737 nu cunoaștem decât pe acel „*vestit și viteaz hotnog de Răuți Matei*“³⁹⁾

35) *Quellen*, VII, p. 364.

36) Prinderea lui Nicolae Mavrocordat fu pusă la cale de boierii români refugiați în Ardeal și de cei din Oltenia. Mavrocordat fu prins de trupele slavo-românești din Ardeal, iar nu de „Nemți“ și fu dus la Sibiu la începutul lui Septembrie, iar nu la sfârșitul lui sfârșitul lui Decembrie, cum credea răposatul A. D. Xenopol (*Istoria Românilor* V. p. 33). Rații sunt numiți în cronicile românești „catane“. Aceștia fiind în mare parte Români era firesc ca „Moldovenii să se facă unii cu catanele“ — Vezi Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, p. 65, 123 și urm.

37) *Quellen*, VII, p. 430.

38) „... derer Lob und Tapferkeit billig unsterblich bleiben sollte.“ *Idem*, VII, p. 65 și 430.

39) „Der berühmte und tapfere Rätzen-Hadnagy Mathe.“ *Idem*, VII, p. 426.

care căzu împreună cu patru alte cătane în lupta dela Budila din 20 Mai 1705.

În sfârșit despre împrejurările în cari și-au găsit moartea cei doi frați ai învățatului protopop și marelui luptător pentru libertatea și independența politică a Românilor brașoveni, Radu Tempea, stegarul *Florea* și cătana *Ilie*, documentele și cronicile vechi nu ne dau nici o deslușire.

Petiționarii dela 1737 puteau să afirme deci cu toată dreptatea, că Români au apărat Brașovul de jaf și cutropire și că au format — bine înțeles cu miile de luptători români din celelalte trupe împărătești — „un zid de apărare pentru întreg Ardealul“. Ce au prestat ei chiar și în cadrul strâmt al Companiei libere a Brașovului ne-o dovedește și următoarea însemnare lapidară a unui sas din Prejmer din anul 1708: „la 27 Mai Compania Liberă lovește 300 de Curuți, taie 32 din ei, prinde 7 și un căpitan și-i aduce la Brașov. Dintre ai noștri (!) a fost ucis un Raț“. ⁴⁰⁾ Că Români au avut partea leului și în această Companie ne-o dovedește tot această cronică, care ne spune precis că în anul 1706 pierderile ei în morți a fost de „9 sași și 35 de Rați“. ⁴¹⁾ Știm dela Fronius cine erau acești „Rați“ brașoveni. ⁴²⁾ Deși Români se întâlneau, aproape întotdeauna cu forțe vrăjmașe superioare, ei atacau totuși cu o îndrăzneală uimitoare. Pare că ei nici nu se simțeau bine, dacă Ungurii erau mai puțini. Așa de pildă la 6 Iunie 1707, 200 de „Comaniști și Rați“ alungă din Țara Bârsei 400 de Curuți; la 6 Sept. 1707 aceeași obțin o mare victorie asupra unui număr întreit de vrăjmași la Sân-Petru; la 3 Sept. 1708 „200 de Comaniști, muschetari și Rați“ pun pe fugă la Csernaton, în Săcuime, 600 de Curuți, tăind 19, prinzând 9 din ei și 90 de cai. ⁴³⁾ „Rații, scrie Christophori, nu cedează întru nimic Săcuilor în ce privește virtutea războinică“. ⁴⁴⁾

⁴⁰⁾ *Quellen*, VI, p. 352.

⁴¹⁾ *Idem*, VII, p. 427.

⁴²⁾ Ici și colo tot se mai găsește câte o însemnare, care scapă pe Români de fatala lor poreclă *sârbească*. Așa de pildă cronică dela Prejmer scrie în anul 1709: „Tălharii — așa numeau Sașii pe Curuți — au împușcat vre-o 18 războinici români (*wallachische Kriegsleute*) și trei alfi Români din Brașov“. *Ibidem*, p. 362.

⁴³⁾ *Quellen*, p. 94.

⁴⁴⁾ „... denen Zeklern in *virtute bellica* nichts nachgeben.“ — *Ibidem*, p. 29.

În Decembrie 1706, Rákóczy trimise împotriva Braşovului pe faimosul său general, contele Laurenţiu Pekri cu o armată, după unii de 6000, după alţii de 7000 de oameni. În Ianuarie 1707 Rákóczy fu încoronat cu tot fastul obicinuit în vechime principe al Transilvaniei şi scopul lui era să cucerească Braşovul. Avangarda Curuţilor ajunsese deja la hotarul Ţării Bârsei.... Cine alţii avură curajul să dea mai întâi faţă şi cu această oaste, decât Românii? Ei plătiră ce-i drept această îndrăzneală cu 20 de morţi. Generalul Pekri n'a mai cutezat însă să atace infanteria din dosul lor şi Rákóczy primind vestea despre sosirea într'ajutor în Ardeal a 5000 de trupe împărăteşti cu 1000 de „Raţi“, sub conducerea colonelului de origine franceză şi viitor general comandant al Braşovului, baronul de Tige, şi fiind atacat şi într'alte părţi, fu nevoit să dea poruncă de retragere. „Raţii — scrie cu această ocaziune cronicarul săcui Mihail Cserei, care petrecea atunci în Braşov cu o mulţime de alţi nobili săcui refugiaţi şi care afirmase mai înainte că „Românii luptă sub numirea de Raţi“ — porniră înaintea Curuţilor; pe unii îi tăiară, pe alţii îi făcură prizonieri, aşa că mulţimea prizonierilor Curuţi nu mai încăpea nici în castelul „Cetăţuei“.

În anul 1709 Ardealul era în cea mai mare parte recucerit. Sabia românească, recâştigându-şi pentru scurtă vreme vechea-i strălucire, a deschis cu dâră de sânge calea epocii de redeştere a românismului, aşezate pe temelii politice de luminaţii săi conducători şi iubitori de neam din veacul al 18-lea, condusă spre desăvârşire de marii săi bărbaţi din veacul trecut şi ajunsă abia acum în stadiul încununării ei cu laurii izbânzii definitive. Braşovul a înscris în analele ei pagini din cele mai glorioase.

Din două manuscrise

de I. Prişcu

I.

Într-un Molitvelnic slavon manuscris, care se află la Biserica Sf. Nicolae din Braşov, s-a păstrat şi următorul text românesc :

Învăţatură şi întrebare când va vrea vreun om de în legea lătinească să vie cătră a noastră credinţă şi leage să se boteaze. popa mainte săl întreabe, cu aceaste cuvinte:

Să întrebî întăiu aşa. spune tu acum cu totu sufletul tău. înainte lui dumnezeu. şi a tuturor sv(i)ntîilor. iubeşte cu toată inima şi cu tot sufletul tău legea acăsta creştineasca carea iaste tocmit(ă) dela dumnezeu. cu dhul svntu. de 12 ap(o)s(to)li şi de sv(i)ntîii părinţi la 7 săboară ceau fost atoaţă lumea. şi să fii de acum întra acăstă credinţă şi leage creştinească păn la moartea ta: — E acela ce va vrea să se boteaz(e) săşi răspunză câte un cuvântu. de toate că pohteaste pănă la moarte. Şi iarăşi săi zici dară leapezite de toat(ă) legea lătinească şi de a lu Mărtin Ereticul şi de toate Eresele lor şi de toate hulele lor cu ca rele hulescu¹⁾ pre d(u)hul svntu şi pre pr(ea)ć(e)staa. şi pre sv(i)ntîii lui dumnezeu şi pre sv(i)ntele icoane: — Iar El au ia să zică²⁾ lea pădumă. şi procleţescu. şi crezu întru svntaa. troiţă, dup(ă) voia lu dumnezeu. şi mă închin. şi preac(e)stii de dumnezeu născătoare de pururea fată Mariia. şi tuturor sv(i)ntîilor. şi sv(i)ntelor obraze. şi primescu posturile. şi zi

¹⁾ In orig. hulescuscu.

²⁾ In orig. „să zică“ repetat.

lele de post. mercuri și vineri. și așa mă jur
înaintea lu dumnezeu. că voiu ținea până la moa
rte mea. decii înceape. Botezul dela vx iordan.

Pe foaia următoare a rămas însemnarea aceasta :

*sii ml̃tvnic pocoupi pop dobre ot
bratul za 55: as: i dast ou sf̃aa
f̃rcve: ot Șchei: 7077.¹⁾*

adecă românește :

Acest Molitvelnic l-a cumpărat popa Dobre
dela Bratul cu 55 aspri și l-a dat la sfânta
biserică dela Șchei. 7078 (= 1569).

* * *

Cum în manuscris nu aflăm nici anul când a fost scris,
nici numele scriitorului — mica însemnare, în care ne-a rămas
și anul și numele donatorului — ne face în schimb un bun ser-
viciu la judecarea vechimei manuscrisului, din care ne interesează
mai ales textul românesc.

Deci acest text, dacă nu mai vechi, e cel puțin din vremea
tipăriturilor coresiene.

Câteva date privitoare la popa Dobre, se pot ceti în Istoria
Bes. Șcheilor Brașovului pg. 3 (de Sterie Stinghe). De acolo
aflăm, că la Biserica din Șchei a fost adus pe la 1541 de un-
chiuf său după mamă popa Toma, cu care a preoțit 25 ani.

După retragerea și călugărirea acestuia în mănăstirea Rân-
căciog -- popa Dobre a mai slujit încă 6 ani la altarul din
Brașov.

Anul 1572 i-a dat pe amândoi pământului. Unchiul, atunci
monahul Timotei²⁾ se sfârșea în mănăstire la 21 Noembrie, iar
nepotul din Șcheiul Brașovului la 13 Decembrie acelaș an.

Popa Dobre a fost tată protopopului Miha, ori Mihai, con-
timporan și bine cunoscut de cei doi mari Domni Mihai Viteazul
și Radu Șerban.

¹⁾ Privitor la transcrierea textului slav cu litere latine, să se aibă în
vedere și de astădată și în viitor cele comunicate în Nr. 4 din 1920 al aceste
reviste.

²⁾ Popa Toma primise în călugărie numele Timotei, potrivit cu o în-
semnare pe care am aflat-o într'un molitvelnic slavon.

II.

Într'alt manuscris românesc, tot dela Biserica Sf. Nicolae din Braşov — am aflat la f. 292 următorul Credeu :

Crezu întru unul Dumnezeu Părintele a toate Țitorul, făcătoriuul ceriului și al pământului, tuturor văzuțelor și nevăzuțelor. Crez și întru unul Domnul nostru Is. Hs. fiul lui Dumnezeu unul născut fiu. cela ce iaste dela Părintel(e) născut, mainte de toate veacuril(e), lumină din lumină au strălucit Dumnezeu adevérit din Dumnezeu adevérit ni sau arătat născut iar nu făcut întru fire, ce sângur cu Părintele ce au făcut toate cātes, pentru noi amenii, și pentru mântuirea noastră sau pogorāt din ceriu. și sau întrupit din Dhul svntū și din Maria fată curată om fu. răstignitusau pentru noi în zilele lui Pilat ce să chiamă din Pontu, chinuitusau și sau îngropat și a treia zi au învis¹⁾ după scriptură și sau suit în ceriu și șeade dea dereapta Părintelui și iară are a veni cu mārire a giudeca viii și morȚii. că împărăȚiei lui nu iaste svārșit. Crez și întru Dhul svntu Dumnezeu adevéritu cela cei de viața făcătoriu, ce dela Părintele au eșitu, celui dinpreună, cu Părintelui și cu Fiului ne închinām și slăvim. Precum au grăit Prrocii, întru una svntă a săborului Bes(e)recă ap(o)st(o)lească. mărturisim noi toȚi o botegiune întru ertarea păcatelor așteptām sculatul morȚilor. și viața ceaia ce va să fie întru veci adevărat.

* * *

Și în cazul acesta scriitorul nu ne-a lăsat nici numele, nici anul în care a scris. Dar în *Inventariul de sculele Sf. Biserici dela anii 1685—1781*²⁾ am aflat cu aceiaș scrisoare făcut la anul 1693 un fel de inventar al averei bisericeii, care să încheie astfel:

† *Aceaste așezături și tocmeale ce sau izbrānit de sau ales svit(ă) cu svit(ă). și stihar cu stihar și argintul usebi petrafir cu petrafir. și altele toate precum să vād așezate toate pre rānd (sau așezat din porānca protopopului Vāsii H(o)b(a)n fečorul protopopului Vāsii H(o)b(an)*³⁾ *și cu a noastră osārdie și agiutorul*

¹⁾ Înviat.

²⁾ Biserica Sf. Nicolae din Șcheiul Braşovului. Anul e dat greșit 1685 în loc de 1684.

³⁾ Preste cuvintele trecute aici în paranteză a tras cu peana Ceaușul Spătăresc David Corbea, jurat la Biserica noastră, scriind în stānga lor: „am șters că nui adevār(at)“.

dumnisal(e) David Corbea, și sau scris cu această mână de țărână a mai micului și mai păcătosului și nehavnicului întru toți preoți mai mic. Erei Florea fecorul lui Todoran Băra care au fos(t) și dascal puțin(ă) vreme. Iar noi care ne zicem din sus fostam ca la 20 de ani dascal dup(ă) aceeaia prilejindusă unchiului meu protopopului Oprei moarte pohtitau orășanii de au pus protopop pre preazviter Văsii H(o)b(an) carel(e) părinte miau fos(t) văr bun și în loc de părinte încă miau fos(t), după aceasta mau pohtit și pre mine orășanii preot mai mic a fi. și mam preoțit oc. 13 dn. 1692.

Deci popa Florea Băra e scriitorul Credeului comunicat.

Astfel, mulțămită slovei citețe a acestui preot, s'a păstrat până în zilele noastre textul Credeului, așa cum poate că se rostea și românește la sfârșitul veacului al 17-lea în Biserica noastră din Șchei.

Observațiuni morfologice în regiunea Brașovului¹⁾

Basinul Târgul-Săcuiesc²⁾

de N. Orghidan

1. *Caracterul tectonic al câmpiei Brașovului.* Străpungerea dela Racoș a avut o mare influență asupra basinurilor interioare înșirate pe Olt în sus. Odată cu scurgerea vechilor lacuri pliocene a început o epocă de roaderie și transportare la vale a depozitelor acelor lacuri de către noul sistem hidrografic, care a luat ființă treptat. Mai târziu, când puterile erozive au slăbit, apele coborâtoare din munți au așternut trâmbe largi de pietriș și nisip, care acoper depozitele lacustre de dedesupt. Astfel s'au născut frumoasele câmpii, care se leagă de cursul Oltului ca o minunată salbă pe marginea sudestică a Ardealului.

Trei din aceste câmpii se asociază într'o singură *unitate*. Sunt cele trei basinuri, care gravitează spre Brașov și se întind la poalele munților din sud, între Brețcu și Zărnești. Ele comunică unul cu altul prin largile porți dela Reci și Sâmpetru, pe unde erau în legătură și apele lacurilor pliocene, care se ridicau de sigur la acelaș nivel, formând în realitate *un singur* lac. Cele două câmpii ale Ciucului, despărțite de ale Brașovului prin defileul Tușnad-Malnaș, sunt la un nivel mai înalt și de sigur aceiaș era situația și în pliocen. Mai reduse ca întindere, ele au înfățișarea de albiu lărgite și nu ni le putem închipui fără cursul Oltului, de care e strâns legată evoluția lor.

Această legătură e mai puțin evidentă la câmpiile din jurul Brașovului. Oltul, după ce a eșit din defileul Tușnad-Malnaș, surge printr'o vale adâncită într'un con de dejecțiune din ce în

¹⁾ V. Țara Bârsei, 1, 2, 3 din 1929.

²⁾ Ca bibliografie, pe lângă lucrările citate ale D-lor E. de Martonne, Dr. Erich Jekelius, monografia lui L. Savicki, menționăm: J. Macovei, *Aperçu géologique sur les Carpathes orient.* in *Guide...* 1927; I. Bányai, *Kézdivásárhely vidéke Háromszék megyében, Földt. Közl.* 47-8, Budap. 1917; Sabin Opreanu, *Ținutul Săcuilor, Lucrările Inst. de geogr.* Cluj, 1929. Literatura completă a asupra acestui ținut se poate vedea în *Csutak Vilmos, Emlékkönyv a székely nemzeti muzeum ötvenéves jubileumára, 1929.* — Hartile Statului major și harta geol. a României.

ce mai larg, până mai jos de Ilienii, apoi se abate spre dreapta printr'o scurtă vale transversală, tăiată de curând în capătul nordic, subțiat, al munților Baraoltului, pentru a se abate iarăși spre Nord prin coridorul dintre Feldioara și Baraolt. La Sud de acest cot făcut de Olt între Herman și Feldioara se întind cele două aripe largi ale Țării Bârsei, a căror înfățișare nu stă în vreun raport mai strâns cu principala arteră de scurgere a apelor lor. Oltul este un nou venit aci și a căutat să se adapteze el la formele de teren, pe care le-a găsit în mare parte deagata.

E drept că basinul central și cel apusean al câmpiei Brașovului, privite mai ales pe hartă, au o formă alungită și sunt orientate în direcția NE—SV. Intr'un ținut dispus în zone, cu culele îndreptate în acelaș senz, văile longitudinale, care corespund sinclinalelor, sunt un fenomen obicinuit. În deosebi ulucul dintre Feldioară și Baraolt mai păstrează încă acest caracter. Dar ambele aceste basini în părțile lor centrale au o lățime considerabilă, iar pe margini aproape pretutindeni păturile care formează costișele munților înconjurători, arată povârnișuri repezi, dovada scufundărilor, care au avut loc. Foarte clar se vede acest lucru pe linia ce mărginește basinul central spre Sud, între Brașov și Târlung. Highișul de lângă Satulung (1060 m.) are o căciulă de conglomerat pe un suport de gresie neocomiană, a cărei suprafață de contact cu conglomeratul e puternic înclinată spre Nord, deci spre interiorul basinului, fiind marcată prin o serie de isvoare. La o mică distanță de acest loc răsare din mijlocul aluviunilor Târlungului, ce acoper câmpul Săcelelor, o movilă compusă din acelaș conglomerat ca și vârful Highișului. Pe linia menționată s'au constatat iviri de roci eruptive, iar în prelungirea ei spre Apus, sub capătul nordic al Măgurii Codlei există un isvor termal. Prelungirea ei spre Răsărit trece pe la marginea prăbușită a masivului Ciucaș. Linia aceasta face parte din sistemul liniilor tectonice orientate dela NV—SE, dealungul cărora s'au scufundat formațiunile vechi cristalino-mezozoice, care mărginesc basinul transilvan. O altă linie paralelă cu aceasta o găsim mai la Sud, retezând capetele nordice ale Pietrii Craiului și Bucecilor. În fine, o a treia parte a marginii basinului Târgul-Săcuiesc între Bicfalău și Zagon. Cele trei basini menționate, mărginite spre Sud fiecare de câte una din aceste linii, sunt dispuse astfel în

formă de scară aplecată dela NE spre SV, paralel cu curbura arcului carpatic. În înfățișarea lor de astăzi originea tectonică a câmpiilor din jurul Brașovului se manifestă mai clar decât la câmpiile Ciucului, unde acțiunea erozivă și de acumulare a Oltului și afluenților săi a avut un rol mai evidențiat.

Basinul Târgul-Săcuiesc, reprezentând extremitatea nord-estică a câmpiei Brașovului, este o depresiune cu forma unui romboid aplecat spre SV, cu o lungime de circa 30 km. și o lățime de circa 16 km. E mărginit la Nord de munții Bodocului și ai Ciucului, iar la Sud de munții Vrancei și ai Buzăului. E cuprins în întregime în zona flișului, ale cărui formațiuni sunt retezate de marginile basinului rectilive, ceea ce este un indiciu pentru originea tectonică a acestuia. Linia ce desparte zona internă de zona marginală a flișului, având direcțiunea N-S, coincide aproximativ cu prelungirea uneia din diagonalele romboidului. Două clinuri de roci mai vechi (șisturi negre barremiene) ieșite la iveală pe ambele margini ale basinului de sub formațiuni apțiane ce se întind pe o suprafață largă în Vest, arată tendința de în-călecare peste gresiile eocene sau oligocene din Răsărit. Valea Casonului e tăiată dealungul acestei linii și e probabil că prima fază a scufundării basinului a fost legată de aceeași linie. De altfel trebuie să menționăm, că râul principal al basinului este acest Cason și nu Valea Neagră, cu care Casonul se unește mai jos de Tgul Săcuiesc. E mai lung și are ramificațiuni mai mari de cât Valea Neagră, al cărei curs în cuprinsul depresiunii coincide aproximativ cu cealaltă diagonală a romboidului înfipt cu colțul nord-estic în înălțimile dela Brețcu. Aici este punctul extrem dinspre Răsărit al câmpiei intracarpatică din regiunea Brașovului și totodată extremitatea răsăriteană a basinului de colectare al Oltului.

Dacă urmărim pe harta geologică cursurile râurilor, care străbat Carpații Moldovei în Nord spre a se vărsa în Siret, observăm, că aproape toate aceste râuri și-au împins capetele lor până în zona cristalină. Ba unii afluenți ai Bistriței au tăiat și această zonă și au ajuns să culeagă apele din zona munților vulcanici. Astfel râurile acestea străbat toate zonele Carpaților răsăriteni în vreme ce apele de pe versantul ardelean se arată mult mai neputincioase. Someșul și Mureșul cu afluenții lor își culeg apele din

munții vulcanici și cristalini. Câțiva afluenți ai Oltului își au izvoarele în zona interioară a flișului, care mărginește basinel superior al acestui râu. În colțul sudestic al Carpaților, adevărat în regiunea de care ne ocupăm, vedem un fenomen neobicinuit. Valea Neagră, afluent al Oltului, a pătruns spre Răsărit până în zona marginală a flișului, reducând munții la o fâșie îngustă de circa 20 km. Nu e mirare că aci găsim unul din cele mai comode pasuri din câte străbat Carpații (Oituzul, 865 m.)

Cum se explică această slăbiciune a afluenților Siretului în apropierea ariei de maximă scufundare a câmpiei române, când Buzăul vecin a fierestruit aproape întregul șir muntos și când mai în Nord Trotușul amenință Oltul în apropierea izvoarelor lui ?

Explicarea poate să stea în legătură și cu înălțarea recentă, mai mare în această parte, a Precarpaților, față de care Carpații flișului nu s'au înălțat în aceeași măsură. Terasesele superioare ale Putnei și Șușiței, care în amonte se apropie de terasesele inferioare¹⁾, deci arată o pantă mai slabă a râurilor, sunt o indicație în acest sens. Biruința aceasta a Oltului e însă de scurtă durată și se datorește în primul rând caracterului tectonic al basinelului. Lupta ce se dă acum între cele două povârnișuri ale munților va fi câștigată la urmă de râurile povârnișului exterior, care fierestruind creasta tânără a Precarpaților au pornit la atac cu puteri înoite. Lunca Văii Negre la eșirea acesteia din basinelul Tgul Săcuiesc, în dreptul dunelor dela Reci, deci la circa 42 km. de Oituz, are nivelul de 525 m. când la aceeași distanță în valea Trotușului găsim cota 240 m.

E necesar să mai adăugăm, că regiunea din colțul sudestic al Carpaților a fost supusă încă din timpuri geologice mai vechi unor mișcări în sens diferit de cele constatate în Nord. Se știe că paralel cu deplasarea axului geosinclinalului marginal al Carpaților răsăriteni spre Răsărit s'a întâmplat în regiunile nordice și o treptată ridicare a zonelor rămase în Apus, începând cu cea cristalină. Maximul de ridicare a avut loc în dreptul Moldovei. Acestei ridicări, care a durat probabil până în timpurile recente, se datorește procesul de intensă denudațiune ce a avut loc aici,

¹⁾ De Martonne, Recherches pg. 114.

precum și pătrunderea râurilor dinspre Răsărit atât de adânc în zona cristalină. În Sud, în regiunea de care ne ocupăm, s'a petrecut un fenomen contrar. Aici zona cristalină este scufundată pe o porțiune considerabilă între Brașov și Miercurea Ciuc. Maximul de scufundare a suportului cristalin cu formațiunile de deasupra trebuie să fi avut loc în basinul apusean al depresiunii din regiunea Brașovului, căci numai astfel putem înțelege concentrarea spre acest punct a tuturor văilor ce străbat regiunea. E de subliniat în deosebi direcția de scurgere a Văii Negre și a Oltului prin cele trei basinuri împotriva ordinei în care s'au așternut zonele Carpaților răsăriteni și în sens contrar altor râuri care își iau naștere din acești munți.

Primele semne de scufundare în Vest sunt de dată veche, din era secundară, iar procesul de înălțare și curbare a arcului carpatic a accentuat mai mult aceste mișcări. În timp ce în extremitatea răsăriteană formațiunile cele mai nouă ale Precarpaților periferici s'au înălțat cu 1000 m. iar dela Buzău spre Apus zona flișului paleogen s'a sfârticat în piteni divergenți, în partea de Apus sub puterea aceleiaș torsioni, s'a petrecut o mișcare în sens contrar, de frângere și scufundare a unor părți din masivul muntos. Astfel din considerațiunile de mai sus credem că reiese cu destulă claritate partea însemnată de contribuțiune pe care au avut-o mișcările tectonice la formarea celor trei basinuri interioare din colțul sudestic al munților Carpați.

2. *Descrierea basinului Târgul-Săcuiesc.* Basinul Târgul-Săcuiesc este cel mai uniform, datorită de bună seamă materialului mai puțin variat, în care este încadrat. Din trenul, care-l străbate în zig-zag, apropiindu-se când de o margine când de cealaltă, vedem câmpul monoton, brăzdat de Valea Neagră și de afluenții ei, mărginit de înălțimi, care scapătă destul de brusc cu povârnișuri de 200—300 m. Dela un capăt la altul revin mereu aceleași forme. Departe în NE vârfulurile Șandrului Mare și Nemirei, cu înălțimi de peste 1600 m. se boltesc pe nesimțite peste înălțimile din față, așa încât călătorul neprevenit nici nu le ia seama. Impresia aceasta de uniformitate o are mai ales cine vine din Țara Bârsei și compară formele impunătoare și romantice de acolo cu cununa de înălțimi domoale și menținute pe mari întinderi la acelaș nivel, ce închid acest bazin. Ur-

cându-ne însă pe o înălțime de pe marginea nordică a bazinului și privind spre Sud suntem impresionați de măreața cetate a masivului Ciucaș, ce pare clădită peste înălțimile Buzăului ardelean ca pe un soclu natural. Siluetele svelte ale munților Giurgiu, Gor și Lăcăuț, ridicați și ei cu mult peste înălțimile dimprejur, imprimă o plăcută varietate peisagiului mai la Răsărit.

Observând cu atențiune formele de teren se deslușesc unele elemente, care trebuiesc reținute.

Suprafața actuală a șesului este opera râurilor, care o drenează. Ea se compune din o terasă bine distinctă, care ocupă cea mai mare parte din suprafața șesului. Terenuri vaste ocupă însă și luncile, care în unele locuri iau înfățișarea de mlaștine.

Valea Neagră împarte șesul în două părți nesimetrice. Afluenții dela Nord, în special Casonul cu Toria, mai viguroși, au împins cursul apei mai aproape de marginea sud-estică a bazinului. Dela confluența cu pârăul Ghelința însă Valea Neagră își reia direcția spre SV, dealungul diagonalei figurei romboidale, cu care am comparat bazinul. O luncă largă, prefăcută alocurea în mlaștină, însoțește acest râu aproape în tot lungul lui prin șes. Albia râului e tăiată în această luncă în forma unui șanț de 3-4 m. adâncime. Cotituri dese, cu multe fragmente de alpii părăsite, caracterizează cursul Văii Negre. Inclinarea luncii pe distanța dela confluența cu pârăul Brețcului până la Reci e de 1.3‰ .

Pe dreapta Văii Negre luncile se pot urmări în lungul tuturor afluențiilor mai însemnați, până în interiorul muntelui. În cuprinsul basinului ele sunt săpate într'o suprafață mai ondulată, care la marginea basinului se încovoiaie repede în continuarea pantei dealurilor, dar spre mijloc se apropie de orizontală. De lângă Lemnia până la Reci, terasa aceasta scade numai cu 45 m. (1.1‰), deci e mai puțin înclinată decât lunca. Marginea ei spre Valea Neagră dominează lunca cu 6—12 m. Părăsind Valea Neagră și apropiindu-ne de marginea nord-vestică a basinului observăm că lunca și terasa urcă divergent, terasa fiind mai înclinată decât lunca. Foarte clar se vede această deosebire urmărind cursul Casonului până la Valea Seacă sau mergând pe șoseaua dintre Eresteghin și Cernatul de jos, care trece aproape paralel cu marginea basinului, tăind transversal văile ce coboară

din munți ca niște coridoare largi, adâncite cu circa 15 m. în suprafața plată a terasei.

Terasa de care vorbim se racordează cu terasa din basinul Sf.-Gheorghe, în care și-a adâncit Oltul lunca lui. Ea e formată din nisipul și pietrișul cărat de râuri din munții vecini. La Tgul-Săcuesc nisipul e de natură vulcanică, ceea ce înseamnă că el a fost adus și așternut de Toria din masivul Ciumatul Mare. Stratul de pământ vegetal destul de gros (1 m), care acoperă nisipul e o indicație despre vechimea terasei. Vârsta ei cvaternară e în afară de orice îndoială¹⁾.

Dacă jumătatea sudestică a basinului ar fi evoluat la fel am avea și acolo o terasă analoagă celei descrise. Ba încă râurile de pe dreapta, împingând cursul Văii Negre tot mai spre Sud, aceasta ar fi trebuit să taie mai adânc în acea terasă și să formeze râpe mai mari. În realitate, pe stânga Văii Negre în interiorul basinului nu vedem o astfel de terasă. Micile râpi ce se văd în câteva locuri acolo nu sunt decât marginile retezate de apă ale unor largi conuri de dejecțiune recente. Într'adevăr în dreptul văilor ce se deschid pe marginea aceasta a basinului vedem pretutindeni conuri de dejecțiune întinzându-se până în lunca Văii Negre. În natură conurile se văd foarte turtite și unite într'o unică suprafață plană, în orice caz foarte ușor aplecată spre linia din mijloc indicată de cursul Văii Negre. Pe hartă conurile apar mai clar, dacă urmărim curbele de nivel, care în dreptul fiecărei văi se arcuesc în afară (spre interiorul basinului). Panta conurilor, fără să fie exagerată, e totuși destul de mare. Iată câteva date: Boroșneu 7⁰/₀₀, Zagon 14⁰/₀₀, Covasna 16⁰/₀₀, Ghelița 14⁰/₀₀, Ojdula 11⁰/₀₀.

Mai observăm, că apele, care ies din văile amintite, curg pe suprafața conurilor în rigole strimte. Urme de astfel de rigole părăsite se văd la tot pasul. Mlaștinile dese din lunca Văii Negre se datoresc în unele cazuri izvoarelor, care ies la iveală de sub aceste conuri.

Altfel se deschid și văile în câmpie pe marginea aceasta sudestică a basinului. Aproape toate au forma unor estuare largi,

¹⁾ Dl I. Bányai (op. cit.) a considerat această terasă de vârstă levantină și probabil după D-sa a fost trecută astfel și în harta Institutului geologic, ed. 1926. D-l B. a revenit asupra acelei păreri.

iar conul de dejecțiune se poate urmări câțiva kilometri pe vale în sus. Apoi valea se strâmtează, patul de pietriș dispăre, albia se înfățișează ca o înșiruire de repezișuri și cascade. Toate văile acestea, spre deosebire de cele de pe marginea din față, sunt foarte scurte. Ele se compun așa dară din două părți distincte: una înspre isvoare, cu pereții strâmți, cu panta repede, unde apa roade în stânca vie și alta din ce în ce mai largă, cu panta domolită brusc, cu talpa văii puternic aluvionată de pietriș, ce se întinde, cum am văzut, sub forma conurilor de dejecțiune până în lunca Văii Negre. Câteva popine mici mai ies la iveală în plină câmpie, spintecând spinarea conului, care stă să le înece. Așa este popina dela Zăbala de vre-o 20 m. înălțime și cea de la Covasna de vre-o 8 m.

Urmează din cele arătate mai sus, că râurile de pe marginea sud-estică, spre deosebire de cele de pe marginea nord-vestică a basinului, sunt mai tinere; ele n'au avut timp să sape văi mai lungi, cu o pantă mai puțin înclinată și mai uniformă. Acțiunea lor erozivă în regiunea isvoarelor e foarte intensă din cauza pantei mari și e de prevăzut că pentru viitorul apropiat ele vor lărgi și mai mult basinul Oltului în dauna râurilor muntene (Buzăul și Bâscele), care și-au împins isvoarele până în marginea basinului. Tinerețea acestor râuri e o dovadă despre prăbușirea mai recentă a marginii sudestice a basinului, iar împrejurarea, că gurile văilor sunt în formă de estuare puternic aluvionate însemnează, că tendința de scufundare continuă și că axa maximei scufundări a basinului e mai apropiată de această margine a lui. În această privință sunt semnificative puternicele isvoare de CO₂ dela Covasna, care presupun fracturarea în adânc a suportului cretacic în acest loc.

*

Adâncimea basinului Tg.-Săcuiesc este considerabilă. Un sondaj făcut de oraș în 1910 în vederea asigurării unei ape potabile mai bune a pătruns până la 230 m. unde s'a oprit în nisip.¹⁾ Gura sondei este la cota 570 m. Deci fundul basinului este mai jos ca pragul dela Racoș (420 m.) și ca cel dela Turnu Roșu

¹⁾ I. Bányai, op. cit.

(360 m.) Elemente eruptive s'au găsit numai până la adâncimea de 56 m. până unde ar ajunge levantinul și dacianul. Straturile de argilă, pietriș, nisip și chiar turbă, ce se găsesc sub această cotă ar aparține ponțianului și meotianului.²⁾

*

E greu de stabilit, până unde s'a ridicat nivelul lacului levantin. Denudațiunea a înlăturat pe cea mai mare întindere a marginii basinului orice urmă din depositele aceluia lac, nimicind și terasele de abrasiune, care trebuie să fi existat la retragerea lui. Pe de altă parte greutatea sedimentelor îngrămădite precum și forțele tectonice au deplasat și mai mult fundul vechiului lac, silind totodată ținutul dinprejur să se miște fie în acelaș sens, negativ, fie în sens contrar, pozitiv. Dar tocmai de aceea este interesant să se poată stabili cu oarecare aproximație linia vechiului țărm, din poziția căreia putem face deducțiuni cu privire la schimbările care au avut loc ulterior.

De o parte și alta a râului Toria la eșirea acestuia din munți se observă un tiv de depozite socotite de origină levantină (Bányai). Ele urcă până la înălțimea de circa 700 m. Nu sunt de cât un rest dintr'un înveliș mai gros și mai întins, care a fost atacat de eroziune, a fost subțiat și în unele locuri spălat complet, după cum se poate deduce din cele câteva ferestre, în care apare roca de bază.

Formele de teren din această parte prezintă un aspect interesant. Din masivul uniform al m. Bodocului între satele Dalnic și Turia se desprinde o treaptă mai joasă și bine netezită, ca o prispă în formă de arc. Înălțimea ei se menține între 700—750 m. Numai lângă Cernatul de Sus se află o țăguieră de deal ce depășește acest nivel (784 m). Depozitele levantine, de care am amintit tivesc coasta ușor înclinată a acestei prispe. Presupunem aci nivelul lacului levantin la circa 750 m. Un alt relict de aceiaș vârstă — formațiune de deltă — se mai află lângă isvorul de apă minerală din Poiana (Bányai). Firizi și dealuri netezite aproximativ la aceiaș înălțime se mai găsesc împrejurul basinului: lângă Zagon (Branăștea din capul Dealului, 726 m.)

²⁾ Dr. Er. Jekelius.

între Pava și Covasna-Voinești (cotele 742, 707), Hilib (693 m.), Lemnia (765 m.), dealul Sânzieni (719 m) etc.¹⁾

*

Intr'o perioadă de îndelungată acțiune a forțelor erozive munții mărginași au fost roși și nivelați pe mari întinderi în raport cu acest nivel al lacului pliocen. Caracterul de *platformă* al ramei muntoase, ce încadrează basinul Tg.-Săcuiesc, nu se poate contesta. Mai bine iese în evidență acest caracter în regiunea Buzăului ardelean, la izvoarele Bâscelor (Comandău), precum și pe marginea nord-vestică a basinului, unde munții au fost roși pe mari întinderi în preajma nivelului de 1000 m. Șanțul Oituzului a fost săpat după toate semnele în aceeași platformă, cum se poate vedea din orice punct mai înalt dela extremitatea sud-vestică a basinului.²⁾ Prezența acestei platforme ne explică în parte aspectul uniform al ramei muntoase, privită din interiorul basinului. Un nivel de eroziune deosebit, aparținător altui ciclu mai vechiu, apare cât se poate de clar în SE, unde am amintit, că marile individualități muntoase, (Ciucaș, Siriu, Giurgiu, Lăcăuț etc.) se înalță peste suprafața uniformă, ce le încunjoară, ca pe un soclu natural. Regiunea întreagă ne apare astfel dispusă în trepte.

(Va urma).

¹⁾ L. Savicki în *Beiträge...* presupune la aceiaș cotă (750 m.) nivelul lacului levantin.

²⁾ Vintilă Mihăilescu, *Buletinul Soc. geogr.* a 1924 pg. 216.

Meseriaşii din judeţul Braşov

(Date statistice)

de Dr. Nicolae Popea

Mica industrie (meseriaşii cari lucrează pe cont propriu, singuri ori cu mai puţin de 20 salariaţi) din Transilvania încă formează una din marile probleme naţionale care trebuie cercetată şi lămurită cât mai curând, pentrucă, pe de o parte o industrie mare românească nu ne-o putem închipui decât ridicată treptat, sprijinită şi înrădăcinată pe o mică industrie sănătoasă românească, iar pe de altă parte, naţionalizarea mânei de lucru din industrie, şi deci, în mare măsură, chiar naţionalizarea oraşelor din Transilvania — chestiune mult vânturată — nu ne-o putem închipui, decât tot ca o urmare firească a creării unei puternice mici industrii româneşti.

Până astăzi, încă nu avem o statistică complectă pe judeţe, comune şi specialităţi (branşe) a micilor meseriaşi din Transilvania, din care să se vadă lămurit situaţia elementului românesc, faţă de celelalte popoare conlocuitoare. Din câteva date răzleţe, publicate pentru unele branşe ori pentru situaţiile din unele oraşe din Transilvania — căci, cum am menţionat, statistici generalizate şi bine alcătuite nu avem — se poate trage concluzia şi se poate afirma că, elementul românesc este într'o vădită stare de inferioritate în industria Ardealului, fie că e privit ca patron în industria mare, fie ca patron (meseriaş) în mica industrie, fie ca mână de lucru calificată şi necalificată în industria mare şi mică. Un semn de ameliorare se observă doar la ucenicie, unde elementul românesc este în progres în anii de după război, faţă de trecut. Aceasta însă datorită iniţiativei Statului, prin înfiinţarea celor câtorva cămine de ucenici. Şi aici însă trebuie remarcat că nu peste tot locul, progresul faţă de trecutul dinaintea războiului marchează aceeaşi linie şi este dureros să constatăm că în deosebi în Braşov acest progres este slab.

Lipsind un cămin mare pentru ucenicii români, evident că numărul celor chemaţi să mărească rândurile meseriaşilor ro-

mâni, nu poate fi mare și această situație nu poate face față năzuințelor noastre naționale în regiunea și orașul Brașov.

Revenind la cele menționate că, din rezultatele unor cercetări și din unele publicații făcute, se poate constata inferioritatea elementului românesc în industrie, ne permitem să semnalăm următoarele pentru a fi bine edificați :

a) Pentru întreprinderile mari din noile ținuturi și pentru capitalul angajat în ele, adică pentru elementele esențiale asupra cărora politica naționalizării trebuie îndreptată și urmărită cu mai multă hotărâre și perseverență, avem datele din 1924, publicate de d-l I. Teodorescu în studiul său „Considerațiuni asupra naționalizării societăților pe acțiuni din noile teritorii“ (Buletinul Statistic al României No. 6, Octombrie-Decembrie 1924) din cari rezultă că în noile ținuturi sunt :

472 bănci

687 societăți industriale, comerciale și diverse

Adecă, în total 1153 societăți speculative cu un capital de

4.369.619.360 Lei.

și anume: 25 % capital pur românesc investit în 205 societăți
10 % capital românesc în colaborare cu capital minoritar
40 % capital minoritar
25 % capital de peste graniță (în majoritate maghiar).

b) Pentru mâna de lucru avem datele din 1921 publicate cu ocazia expoziției industriale. Aceste date ne dau :

pentru Transilvania 52,211 lucrători

„ Banat 29,328 „

Statistica aceasta însă nu ne arată cum se împart acești lucrători după naționalitate. D-l inginer St. Cunesco, director general în Ministerul Muncii, comparând cifrele de mai sus cu cifrele statisticilor din anii 1923 și 1924 ale Ministerului Muncii asupra uceniciei, deduce că în noile provincii uceniciei români reprezintă abia 17 % față de 83 % ucenici de alte naționalități și ajunge la constatarea că proporția pentru muncitori nu este, nu poate fi, cu mult mai favorabilă pentru Români. Dar chiar admitând un procent mai mare pentru elementul românesc, în nici un caz acest procent mai mare nu este constituit de mâna de lucru calificată.

c) Pentru branșele tipografică și litografică (în cea mai mare parte *mică industrie*) din Ardeal, Banat și Bucovina, precum și pentru *mâna de lucru* din aceste branșe, avem datele culese de subsemnatul cu ocazia tratativilor de conciliațiune ținute în anul 1926 în Sighișoara pentru aplanarea conflictului colectiv de muncă ivit și pentru închierea unei noi convenții colective de muncă și salarizare între patronii și salariații din industria grafică și litografică.

Constatam atunci că aproape toți patronii și salariații din industria grafică și litografică din Ardeal, Banat și Bucovina au luat parte la tratative prin reprezentanții și delegații autorizați ai celor două mari organizații profesionale, a Uniunii industriașilor grafici și litografici și a Uniunii „Gutenberg“ a muncitorilor din industria grafică și litografică. Deci datele culese marchează situația generală pentru mâna de lucru întrebuințată în ele. Și mai constatam că în acele provincii erau :

238 întreprinderi tipografice, dintre cari

47 proprietate românească și

191 minoritare.

Aceste întreprinderi aveau 1967 salariați și anume :

1167 lucrători calificați, bărbați

70 lucrători necalificați, bărbați

349 femei necalificate și

381 ucenici.

Din cei

1237 bărbați, erau :

199 Români

1038 minoritari, adică 16.09% față de 83.91%.

Inferioritatea elementului românesc este vădită și în același timp îngrijorătoare, privind atât pe întreprinzători (patroni, meseriași) cât și mâna de lucru (lucrători). Mărturisesc că am rămas chiar surprins de această inferioritate, deoarece nu mă așteptam ca tocmai în branșa tipografică situația elementului românesc să fie așa de rea. Cu atât mai mult surprinderea a fost mare căci înainte de război încă au fost întreprinderi tipografice românești în Transilvania, Banat și Bucovina, atât particulare, cât și pe lângă fie-care episcopie, mitropolie și pe lângă diferite asociații, instituții, ziare etc., toate întrebuințând numai personal românesc.

După război, odată cu trecerea în mâni românești a instituțiilor: școli, justiție, administrație și odată cu intensificarea vieții românești în noile provincii, credeam că progresul în această branșe nu poate fi decât firesc și impunător. Totuși realitatea este alta, după cum am constatat din datele arătate. Dar să trecem mai departe.

Din cele 349 femei lucrătoare întrebuințate în întreprinderile tipografice erau :

51 Românce și

298 minoritare, adică 14·62% față de 85·38%.

Din cei

381 ucenici erau

49 Români și

332 minoritari, adică 12·86% față de 87·14%.

Ucenicii fiind meseriașii de mâine, procentul de mai sus confirmă că și pe viitor situația mâinei de lucru din această branșe nu se va schimba ci, dimpotrivă, va fi tot în defavorul Românilor.

Cât privește litografiile și zincografiile, din 15 întreprinderi din Transilvania, Banat și Bucovina, una singură era românească: „Unirea“ din Brașov a domnului General Teodorescu. Cei 78 lucrători calificați, 2 necalificați și 26 ucenici ce numărau cele 15 întreprinderi din această branșe, erau toți supuși streini și minoritari și anume: Din cei 78 lucrători calificați, 36 erau supuși streini, 42 erau minoritari cetățeni români, însă Români de sânge.... nici unul.

Nu credem ca situația de azi să se fi schimbat mult în favorul nostru.

Din aceste date de sub a) b) și c) se poate constata cele afirmate la început asupra inferiorității elementului românesc în:

marea industrie (capital, întreprinderi)

mica industrie (meseriași mici)

mâna de lucru (și ucenicii) din industria mare și mică din Transilvania și Banat.

În urma acestor constatări, am înțeles să cercetez care este raportul pe naționalități al micii industriei din orașul și județul Brașov, pentru-ca ținând seamă de considerentele menționate că: marea industrie românească urmează să se sprijine

pe o mică industrie puternică și că naționalizarea mânei de lucru și deci în mare parte a orașelor din Transilvania, o vedem pornită spre înfăptuire numai în urma creierii, sprijinirii și întăririi micii industrii românești, să putem cunoaște situația de azi pentru-ca cei chemați să poată lua pentru mâne măsurile de îndreptare acolo unde se simte nevoie.

Pentru orașul Brașov avem datele Corporației Meseriașilor din cari ne putem face o icoană a poziției elementului românesc. Astfel în anul 1924 au fost membri ai Corporației următorii meseriași :

724 Maghiari
467 Sași
253 Români
1 Alții

Total 1445

adecă 50·11% Maghiari

32·32% Sași

17·51% Români

0·06% Alții

In anul 1928 situația a fost următoarea:

699 Maghiari adecă 47·98%

505 Sași „ 34·66%

253 Români „ 17·36%

Comarate aceste date, rezultă că în curs de 4 ani :

Sașii prezintă un spor de 38

Maghiarii prezintă o scădere de 25

iar Români au stat pe loc, ca procent însă sunt în scădere.

Pentru anul 1928 mai spicim următoarele date din darea de seamă a Corporației:

Calfe au fost : 455 Maghiari
220 Români
127 Sași
30 Alții (în mare parte Evrei)

Contracte de ucenicie s'au încheiat 777 și anume :

440 pentru ucenicii Maghiari

189 „ „ Români

130 „ „ Sași

17 „ „ Evrei

1 „ „ Rus

După cum se vede în orașul Brașov elementul românesc este slab reprezentat în mica industrie, abia 17%. Această situație va mai dăinui, căci, până când Sașii au un cămin de ucenici cu peste 120 băeți și un „Gewerbeverein“ bine organizat și condus, până când Maghiarii au societatea „Székely Társaság“ neobosită în plasarea ucenicilor și în sprijinirea și păstrarea solidarității micilor meseriași maghiari, noi Români avem un cămin cu 38 de ucenici abia în al doilea an de funcționare și societatea meseriașilor români „Lumina“ care în lipsă de sprijin și de interes, chiar din partea unora dintre meseriașii români, face ceea ce poate pentru promovarea intereselor meseriașilor români.

Pentru schimbarea situației meseriașilor din orașul Brașov în favorul Românilor însă, ceea ce s'a făcut până acuma de această societate și de alți factori, mai mult ori mai puțin oficiali, *este prea puțin*. Căminul de ucenici proiectat de Ministerul Muncii a cărui piatră fundamentală abia s'a putut pune în toamna anului 1929, după multe amânări cu cedarea terenului și după mari stăruințe depuse pe lângă primăria orașului Brașov, va lua ființă numai pe la începutul anului 1931 și de abea peste 4—5 ani socotiți de atunci încolo va începe să dea întâiele roade. Dar și atunci, numai acest cămin singur, cu tot numărul mare de ucenici ce-i va scoate calfe (150—180 anual), nu va putea modifica situația de inferioritate actuală a meseriașilor români. Vor trebui și alți factori, chiar până atunci și împreună cu căminele de ucenici și cu societatea „Lumina“, să intervină, să sprijinească și să îndrumeze pe meseriașii (patroni și calfe) români, pentru ca poziția elementului românesc față de minoritari să fie ameliorată.

Cum am menționat, pentru comunele rurale din județul Brașov ne lipsiau ori-ce date statistice referitoare la meseriași, De oarece cunoașterea situației meseriașilor din aceste comune este pentru noi de cea mai mare importanță, căci numai cunoscând și această situație, pe lângă cea din orașul Brașov, se pot lua măsuri de îndreptare mai eficace, am procedat la culegerea acestor date. A fost o muncă destul de grea și a reclamat timp îndelungat.

Colectarea datelor am făcut-o personal pentru unele comune. Pentru cele mai multe comune însă, datele mi-au fost furnizate de d-nii pretori, notari (secretari comunali) și de câți-va d-ni învățători, cărora țin să le mulțumesc și pe această cale pentru

concursul ce mi-au dat. Parte din datele primite au fost controlate și verificate de subsemnatul, pe comune, la fața locului; o parte iarăși au fost culese, de cei cari mi le-au trimis, prin recensământul anume făcut în urma cererii mele; o parte au fost luate și comunicate nouă, așa cum s'au găsit trecute în diferitele registre păstrate pe lângă preturi, ca „Registrul meseriașilor pe cont propriu“, ori pe lângă primăriile comunale. Adunarea, controlul și verificarea datelor s'a făcut în anii 1926—1927. Desigur că *diversitatea surselor* de întocmire și colectare a datelor, *timpul relativ îndelungat* în care s'au întreprins aceste operații, precum și *verificarea numai în parte* a datelor primite, fac ca aceste date statistice să sufere de imperfecțiuni, poate chiar într'o măsură ceva mai mare de cât alte statistici publicate. Totuși ele, fiind mult apropiate de realitate, prezintă toată importanța. Ele ne vor servi de date comparative pentru viitor, arătându-ne totdeauna icoana situației actuale.

Din aceste date rezultă că elementul românesc din industria mică (meseriași), din comunele rurale ale județului Brașov, este mai bine reprezentat față de celelalte naționalități, decât în orașul Brașov. Și anume pentru comunele din județ am avea următorul raport:

Români 34.20 %, Maghiari 34.13 %, Sași 30.98 %, Evrei 0.41 %, alții 0.25 %, adică pentru Românii meseriași din comunele rurale o diferență în plus față de situația din orașul Brașov de 16.84 %.

Privind însă mai de aproape aceste date, ele ne obligă să recunoaștem că în câmpul meseriilor mai este încă mult de muncit până când vom putea afirma că mica industrie românească este bine fixată în Țara Bârsei. Ori — cum am arătat — o mică industrie românească în această Țară a Bârsei este imperios reclamată de interesele noastre românești, atât ca punct de plecare și de sprijin pentru crearea unei industrii mari românești și implicat a protejării manei de lucru românești, calificate și necalificate, cât și pentru romanizarea orașului Brașov, un prea important centru comercial și industrial din acest colț al Ardealului și de prea mare importanță națională în acelaș timp, prin așezarea-i în mijlocul țării, în drumul capitalei și în preajma Secuimii.

Datele culese au fost întocmite pe comune, plăși, specialitate și naționalitate și le-am grupat după cum urmează în trei tablouri și anume :

- a) pe plăși, comune și naționalitate,
- b) pe plăși, comune și specialitate,
- c) pe specialitate și naționalitate.

TABLOU A)
Plasa Bran

No. curent	COMUNA	Români	Unguri	Sași	Evrei	Alții	Total
1	Zărnești	18	5	13	—	—	36
2	Tohanul-Vechiu	12	1	1	1	—	15
3	Tohanul-Nou	14	—	—	—	—	14
4	Șirnea	3	—	—	—	—	3
5	Sohodol	3	—	—	—	—	3
6	Șimon	12	4	—	—	—	16
7	Predeal	—	—	—	—	—	—
8	Poiana-Mărului	3	—	—	—	—	3
9	Peștera	—	—	—	—	—	—
10	Moeciul de sus	4	—	—	—	—	4
11	Moeciul de jos	13	2	—	—	—	15
12	Măgura	—	—	—	—	—	—
13	Fundata	—	—	—	—	—	—
14	Bran Poarta	15	2	1	—	—	18
Total		97	14	15	1	—	127
Plasa Săcele							
1	Satulung	44	87	3	—	—	134
2	Tărlungeni	22	52	2	1	1	78
3	Zizin	2	22	—	—	—	24
4	Purcăreni	10	18	—	—	—	28
5	Cernatu	9	46	—	3	—	58
6	Turcheș	27	51	—	—	—	78
7	Baciu	13	37	1	—	—	51
Total		127	313	6	4	1	451

Plasa Bârsa de jos

No. curent	COMUNA	Români	Unguri	Sași	Evrei	Alții	Total
1	Feldioara	17	2	22	—	—	41
2	Prejmer	13	10	44	—	1	68
3	Hărman	15	4	21	—	—	40
4	Sânpetru	15	1	23	—	—	39
5	Rotbav	7	—	15	—	—	22
6	Măeruș	7	—	17	—	—	24
7	Bod	20	3	38	—	—	61
8	Apața	2	14	—	—	—	16
9	Crizbav	9	27	2	—	—	38
Total		105	61	182	—	1	349

Plasa Bârsa de sus

1	Codlea	14	—	68	—	1	83
2	Ghimbav	2	2	24	—	—	28
3	Cristian	15	—	47	—	—	62
4	Râșnov	15	2	23	—	—	40
5	Vulcan	14	1	23	—	—	38
6	Hălchiu	5	—	61	—	—	66
7	Satu Nou	5	57	2	—	—	64
8	Holbav	—	—	—	—	—	—
9	Țânțari	30	—	—	—	—	30
10	Vlădeni	5	2	—	—	—	7
Total		105	64	248	—	1	418

Plasa Buzăul Ardelean

1	Barcani	3	—	—	—	—	3
2	Budila	8	6	—	1	—	15
3	Intorsura-Buzăului	10	9	—	—	—	19
4	Sita-Buzău	14	2	—	—	—	16
5	Vama-Buzău	6	2	—	—	—	8
6	Dobârlău	4	—	—	—	—	4
7	Marcuș	1	—	—	—	—	1
8	Teiu	18	26	—	—	1	45
Total		64	45	—	1	1	111

Români 498
 Unguri 497
 Sași 451
 Evrei 6
 Alții 4

Total . . 1456

B r a n	Zărnești	3	1	3			3	8	1				6	6					3		1	1	36								
	Tohanul-Vechi	1	1				2	2	1				4	2									15								
	Tohanul-Nou	3					4	3					1	1									14								
	Șirnea	1						1						1									3								
	Sohodoi							2						1									3								
	Simon	1					2	1	2				3	3					1				16								
	Predeal																														
	Poiana Mărului								1					1	1									3							
	Peștera																														
	Moeciul de sus								2	1														4							
Moeciul de jos						4		4					5	2									15								
Măgura																															
Fundata																															
Bran-Poarta	1	1	1			1		4	2				3	3				1	1				18								
Total	10	3	4			16	1	29	5			6	1	24	20			1	4		1	1	1127								
Săcele	Satulung	8	5	1	1	1		3	19			16	6	8	7	31	14	1		2	2	3	4	2	134						
	Tărlungeni	10	4	2			1	10	15			15	1	4	1	11	1	9		3	3	4	2		78						
	Zizin	5		1				3	5						7		1					1			24						
	Purcăreni	3	1					2	9				5		1	3	1	2		1					28						
	Cernatu	4		1			1	6	6				1	3	1	15	2	9	1	1		2	1	1	58						
	Turcheș	7		2		1	4	9	3	13			1	1	12	1	7	2	1	1	8		1	1	2	78					
	Baciu	3	1		1		1	8	8	2			3	5	1	14		4							2	78					
	Total	40	11	1	5	4	1	10	57	3	72	9	9	21	1	2	12	93	5	46	4	2	1	14	2	4	10	2	1	1	4
Buzăul Ardelean	Barcani							1	1						1										3						
	Budila	2						3	4						2				3						15						
	Intors. Buzăului	2	1		1			6	1						2					4					19						
	Sita Buzău	2	4					3	3				1		3							1			16						
	Vama Buzău		4					1	1	1					1											8					
	Dobârlău							1	2						1											4					
	Mărcuș														1											1					
Teliu	10	3	3			6		8						7			5					3			45						
Total	16	12	6			21		20	1			1			18		12					4				111					

TABLOU C)

No. curent	MESERIA	NAȚIONALITATEA				Total
		Români	Unguri	Sași	Alii	
1	Grădinari	—	—	6	—	6
2	Măcelari și mezelegii	21	51	15	—	87
3	Morari	19	15	13	—	47
4	Pescari	1	—	—	—	1
5	Brutari, turtari	5	5	18	1	29
6	Lăptari, brânzari	4	—	1	—	5
7	Industria uleiului vegetal	2	—	3	—	5
8	Fabrică de sifon	—	1	—	—	1
9	Mașină de treerat	—	10	2	—	12
10	Lăcătuși, fierari, pilari, potcovari	96	59	80	1	236
11	Tinichigii	—	1	5	—	6
12	Electriciani	—	3	1	—	4
13	Tâmplari, rotari, dogari	75	87	92	2	256
14	Impletitori de coșuri	—	—	3	—	3
15	Ferestrău, fabrică de cherestea, motor de tăiat lemne	6	9	4	1	20
16	Cărămidărie, țiglărie	8	—	5	—	13
17	Olari	—	40	—	—	40
18	Carieră de piatră și de var, cuptor de ars var	2	8	2	—	12
19	Zidari	33	35	35	—	103
20	Cioplitori de piatră	—	1	—	—	1
21	Tocilari	—	2	—	—	2
22	Zugravi, vopsitori	6	11	4	—	21
23	Pantofari, cismari	117	82	84	1	284
24	Curelari, tăbăcari	3	4	17	—	24
25	Croituri, cusătorese	77	38	36	—	151
26	Plăpumari	3	—	—	1	4
27	Blănari, cojocari	—	2	—	—	2
28	Frânghieri	—	1	1	—	2
29	Mașină de tors, de scărmanat lână, dârstă	6	8	—	—	14
30	Mașină de tricotaș, ciorapi, piuă, presă (teasc) de postav	5	—	1	—	6
31	Săpunari, lumânărari	4	—	1	—	5
32	Frizeri	—	14	21	1	36
33	Legători de cărți	—	2	—	—	2
34	Modiste	—	1	—	—	1
35	Ciasornicari	1	1	—	2	4
36	Dentiști	1	—	1	—	2
37	Cărauși-Omnibus	1	3	—	—	4
38	Diferiți	2	3	—	—	5
Total		498	497	451	10	1456

Radu Tempea

O sentință umilitoare pentru Români „rebelanți” din Rotbav

Din viața acestui al doilea „director al școalelor neunite naționalicești din marele Prințipat al Ardealului care a fost Radu Tempea, ne-au rămas mai multe date decât din aceea a urmașului său Gheorghe Haines.

Li cunoaștem familia, dela care avem o cronică de parohie. Era — el, cel de al patrulea Radu din familia Tempea —, fiul unui preot Tempea¹⁾. Născut în Brașov, el își face studiile la gimnaziul săsesc luteran de aici. În matricula acestui gimnaziu îl aflăm la 1783 pe Tempian : „Valachus e suburbio“, ca „novus Musarum cultor chlamydatus“. Editorul matriculei adaugă la numele lui observarea : „Der erste in Album eingeschriebene Schüler gr. n. u. Rel. aus Kronstadt“²⁾. În 1785, la stăruința episcopului Nichitici și a directorului Dim. Eustaticovici, e trimis, din partea bisericii Sf. Nicolae, cu ajutor anual de 100 fl. și cheltuelile de drum, la Buda, ca să-și continue studiile și să se pregătească pentru treapta preoției³⁾. Reîntors la Brașov, în 1788, primește darul diaconiei⁴⁾. În 1797 e director al școalelor, cu reședința în Sibiiu, în care calitate s'a interesat și de soarta școalelor din Brașov. Astfel, în August 1798 venind la Brașov și văzând clasele pustii și fără dascăl, a căutat din toate puterile să restabilească rânduiala făcută pe timpul antecesorului său și a îndemnat pe jurații și curatorii dela Sf. Nicolae să dea din venitul bisericii suma de fl. nemțești 350, cât s'ar fi cerut, pentru a se putea plăti 3 dascăli. Totodată, probabil tot

¹⁾ Iorga : Ist. Lit. Rom. II. (ed. 1901) pg. 290.

²⁾ Programă gimn. evang. Brașov pe a. șc. 1864/5 ; A Bârseanu : Ist. școalelor centr. rom. gr. or. din Brașov, 1 02 pg. 12 n. 1.

³⁾ Dr St Stinghe : Docum. privit. la trecutul Rom. din Schei, vol. II. p. 5 : În reprezentanța bisericii.... „s'au cetit jalba a Radului Tempea Popovici, prin care arătând voința sa ca să învețe și cere ajutoru spre învățatură dela venitul bisericii Bolgarsechiului legându-să, că va plăti îndărātu ce i să va da, venind la treapta preoții“... s'au hotărātu să i se dea pã anu 0 fl și cheltuiala până la Buda și dintru aceștia să aibă costul, îmbrăcămîntea și cărțile aș chivernisi, aceștia bani să să dea de pomană și învățându să fie spre slujba bisericii Bolgarsechiului, dar de cumva n'ar vrea să rămăe la Brașov și ar merge la alte părți să trăască și să slujască cu învățatura sa, să aibă mai sus numitul Radu puterea instanții sale, cu care să leagă, a plăti toată cheltuiala care i să va da lui, a împlini“

⁴⁾ Dr. St. Stinghe : Docum. Vol. II. p. 14.

la sfatul directorului Tempea, curatorii bisericii cer, prin guvernul transilvan, un ajutor din casa alodială a comunei Braşov, pentru ridicarea unui nou edificiu de şcoală şi totodată pentru susţinerea şcolii în stare bună¹⁾

Un ordin consistorial, din 23 Maiu 1802, către administratorul protopopiatului Braşov, ne dă şi alte amănunte interesante despre activitatea lui R. T. :

„Înălţatul c. gubernium în părinteasca socoteală, precum frăţia sa R. T., directoru şcoalelor naţionaliceşti, încă de către domnul episcop Gherassim Adamovici la 16 Nov. 1792, No. 366, au fost rezolvăluit paroch la Bolgarsechi, după voia acei pravoslavnică obşte, iară la ştafiiia sa aceasta numai de aceia n'au putut merge, căci tocmai atuncia tâmplându-să bătaia cu Franţuzu, au fost rânduit a eşi la oaste capelan de reghementu, au binevoit a porunci... ca în locul răposatului p. Gheorghe Duma paroh deplin, cu atâta mai tare să-l aşezi, cu cât mai sus pomenitul frăţia sa Radu Tempian, afară de dicretul ce are la această parohie, au făcut şi publicumului, adecă obştii, slujbe folositoare. Adecă :

1-tăi. După recomandaţia slăvitei ghinăral-comando împărateşti atâta în bătaia Turcului, cât şi a Franţozului, precum şi acum după tâmplarea lipsei, iară a

2-a. Clerului cu osărdia şi nevoinţa întru învăţătura şi deprinderea diecilor la preoţie trimişi în temeiturile credinţii şi celelalte trebuincioase....

Frăţia ta dară primindu comisiia noastră vei avea strânsă datorie cu mai de multe ori lăudatul p. Radu Tempian (a căruia părinte încă să tăcem despre moşi şi strămoşi din răvna şi dragostia ce au svut spre acea pravoslavnică obşte a Bolgarsechiului, iară la acea biserică au fost aşezat în treapta preoţească) în faţa locului a merge, acolo la înţelesul milostivei porunci gubernialiceşti, a arăta la pravoslavnică obşte, ca să-l cunoască ca pre unu din păstori săi cei sufleteşti cu ştiinţa a mai multor limbi, învăţături şi vrednicii împodobit şi așa după îngăduitul chip în vădovita parohie introducându-l să-l aşezi²⁾.

În 1805 îl aflăm însă tot la Sibiiu, în Consistor, ca preşedinte interimar, în Martie, şi ca asesor, în Iulie, iar în August 1806 la Braşov, ca protopop³⁾. În această calitate, se încurcă în certuri cu curatorii bis. pentru fiul său Duflu, pe care voia să-l facă preot la Sf. Nicolae. Aceste neînţelegeri pricinuiră suspendarea („pentru cuviincioasă pricină“) a protopopului, la 1817 25 Febr.⁴⁾ El rătăceşte un an prin Moldova „în cumpăna morţii fiind“, de unde întorcându-se, în 1818, îşi cere iertare

¹⁾ A. Bărseanu, o. c. pg. 11.

²⁾ Dr. St. Stinghe, o. c. Vol. II. pp. 228-30.

³⁾ Ibid. pp. 275, 280 şi 291.

⁴⁾ Ibid. Vol. III. p. 24.

dela parohieni, arătându-le că „cu atâta mai tare mă văz măhnit pentru că după cum am înțeles d-voastră v'ați cam nu puțin scârbit de călătoria mea ia lași, unde eu m'am fost călătorit cu slobozenia celor mai mari.... făgăduind eu de aci înainte, precum eu nici odinioară acest pas, de care acuma văz că nu v'au părut bine, nu-l voi mai pâși, căci că și pre mine nici firea nu mă mai lasă a zăcea și întru scârba și măhnirea aceea a mai fi¹⁾). In acelaș an, 1818, Sept. 10 Consistorul comunică protopopului inter. al Brașovului, Radu Verzea, că ia act de împăciuirea obștii din Bolgarseg cu protop. și parohul R. Tempian, și-l îndrumă ca pe „pomenitul Rudolful Tempian senior, pentru a lui orbească îndrăznire în prezenția celorlalți parohi, precum și înaintea gocimanilor dela acea biserică aspru și cu acel adaos să-l înfrunți, precum că dânsul dacă nu să va strădui ași îndrepta viața sa, dacă să va arăta cătră acest scaon și consistorium episcopesc ca până acuma obraznic și nesubordinat și să voar mai dovedi aicea exțăsuri de el săvârșite, dânsul ne-treabnic (indignus) din funcția protopopească de tot să va lipsi²⁾)... Locul lui fu ocupat apoi de parohul din Săcele Radu Verzea, care conduse protopopiatul I. al Brașovului până la finea a. 1826, având reședința în Satulung³⁾).

Din acest an nu-i mai întâlnim nicăiri numele. Probabil nu după mult timp a murit, în vârstă de 65—70 ani.

Un document din arhiva municipiului Brașov, din 1808, ne spune că era ginerile lui Oprea Pulpaș, de care se plânge la Magistrat că, până să se întoarcă dela Sibiiu, acesta i-a vândut casa, pe care i-o dăruise cu condiția să-i plătească datoriile și să-l îngrijască cât va fi în viață.

O fată și-a măritat-o după I. Barac⁴⁾, care în 1808 se plânge Magistratului că curatorii bis. Sf. Nicolae, voiesc să-l scoată din locuință, iar el cere să fie lăsat până se va întoarce directorul R. Tempea din Sibiiu⁵⁾).

Cu activitatea sa literară „ca succesor în această calitate al altui gramatic, al celui dintâiu descriitor al limbii românești

¹⁾ Ibid., Vol. III. p. 36.

²⁾ Ibid., Vol. III. pp. 40—41.

³⁾ A. Bârseanu: o. c. p. 15.

⁴⁾ N. Iorga: o. c. pg. 293.

⁵⁾ Arhiva municipiului Brașov.

(Dim. Eustatievici!)¹⁾ s'au ocupat alții, mai chemați, și în primul rând d-l N. Iorga, care-l numește: „întâiul filolog ardelean, care a cunoscut gramatica lui Văcărescu, a cărui limbă o aprobă²⁾).

*

Din corespondența lui Tempea ca director al școalelor, cu diferitele autorități, publicăm de astădată următoarele două adrese ale lui către Magistratul Brașovului — prima așa cum a scris-o el, iar a doua cu ortografia de azi:

2166/807.

Innalt Prja tschinstite Domnule Judex!

Nu iese lucru ascha de pacatel (sic!) de anuse lua in vrednike socotintza Domnieitale rebelantzi Rumuny ne unitz din Rodbach. Drept atscheja ca senu pritschinujaske in vremja viitoare din sumetia atschestor oameni numitzi in Deliberat, Statuluy ne odichne, ledschi (legii!) batschocure, schi ne ascultare poruntschilor Prja Innalte, poftesk Officiose pre Prja Innalte Tschinstite Domniata a binevoi hoterirja Directii aitscha adeogate a poruntschi in Executie ase dutsche. Ketsch intralt kip la toate rebelia care de acum in nainte ar putja pritschinui din atschesti oameni, se nu fiu jeu supt Conresponsabilitet, fiind ke jeu acuma datoria kiemeri mele mjam implinito. remuind

Al Innalt Tschinstitey Domnieitale

Spre Sluschbe indatorat

Bolgarseg 19/31 August 807.

Rudolphus Tempian m. p.

Scolarum Nationalium Director.

*

2166/807.

Copia

Bolgarseg 19-a Agust 807.

Fiind că după Instanța Preotului Theodor al doilea căsătorit din Rodbach s'au adeverit, precum pre jeluitarul carele mai înainte au fost acolo Dascal așezat Popa Theodor, l'au scos; și însuș din puterea lor au pus pe altul anume luon Stanciu, carele încă fiind în vârstă tânără de 15 ani, și necum pre Directorul

¹⁾ și ²⁾ N. Iorga : o. c. pp. 290 și 293.

Școalelor despre aceasta să-l întrebe l-au așezat Dascal. Din care jalbă chemându-se oameni la cercetare s'au întrebat: Pentru ce pricină, și cu a cui poruncă pe Dascalul cel de acolo l-au lăpădat? au răspuns precum din pricina arătării Popii Șerban Popovici paroch locului, care l-au arătat înaintea obștii în fața Curviei intinat, nu-l mai poftesc a fi Dascal.

La aceasta Parochul locului tăgăduște înaintea adunării oamenilor numiți, adecă: Gheorghe Nicolae, Vasile Văcariu, Samuel Dopceanu, Gheorghe Gavrilă, Gheorghe Inache, Filip Munteanu Junior, Todor Bârsan, numiții au stat cum că cu adevărat au zis. La care de nou s'au întrebat mai sus numiții de știu ceva, sau au văzut de prea Curvia Dascalului? au răspuns cum că nu știu, și n'au văzut, numai au auzit dela Parochul lor.

La aceasta preotul tăgăduște că n'au zis nimica în fața lor.

După aceasta văzându-se precum Prea curvia numitului Dascal Theodor, nici de cătră pomeniții oameni, nici de cătră Parochul locului nu se dovedește; în trei rânduri de sfătuiri, iară mai vârtos în tot chipul s'au sfătuit acești oameni spre împăciuire cu dascalul Theodor, iară ei nici într'un chip pacea (patschja), și liniștea nu au poftit-o, ci mai vârtos în sumeția lui, Teodor Bârsan, și întru a gocimanului celui nou Gheorghe Nicolae, și Gheorghe Gavrilă (care acești trei întăria pre oameni și-i întărîta înaintea mea, pre mai în sus pomeniții oameni a sta statornici în pofta acestor pomeniți trei) răzimându-se, după care nici de cătră mine după a lor larmă, mare strigare și ne supunere ne putând face între dânșii vre-o pace, silit m'am văzut sesionalicește ca de cătră Direcția Școalelor a face următoarea

Hotărîre:

De vreme ce acești trei oameni numiți, adecă: Theodor Bârsan, Gh. Nicolae și Gh. Gavrilă se văd și se cunosc precum sint niște oameni turburători ai obștii, împotriva întocmitelor bunelor prea Inaltelor orândueli. Pentrucă

1-mo: Nici de toate rânduielele de cătră mai marii lor, și de cătră prea cinstitul Consistorium făcute, nici o ascultare nu dau.

2-do: Pre prea cinstitul Protopop George Haines care au vrut să tocmească între dânșii pacea și liniștea, în fața locului au vrut ca să-l bată:

3-tio: Pe rânduitul de cătră Direcția Școalelor Dascal la Rodbach Teodor Dumitru însuș Theodor Bârsan publice în Bise-

rică în Sâmbăta Paștilor l-au apucat de piept, și cu însuși a lui potenție l-au scos din Altar afară, fără de a se cerceta pricina greșelii lui. Iară mai pe urmă

4-to: Cunoscându-se precum însuși acești trei oameni nu-miți ar putea din pricina dârjiei? (dirschii!), și mai mare răutate și rebelie în sat a pricinui, (de vreme ce și până acolo s'au sumețit după mărturisirea Namesnicului locului de toate punctumurile) însuș iarăș Theodor Bârsan iară într'o zi de Paști au strigat în Biserică cu glas mare, precum: numitul Preot și Dascal să nu slujască sfânta liturghie că nu sint vrednici. Iară la cea mai de pe urmă Propovedanie întru care cinstitul Protopop George Haines au vrut să-i aducă de isnoavă la Dragoste, iarăș numitul Theodor Bârsan i-au tăiat cuvântul din gură, și au invitat pe oameni să iasă afară. Se cunoaște a fi mai vârtos acest Theodor chiar Rebelant, împreună cu ceilalți doi, pentru care spre apărarea primejdiilor care din pricina dâșșilor ar putea în vremea viitoare a mai naște, s'au judecat: Ca Theodor Bârsan ca un pricinuitor de rebelie să se canonească cu ariște de o lună în fiare la Zuchthaus, măturând târgu spre pilda altora, dându-i-se la intrare și la ieșire câte 25 de bețe. Iară ceilanți doi iarăș ca împreună lucrători la pricina rebeliiei cu câte 15 bețe, și cu ariște la Zuchthaus de 10 zile să se pedepsească, dând pe lângă această chizășie de oameni de cinste vrednici de credință ai Satului, precum de astăzi înainte toate rânduiielele și poruncile Jurisdicțiilor lor, punctualiter vor păzi. Iară dascalul Theodor Dumitru căruia nici o vină adeverită în merito nu s'au aflat, să rămână Dascal precum și mai înainte după dreptate s'au așezat de cătră Direcția Școalelor și de cătră Cinstitul Consistorium întărit și de cătră Prea cinstitul Magistrat cunoscut, să rămâe în puterea lui Dascal, cu obișnuita sa simbrie, și restanția simbriei lui care o va arăta cu dovadă să i se dea, care de cătră rebelantul său Theodor Bârsan i s'au împiedecat. Care hotărîre spre luarea Execuției prea Cinstitului mării Sale D. Județ Officiose se trimite. Din Sessia Direcții Școalelor neunite Brașov.

Anul zioa mai sus.

Rudolphus Tempian m. p. Director

George Lebu m. p. Paroch

Dimitrie Martinovitsch m. p. namesnik.

*

Nu ne putem explica ce-l va fi putut îndemna tocmai pe el, acest om foarte învățat pentru vremurile de atunci, „cu știința a mai multor limbi, învățături și vrednicii împodobit“ să aducă o sentință atât de umiltoare și de grea tocmai unor conaționali

ai săi! El trebuia să cunoască doar suferințele și nedreptățile îndurate în trecut de Românii brașoveni, cu atât mai mult cu cât tocmai bunicul său, Radul Tempé, preot la acelaș altar, al Sf. Nicolae, fusese acela care, la 10 Iunie 1723, scrisese „cu zisa fraților“: „De aceasta, am vrut să vă facem știre fraților și fiilor pre carii D(u)mn(e)zău va rândui pe urma noastră purtători de grije acestui oraș și sf(i)nteii besearoci de aici din Scheaii Brașovului ce să zice Bolgariia, pentru că de oare câtă vreme mai nainte, nu știm cu ce meșteșug s'au fost scos țigani din măturatul și rânitul târgului, și mătura și râniiia săracii Rumânii, dajdnicii ai acestui oraș, deci noi cest rând de oameni, carii mai jos ne vom iscăli, neam socotit și cu toții am mers la măriiia-sa domnul Filșteh județul cel mare și măriiia-sa domnul Gheorghie Draut județul cel bătrân, și la domnul Volf tatăl sutei și la tot cinstitul Sfat, și cu mare umilință precum să cade ne-am rugat și au slobozit pre săracii noștri dela acea slujbă și au rânduit să fie iară țigani ca și mai înainte...¹⁾

Magistratul Săsesc al Brașovului însă nu a aprobat nici el sentința lui Tempea, răspunzându-i — la 3 Sept. 1807 — că nu poate executa sentința, deoarece trece peste competența directorului școalelor de a cerceta astfel de cauze fără asistența autorităților politice și de a aduce astfel de sentințe. Va exmite însă din partea sa un comisar, care, împreună cu directorul, să cerceteze cazul și să aducă o deciziune, după ce și Magistratul își va spune părerea...

În Arhivă n'am mai aflat însă nimic în legătură cu „rebelanții“ din Rotbav! Se vede că-și dădu-se seama și Tempea că fusese mai papă de cât papa, și a lăsat-o baltă.

Candid Mușlea

prof.

¹⁾ Dr. St. Stinghe: Docum. Vol. V. pg. 13.

Cei dintâi culegători ai numelor românești de plante

de Dr. Emil Pop

Un vocabular de numiri românești ale plantelor ascunde sugestii nebănuite de fecunde pentru cei preocupați de sufletul și graiul neamului nostru. În numele cu cari poporul a botezat o plantă găsești mereu expresia incomparabilei puteri de observație a Românului ca și a istețimei cu care el nimerește cuvântul sau figura cea mai sugestivă pentru a-și formula observația. O mulțime de numiri sunt ferestruici în dosul cărora ghicești conturul unei legende; prea numeroase sunt acelea, cari rezumă, ca o rețetă, experiența seculară a țăranului în vindecarea unei boli. Ele te conduc de multe ori la numiri, credințe sau practici cu mult mai vechi decât vremea în care s'a rostit cea dintâi vorbă românească — sau trădează contactul molipsitor cu graiul și spiritul altor popoare. În colecția aceasta lexicală botanistul, dar mai ales folcloristul și filologul pot descoperi în stare embrionară probleme pasionante, a căror rezolvire ar produce rezultate științifice deosebit de valoroase.

Din nenorocire specialiștii au privit destul de rar și poate nu destul de adânc în această comoară. Dar câștigul nu e pierdut și nu ne îndoim, că în scurt timp ea va trece prin mâna celor chemați, ca un excelent mijloc pentru cunoașterea mai de aproape a ființei noastre etnice.

De regretat este însă întârzierea și în anumite cazuri neînțelegerea cu care noi Românii am transcris din popor și am adunat în mănunchiu numirile de plante. Primele culegeri le-au făcut streinii, cari s'au trudit să noteze cuvintele auzite din popor, dar cari nu aveau nici un interes special pentru listele lor. O bună parte din cei dintâi Români, cari s'au ocupat de problemă, au împeștriat numirile neaoșe românești cu traduceri verbale de ale numelor latinești, franțuzești și nemțești de plante.

Ne lipsește culegătorul instruit tocmai din timpul dinaintea „drumurilor de fier“, a farmaciilor, a doctorilor, a preotului și învățătorului modern, când legenda avea putere de credință, când

crediința se concretiza în practici mistice, când singurul depozit de leacuri era câmpul și pădurea. Astăzi țărani mai apropiați de căile principale de comunicație rămân indiferenți față de buruienile, cari nu-i interesează din punct de vedere economic.

Este timpul suprem să salvăm ce a mai rămas de salvat de pe la bătrânii și babele satelor și'n special dela locuitorii singuratici ai regiunilor izolate de graba civilizației. Și mai ales botaniștii, cercetând terenele rămase primitive din punct de vedere floristic, au prilejul și datoria să completeze însemnările de pân'acum în această privință. Că se mai găesc numiri necunoscute ne-o arată d-l *Z. C. Panțu* care tipărind zilele aceste o ediție nouă a mult apreciatului său „Vocabular botanic“ din 1906¹⁾ a putut adăuga încă 1050 de numiri românești pe lângă cele 3600 din ediția I. Dar tocmai acest spor impresionant în o perioadă puțin avantajoasă ne lasă să bănuim ce recoltă neprețuită ar fi putut agonisi culegătorii pricepuți și devotați înainte de pătrunderea în satele noastre a mentalității și a deprinderilor civilizației. —

În acest articol vreau să vorbesc de cei dintâi intelectuali, cunoscători de plante, cari au notat numiri românești de plante din Ardeal și Muntenia în o epocă neatinsă de modernizare, în veacul al XVIII-lea. Lista lor a rămas necunoscută pentru noi Românii. Opera lor a publicat-o *J. Benkő* la 1783, în „*Magyar Könyvház*“ sub titlul „*Nomina Vegetabilium*“ pe urma unei comunicări a acestuia făcută la 1781.²⁾ —

De fapt numirile românești de plante au început a fi trecute pe hârtie încă pe vremea când se concepeau primele dicționare românești. În special merită atenție „*Anonymus Caransebesiensis*“, care după cercetările d-lui prof. *Drăgan* (Dacoromania, IV, 1924-26, p. I, 77-168) trebuie să fie *M. Halici*, mort pe la 1712. În manuscrisul său, copiat și tipărit de *Crețu* (Revista „Tinerimea Română“, Noua Serie, v. I, 1898, p. 320-380) are vre-o 240 de nu-

¹⁾ *Panțu, Z. C.*, Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice. București, „Minerva“, 1906.

Idem, Bd. II București, Casa Școalelor, 1929.

²⁾ *Benkő J.*, *Nomina Vegetabilium*. (Molnár J.: *Magyar Könyvház*, II szakas, p. 407-432. Pozsony, 1783).

miri de plante, unele foarte interesante și necuprinse în Panțu, („Peninc“ = „Panicum“, „Pipar“ = „Arbor piperis“, „Metlike“ = „Artemisia tenuifolia“ etc.). Sunt de valoare numirile varietăților de poame din Anonymus. La multe numiri populare nu cunoaște însă echivalentul latinesc; foarte multe din numiri sunt maghiarisme forțate, iar cele latinești sunt antelinneene și deci greu de identificat. Totuși ar merita un studiu mai aprofundat și din punctul nostru de vedere.

Dicționarul-manuscris româno-latinesc al lui *T. Corbea* de pe la 1700 e „tradus“ din ungurește și încă nu e bine studiat, nici copiat. Puținul publicat despre el tot de *Crețu* (Extras din „Voința Națională“, v. XXII, 1905) ne face să credem, că în ce privește numirile de plante era cu totul naiv.

Cipariu și probabil și *Lexiconul dela Buda* au utilizat însă materialul din manuscrisul lui *Corbea*.

Este riscat să afirmăm, că acești 2 autori de manuscrise au fost culegători de numiri de plante, deși cel dintâi cunoștea multe din aceste numiri. Și este mai ales greu să recunoaștem plantele numite.

Cea dintâi listă compusă prin culegeri din gura poporului de către cunoscători ai plantelor este „*Nomina vegetabilium*“.

Socotesc de foarte importantă această operă, nu numai pentru că este cu un deceniu mai veche decât lista lui *Sigerus*¹⁾, socotită pân'acum drept cea dintâi de acest fel, ci mai ales pentru că e făcută cu multă seriozitate științifică și conține peste 600 de numiri din diverse provincii românești. Mai multe din aceste nume de plante lipsesc din opera de sinteză a d-lui *Panțu*.

Înainte de a vorbi de opera însăși, este desigur interesant să cunoaștem pe autor și pe colaboratorii lui.

Autorul este un binecunoscut polihistor ardelean: *Benkő Josef*, nobil de „Középajta și Árkos“ (1740—1814) care și-a trăit viața plină de sbuciumul creațiunii și al sărăciei la Aita mijlocie (jud. Trei-Scaune) aproape de Brașov și în permanentă comunitate cu intelectualii Brașovului.²⁾

¹⁾ *Sigerus, P.*, Verzeichnis der in Siebenbürgen wildwachsenden officinellen Pflanzen. Ein Versuch. (Siebenbürgische Quartalschrift, II. 1791, p. 315—316).

²⁾ Vezi mai de aproape: *Mikó J.*, Benkő József élete és munkái. Pest, 1867. Asemenea: *Szinnyei J.*, Magyar írók élete és munkái. Vol. I, p. 862. Budapest, 1891.

A fost preot reformat în Aita și câțva timp în Chepeș. Doi ani a funcționat și ca profesor de religie la colegiul din Odorhei. A fost un cercetător pasionat și avea o inițiativă științifică extraordinară, profund insultată de indiferența oficialității și intriga contimporanilor săi.

Biograful său, contele Mikó, îl consideră drept întemeietorul cercetării istorice științifice în Ardeal (p. 229) ca și al descrierii geografice a acestei provincii (p. 233). A fost distins de Societatea științifică din Harlem (*Societas Eruditorum Batavo-Harlemensis*) alegându-l membru al său, pe de altă parte a fost recomandat pentru ținerea unor cursuri de botanică în Cluj.

Opera sa principală este a. z. „*Transsilvania Generalis*“¹⁾ o monografie bogată și amănunțită a Ardealului, ocupându-se în ea foarte pe larg și de natura fizică a provinciei.

Pe noi ne interesează de astădată mai ales ca botanist. — Ma mult de cât ori-ce îl pasiona studiul plantelor, botanizând chiar la adânci bătrânețe, când nu mai putea lucra. Injghebase o grădină botanică în Aita mijlocie, cea mai veche din Ardeal, după cunoștința mea. Cultiva aci peste 600 plante, unele primite din Viena, Italia, ba chiar și din America; îi trimitea și prietenul său *M. Pop-Szatmary* cu care era în corespondență. Aci veniau pentru a se instrui mulți tineri botaniști, între cari și *I. Balogh* care-i dedicase lui disertația sa, iar altul a botezat o plantă nouă în cinstea lui: *Epilobium Benköanum*.(?)

Stetea în corespondență cu mulți botaniști și farmaciști și avea de gând să scrie o carte de filosofie botanică și terminologie. S'a ocupat de plante medicinale și industriale („scumpia“, tutunul etc.) publicând articole asupra lor (unele s'au pierdut sub formă de manuscris).

Era atât de preocupat de botanică, încât chiar și într'una din cuvântările sale de înmormântare²⁾ face un adevărat curs de botanică punând baza unei interesante terminologii științifice ungurești.

¹⁾ Titlul complet: *Transsilvania, sive Magnus Transilvaniae Principatus, olim Dacia Mediterranea dictus, orbi nondum satis cognitus, nunc multifariam ac strictim illustratus. Vindobonae. 1778. 2 vol.*

²⁾ *Téli Bokréta*..... Sibiu, 1781.

Lucra încă din tinerețe la o lucrare monumentală asupra florei Transilvaniei (divulgată de el sub numele „Flora Transsilvanica“), din care avea pe la 1773 material pentru 50 coale de tipar. Este fără îndoială o mare pierdere pentru știință dispariția acestui manuscris a cărui tipărire i s'a refuzat mereu autorului.

În felul acesta cea mai vrednică publicație botanică propriu zisă a lui Benkő rămâne descrierea floristică pe scurt a Ardealului în monografia sa (Transsilvania Generalis, I, p. 102 și urm). Aci promite că „dacă nu s'or supăra botaniștii va strânge în „Flora“ sa (care a dispărut N. A.) numele românești ale plantelor, căci mai ales româncele întrebuițează cu mult folos pentru vindecarea feluritelor boli buruienile neglijate de alții“ (p. 118).

Nu și-a ținut întocmai această făgăduială, căci nu a putut tipări „Flora Transsilvanica“. A publicat totuși separat numirile de plante ce le avea strânse în opera de care ne ocupăm în special...

Am insistat atât de mult asupra lui Benkő botanistul, ca să ne dăm seama de pregătirea lui de specialitate și să explicăm caracterul științific superior al dicționarului de care ne ocupăm.

Este foarte probabil că Benkő nu a cules prea multe numiri românești, căci în Aita, Chepeț și Odorhei, pe unde a trăit, Românii erau puțini la număr. S'a servit însă de colaboratori, pe cari a știut să-i aleagă bine. În introducerea la „Nomina Vegetabilium“ (Magyar Könyvház, 1783, p. 405-6) ni se arată că acești colaboratori au fost următorii: „*Molnár Adany*“, vestit medic, mort în Brașov la 1780, după ce aproape 20 de ani a fost medic în București. „*Mauks Tobias*“, reputat farmacist din Cluj. „*Weisskircher, Langendorf* și *Birk*“ farmaciști brașoveni.

Cred că este interesant să ne oprim puțin asupra acestor cunoscători ai plantelor, cari au fost atrași de frumoasele sau curioasele nume cari le dă poporul românesc plantelor, însemnând cei dintâi și cu multă hărnicie acele nume.

Adam Molnár este între aceștia cel mai de seamă.

Cunoștințele noastre despre acest Molnár nu mai sunt atât de amănunțite, deși activitatea lui științifică ar merita o reconstituire.¹⁾

¹⁾ Sunt deosebit de recunoscător d-lui doc. *Dr. V. Bologa*, care mi-a pus la dispoziție biblioteca Institutului de istoria medicinei din Cluj, ca și

Weszprémi ne vorbește mai mult despre el (Cent. II, pars II, Art. XXIV, p. 266-268 și cent. III, p. 150-151.²⁾)

S'a născut în 1716 în Tresztyénfalva (jud. Vas, vestul Ungariei) făcându-și școlile la Sopron, Bratislava (Pozsony) și probabil și prin Ardeal, unde nu știm cum a ajuns. Studiază apoi la Halle botanica, anatomia și medicina universală. Tot în Halle a fost proclamat doctor (1747), ba a fost ales membru al Societății științifice „Academia S. R. Imp. Naturae Curiosorum“ de acolo. A fost medic prin Cluj și Brașov, dar nu prea multă vreme, căci a fost chemat de principele Munteniei la București ca medic. Aci a petrecut în deosebită cinste aproape 20 de ani până la războiul ruso-turc din 1768. Cu ocazia ocupării Bucureștilor de către Ruși aceștia au distrus truda vieții întregi a lui Molnár, risipindu-i lucrările științifice, iar el însuși abia s'a putut refugia, plângând și aproape gol, la Brașov, unde a mai făcut pe medicul până la moarte. (1778?, 1780?).

În Muntenia Molnár a pus în aplicare pregătirea și pasiunea sa științifică studiind geografia fizică și referințele medicale ale Principatului. Avea 3 manuscrise gata de tipar: 1. De Aere, aquis et Locis Valachiae; 2. De Natura et Diaeta erassa Valachorum și 3. De Morbis endemiis Valachiae. — Toate aceste lucrări, pe cari le bănuim foarte interesante — date fiind erudiția și hărnicia autorului lor — s'au pierdut spre marea pagubă a științei.

În cursul observațiilor sale în Muntenia Molnár iuase contact cu poporul și dela el a învățat cum se numesc plantele în românește. Fără îndoială, că și-a complectat cunoștințele în această privință și în cei zece ani cât a mai trăit în Ardeal după fuga lui din București. În orice caz el trebuie să fie principalul culegător al numirilor românești de plante din „Nomina vegetabilium“, atât pentru că știa bine românește, cât și pentru că titlul

cunoștințele d-sale cu privire la trecutul medicinei și al medicilor dela noi. D-sa a publicat chiar două note asupra lui Molnár în „Lucrările din Institutul de Istoria Medicinii și Farmaciei“, Cluj, II, 1927, p. 65-66 — și în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“, Cluj, IV, 1928, p. 451-454 — note consultate de mine.

²⁾ *Weszprémi St.*, Succinta Medicorum Hung. et Trans. biographia. Viena, 1787.

manuscriselor lui pierdute ne face să credem, că a fost în ne-
conținută atingere cu țărani. Era și botanist. Ale lui sunt numi-
rile cele mai multe și mai neaoșe din vocabular. Benkő însuși
citează întâi pe Molnár dintre cei ce l'au ajutat, făcându-i men-
țiuni speciale. Cele mai multe numiri din vocabular sunt arde-
lenești sau de cele întrebuițate la fel în Muntenia ca și în
Ardeal. Sunt însă numiri muntenești (sau chiar moldovenești)
neîncetățenite nici azi în limba poporului din Ardeal (Mărgă-
ritar, selină, orez, urez, chitră, curmale, micșunele,
popușoi etc.), cari le-a adus Molnár de dincolo de Carpați.
Benkő a ținut să asigure nivelul științific al operei sale și prin
consultarea celor mai distinși farmaciști cu care avea cunoștință :
trei brașoveni și unul clujan.

Mauks Tobias (scris și Mauks, Maux), farmacist din Cluj
se trage din o familie săsească, plecată pe la 1500 din Saxonia¹⁾.
A fost un profesionist distins și bogat. Din 1752 a fost proprie-
tarul uneia din cele mai vechi farmacii din Transilvania (actuala
farmacie *Hintz* din Cluj). În 1794 a fost ales deputat în dieta
din Cluj. Avea reviste și cărți de specialitate prețioase, scria el
însuși „Instrucții“ farmaceutice foarte îngrijite.

„*Weisskircher*“ (Mich. Fernolend) a fost proprietarul farma-
ciei „Zur weissen Kirche“²⁾ din Brașov, care pe atunci era
în Piața mare; azi e farmacia *Kelemen* din Str. Vămii (*Bologá*).
În 1772 o vinde lui Langendorf, despre care vom vorbi imediat.

Birk (Johann, Georg) alt colaborator citat, a fost după afir-
mația lui *Trausch*³⁾ cel dintâi proprietar al farmaciei „La leul
de aur“ din Brașov (azi pe Str. Porții).

Langendorf (Ludwig Lorenz von) farmacist brașovean este
din nou unul care știa sigur românește; a petrecut mai mult timp
prin Muntenia. S'a născut în Brașov la 1745 (mort tot aci la
1825). A studiat farmacia în Viena apoi a cumpărat dela Weiss-

1) Vezi *Orient, Gy.*, Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története,
Cluj (1926).

Adatok ez erdélyi gyógyszerárak történetéhez. Extras din „Buletinul
Farmaciștilor“, 1928, N-rii 9, 11, 14.

2) *Gusbeth, E.*, Zur Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt
Brașov, (1884).

3) *Trausch*, Schriftsteller Lexicon.

kircher farmacia „Zur weissen Kirche“. Dupăce însă „boierii“ au părăsit Braşovul la 1773¹⁾ câştiga puţin, aşa că în 1779 a trecut în Muntenia cu o farmacie de campanie. Cum avea şi cunoştinţe medicale, prinţul *Ipsilanti* l'a numit medic în Craiova. După câţva timp se înapoiază la Braşov pentru a reveni iarăş în Muntenia unde a practicat în diferite locuri. Iarăş s'a reîntors la Braşov unde a devenit funcţionar (1796). A mai făcut o călătorie de studii prin Muntenia şi Turcia până la Vidin. Ultimii 26 de ani din viaţă (1799—1825) a renunţat la farmacie pentru a aduce mari servicii oraşului ca senator.

Probabil că şi Langendorf a servit pe Benkö cu multe numiri, deşi nu i-se face în prefaţă nici o menţiune specială. În cursul călătoriilor sau al şederilor lui — cam scurte, e drept — prin Muntenia avusese prilejul să audă cum numesc Românii buruienile. —

Dintre colaboratorii înşiraţi de Benkö cel mai de seamă a fost Molnár; al lui este meritul principal în compunerea listei, servindu-o cu cele mai multe şi mai româneşti numiri. Langendorf asemenea avea putinţă să ofere cuvinte demne de încredere. Benkö însuşi va fi strâns numirile împrumutate mai mult dela Unguri de puţinii Români din jurul Aitei şi tot a lui este ortografia ungurească, ce face uneori imposibilă ghicirea adevăratului cuvânt românesc. Ceilalţi farmacişti saşi cumpărau probabil plante de leac dela anumiţi ţărani cari s'au dat apoi să zică şi ei unor buruieni mai des cumpărate — tot aşa cum le ziceau şpiţerii cumpărători. Aşa se face cred, că acestora din urmă li-s'a părut apoi că „Verónike“, „Valérian“, „Djenzian“, „Diptám“, „Tormentil“, „Lavendel“ etc. sunt nume adoptate de Români. —

Cunoscând autorii, vom trece la cunoaşterea mai de aproape a operei însăşi. Conţinutul ei a fost comunicat la 1781 şi tipărit abia în 1783 în „Magyar Könyvház“, p. 407-432. Se dau în coloane numirile latineşti, ungureşti şi româneşti. Plantele sunt grupate în cele 24 de clase ale lui *Linné*. La p. 431-432 mai găsim sub „Addenda“ câteva numiri de droguri, de muguri etc. Sunt înşirate 429 de specii vegetale cu 612 numiri româneşti.

¹⁾ Cari se refugiaseră aci din cauza războiului ruso-turc. Vezi A. A. *Mureşianu*, Ţara Bârsei, v. II., 1930, No. 1.

Autorul mai publicase în partea I din „Magyar Könyvház“ o asemenea lucrare, dar fără numiri românești; vocabularul de față are intenția expresă (p. 405) să arate numele plantelor și în românește.... „căci Românimea cunoaște foarte bine ierburile și întrebuințându-le spre folosul ei, întrece alte neamuri“.

Felul cum sunt transcrise în „Nomina Vegetabilium“ cuvintele românești constituie neajunsul cel mai de seamă al lucrării. Se vede cât de colo că Benkö nu știa românește. El a scris din auzite sau a transcris cu ortografia ungurească de atunci. Iată câteva exemple: *csimsér* (= cimișir), *Járbe Bojerilor* (= larba boierilor), *Morû lupuluij* (= Măru lupului), *Dintye drákuluj* (= Dințele dracului), *Szpetihátze tárkáte* (= Spetează tărcată), *Burjáne jermeluj* (= Buruiana yermelui), *Popilnik leporeszk* (= Popilnic iepuresc), *larbe lujtatel* (= larba lui tatin), *Puine babe* (= Pâinea babei).

Multe din bunele intenții ale lui Benkö în legătură cu expunerea cât mai științifică a numirilor românești de plante rămân fără rezultat pozitiv din cauza acestei transcrieri, de care autorul firește nu e vinovat. În multe cazuri d. e. ne este imposibil să ghicim echivalentele românești ale sinonimelor sau variantelor dialectale notate de Benkö pentru una și aceeași plantă. Așa e b. o. „*Kerligetze, Kirligetze*“ (cârligați), „*Drimók, Dremosz, Deremoksz*“ (drimoc, dârmoz?), „*Kalin, Kelin*“ (călin), „*Dzirna, Szirna, Zerne*“ (zârnă).

Trebuie să recunoaștem însă că de mai multe ori reușește:

Iată câte-va cazuri: „*pir, ptyír*“ (= pir, pțir), „*pedlád'sine, platad'sine*“ (= pătlagină, platagină), „*uszturoj, usztunoj, aj*“ (= usturoi, ustunoi, aiu), „*kukurbetze, kurkubetze*“, (= cucurbețea, curcubetea), „*fraszen, fraszin*“ (frasă, frasin), „*ste'ser, ste'sar*“ (stejer, stejă), „*arin, anin*“, „*rotunsóre, retunsóre*“, (= rotunjoare, rătunjoare), „*steje, stegje, stedse, styevie*“ (steh'e, șted'e, ștedz'e, șt'evie), „*tyej, thij*“. (= t'eiu, teiu), „*paltin, paltyin*“, (paltin, palt'in) „*piper, tyiper*“, (= piper, t'iper), „*tortzel, entorszél*“ (= torțel, întorțel), „*voeszk, veszk*“ (= vâsc, văsc), „*pópilnik, pópilnyik, popivnik*“ (= popilnic, popiln'ic, popivnic).

I s'ar mai putea obiecta lui Benkö termenii streini, relativ puțini, cari împetritează numirile neaoșe. Vina este desigur a farmaciștilor consultați, cari n'au avut înțelegere deplină pentru întreprinderea științifică a lui Benkö. Ele se referă înainte de

toate la unele plante medicinale cerute de farmaciști cu numele lor oficial sau nemțesc, nume dintre cari unele poate au și fost însușite de anumiți „furnizori” sau cumpărători români. Sunt și plante exotice.

Iată-le: „*Válerián*” (Valeriana = odolean), „*Djenzian*” (Gentiana, ung. Gencian = Ențură), „*Kálmusz*” (Acorus calamus = Obligeană), „*Tormentil*” (Tormentilla = Sclipeti), „*Verónike*” (Veronica = Ventrilică), „*Lavendel*” (Lavendula = Levențică), „*Aurikel*”, (Primula auricula = Urechea ursului), „*Hirundiner*” (Asclepias = Iarba fiarelor), „*Pimpinelle*” (Pimpinella — Pătrânjei de câmp), „*Fénugrék*” (Trigonella foenum-graecum), „*Skorzonella*” (Scorzonera), „*Saszszafra*” (Sassafras), „*Tamariszk*” (Tamarix = cătină mică), „*Ingbér*” (Zingiber, nemț: Ingwer = ghimbir); ar mai fi „*Endidi*” (Cichorium endivia = Ci-coare de grădină), „*Damarhindí*” (= Tamarindus indica)¹).

Cele vre-o 20 numiri din listă, cari arată o influență un-gurească prea evidentă, s'ar putea să fie rostite de populația noastră amestecată cu unguri. Intre acestea este însă desigur o exagerare: „*Árom áte de tot féle*” (Mirtus: Pimenta = „mindenféle fűszerszám”).

Incolo lista de plante a lui Benkö are calități cari n'au putut fi egalate sau întrecute decât de cercetătorii de azi sau din trecutul apropiat. Benkö era un bun botanist; a apelat la colaboratorii cei mai buni, cari îi putea găsi în Ardeal. A reușit să strângă un număr de numiri, care nu l'a apropiat nici botanistul *Fuss* cu vre-o 6 decenii mai târziu. Am văzut mai înainte cum ținea autorul să prindă și cele mai fine nuanțe de expresii dialectale. In anumite cazuri indică și provincia românească pe unde se zice altfel unei plante. D. e. la p. 428: „*Kukurutz*; *Transalpinis*: Porumb; *Moldavis*: Popusoj”. In jurul Hațegului cucuta (*Conium maculatum*), se chiamă bucin'îș, iar tulpina ei uscată: cucută. La hemei observă că după unii himei e numai planta femeiască, iar cea bărbătească se numește curpen etc. — Pe ici pe colo face și puțină filologie, arătându-ne cum cutare cuvânt e de origine turcească (tutun, p. 411), sau un-gurească („*Laba*”... p. 413, „*Forasztó*”, p. 420); câte odată ne spune și cum numesc Țigani și Armenii²) o plantă. Dacă fructele unor plante au numiri speciale le semnaleză (maline, mure, măceșe etc.).

1) Multe din acestea n'au nici azi nume românesc.

2) Avea de gând să prelucreze și nomenclatura botanică a Armenilor.

Temeinicia operei lui Benkö ne-o demonstrează și faptul, că pentru cele mai multe plante din lista sa, el citează și cele mai caracteristice numiri românești, cu toată influența ungurească sau nemțească de care autorul nu s'a putut emancipa în ciuda grijei cu care era obișnuit să lucreze. A reușit chiar să-și strecoare prin colbul unui veac și jumătate o postumă originalitate. Rămânând aproape cu totul necunoscută specialiștilor noștri această listă, ea cuprinde o mulțime de numiri, cari au rămas pe din afară chiar și din recenta și atât de conștiințioasă lucrare a d-lui *Panțu*. Din aceste 47 sunt cu totul noi, vre-o 45 sunt variante de pronunție sau numiri cunoscute, dar cu precizări sau complectări inedite, iar 25 de numiri le găsim date pentru alte plante, ca în conspectul d-lui *Panțu*. (Poporul adeseori botează cu acelaș nume mai multe plante uneori foarte deosebite între ele).

Din cele cu totul noi am citat câteva barbarisme lansate probabil de farmaciștii consultați.

(Va urma.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Troița din răscruce.

Pentru semnul sfânt al crucii,
Cu trei degete mănunchi,
Plânge'n mijlocul răscrucii
O troiță în ghenunchi.

Sfredelit de cari i-e lemnul
Din țărână până sus
Și-i de ani ars unt-de-lemnul
La icoana lui Isus.

Cana, altă-dată plină,
În firidă zace spartă
Și drumetu' când se'nchină,
Nu știe pe cine iartă.

Geme'n candelile uitate
Vântul jalnic și pustiu
Și prin șite rupte bate
Tot mai stins și tot mai viu.

Cu bărbie până'n glesne,
Sfinții din icoane dorm
În tropare și'n pricesne
Și'n miros de cloroform.

Numai Maica Prea-Curată,
Priveghează dintre toți
Un Copil fără de Tată
Într'o lume de iloți.

Dar, de mulți ce fură vecii,
Șterși sunt azi blajinii unchi
Și-afumați ca liliicii,
Pe troița în ghenunchi.

Nimeni nu-i mai poartă seamă
Și'n pervazul scundeii borți.
Sângerează o năframă:
Ctitorii pe semne-s morți.

Câte-odată, prea arare,
Vre-o mătușă milostivă
Mai aprinde-o lumânare
Și mai dă câte-o colivă.

Mied sfințit cinstesc cu oala
Trecătorii cuvioși,
După cum e rânduiala
Și-obicei din moși-strămoși.

Dar de toți uitată'n lume,
Ani întregi rămâne-apoi
O troiță fără nume,
La un capăt de zăvoi....

Dumitru Olariu.

Serenadă.

Dorm florile de lămâiță
În sânul candidelor glastre,
Ca maicele'ntr'un schit, Domniță,
De farmecul iubirii noastre.

Și e târziu — și-atâta pace
Îmbălsămează rostul firii,
Încât aud cum noaptea tace
Și cum cresc florile iubirii.

Simt umbra cum palpită'n mine
Și'n ochii mei disting statuia
Imaculatei Magdaline,
Și par'că nu-i a nimănuia. —

Dar arde'n sufletul meu totuși,
O flacără mistuitoare,
Asemeni codrilor de lotuși
Într'un apus sublim de soare.

Mi-e dor de tine — și mi-e teamă
Să nu trezesc din somn dafinii,
Căci frunza lor mi-ar cere seamă
Și mi-ar ști dorul toți vecinii.

În sfera altui vis o clipă,
Eu aș uimi tăcerea, poate,
C'o revărsare în risipă
De bucurii nemăsurate.

Și i-ar părea o parodie
Sinistră, calda mea sonată,
Domniței care nu mă știe
Și nu m'a văzut nici-odată.

Căci e târziu, — și-atâta pace
Îmbălsămează rostul firii,
Încât aud cum noaptea tace
Și cum cresc florile iubirii.

Dumitru Olariu.

Către Soare

de Al. Petöfi

Am o jalbă, dragă Soare,
Contra dumitale:
Mă tratezi așa de vitreg....
Doar nu vrei parale?

Treci în fiecare zi
Peste biata-mi casă,
Totuși n'o învrednicești
Măcar de o rază.

E'ntunerec în odaie-mi
Ca'ntr'o.... Mai s'o spun!
Mai strecoară-mi câte-o rază,
Fii atât de bun!

Poate-o știi: de meserie
Sunt stihuitor.
Știi și-aceea că poeții
N'au casă cum vor.

Cum să n'o știi?... Dòar cântai
Și mata din liră
Pe când pe zei din Olimp
Incă nu-i goniră.

Dragă domnule coleg,
Fă-mi deci un mic bine:
Incepând cu ziua de-azi
Dă și pela mine!

In românește de Ax. Banciu

Din stânga și din dreapta

6.

În Cața se inaugurasese noul edificiu școlar, ridicat, îndeosebi, cu cheltuiala fraților Mircea și lumea, mai ales oaspeții veniți din alte părți, se strânseseră la o „masă comună“.

Între oaspeți, și poetul Coșbuc. Atenția întregii mese se concentrase asupra-i. El purta cuvântul.

Tocmai când erau toți numai urechi, intră tânărul avocat Dr. X. și se așează lângă fostul prefect de Sighișoara, Aurel P. Bănuț. Dar, om bine crescut, zărind fața necunoscută a poetului, se ridică repede.

Bănuț: Ce vrei?

— Mă duc să mă recomand.

— Șezi aci și-ascultă!

— Cum o să stau la masă cu un om pe care nu-l cunosc?

— Păzește-ți treaba, măi omule! Nu vezi că nu ți-a băgat nimeni de seamă?

Nu, că el se duce să se recomande.

— Du-te!

Ajuns lângă Coșbuc, îi întinde grav mâna.

— Mi se pare că nu ne cunoaștem. . . .

„Badea Gheorghe“, cu un gest iertător:

— E suficient, dacă mă cunoști.

Și domnul doctor rămase cu mâna 'ntinsă, iar Badea Gheorghe își continuă vorba întreruptă.

— Nu ți-am spus să-ți păzești treaba? — Bănuț către îmbujoratul doctor.

Lips'ai avut?

— Un necrescut!

— O fi. Decât „necrescutul“ ăsta e mândria unui neam și-l cunoaște-o țară!

— Ei și?

— Ei și . . . pe tine doar Cața, — cu tot doctoratul tău „utriusque iuris“.

7.

Nu da D-zeu să-și descopere capul nici în cafenea, nici în restaurant, nici în prăvălii. În biserică nu l-am văzut. Par'c'ar fi avut cine știe ce comoară sub pălărie și se temea să n'o piardă. În realitate, n'avea decât o chelie

Cu pălăria 'n cap, însă, omul se simția pe semne mai distanțat de lumea cea cu capul descoperit. Pălăria pentru el era un fel de blazon de ființă mai subțire.

Dar lumea avea altă părere. Și-l cam luase la ochi. Dar nu-și dăduse încă de om. Și oricui nu-i dădea mâna să se lege de *Mnealui*, fiindcă norocul — sau poate altceva — îl săltase într-o slujbă destul de înaltă, așa încât un om cuminte nu'nțelegea: de ce și-ar pune cap sănătos sub patrafir?

Intr-o bună zi, iată însă că trece pe dinaintea cafenelei unul mai într-o ureche. În cafenea, *Mnealui*, cu pălăria'n cap, picior peste picior, țepăn — par'c'ar fi fost scrobrit — își plimba un ochiu de sticlă peste o gazetă.

Necunoscutul, tresărind, își ancoră privirile în pălăria *Mnealui*, căruia, după cât am observat, îi purta de multșor *Sâmbetele*.

— Intrăm! — zice tovarășului său. Tu cuiburește-te în altă parte a cafenelii și uită-te!

De nu ți l-oiu înțărca eu acum, nu ți-l mai înțărca nici mama dracului!...

— Ce vrei să faci?

— Mă privește.

În cafenea, toată lumea descoperită, numai *Mnealui* cu acoperemântul pe cap.

Necunoscutul, cu fața înviorată ca de-o neașteptată satisfacție, făcând ochii mici, începu a pipăi cu bastonul printre mese, ca orbii, luându-și drumul spre masa la care ședea *Mnealui*.

Lumea se uita cu compătimire la noul venit, în credința că-i orb. Singur *Mnealui* nu-i dădu nici o atenție, cufundat în citirea jurnalului.

Necunoscutul, ajuns în spatele obiectivului își înșfăcă cu nădejde căciula țurcănească — era iarnă — și când o izbi voinicește în căpățâna *Mnealui*, i-o îmblăni până'n bărbie.

Ochiul de sticlă sări speriat să-și caute un tovarăș pe sub masă.

Ca 'mpins cu undreaua țășni *Mnealui* de pe scaun și, dupăce-și smulse anevoie din cap căciula căptușită cu pălăria, se răsti cu spume la gură:

— Bou încălțat!

— Iertați-mă, vă rog! — glăsu domol străinul, în ton de milog, prefăcându-se surprins de cele întâmplare.

Sunt aproape orb și părându-mi-se că zăresc aci o pălărie, am crezut că e *cuiorul*. Mii de scuze nenorocitului de mine!...

Și străinul, sărându-și inima, înghiți epitetul cu care fusese împodobit, iar *Mnealui*, de teamă să nu-și mai agațe cineva căciula în *cuiorul* capului său, se dădu pe brazdă.

8.

Înainte mea, pe stradă, în pas de mireasă de-a lui Tănase, o pereche de cizmulite de lac, c'o cocoană.

Cizmulitele, o adevărată operă de artă. Nu tot așa, cocoana. Dacă avea deci motiv de-a fi mândru de opera sa pantofarul, nu-l puteau avea autorii cocoanei, — niște cârpaci.

Cu toate acestea, nu pantofarul ci cocoana călca țanțoșe, cu aiere de triumf.

Privirile lumii însă, care ricoșau speriate de pe fața proprietăresei cizmulitelor la tureacul acestora, aplaudau în sinea lor pe autorul nu pe stăpâna lor.

Și, blăstămată și invidioasă cum e, lumea ține să-i spulbere și scrumul iluziilor în care se mai legăna.

— Asta se vede că n'are oglindă acasă! — o 'mpunge unul de dinapoi cu vorba.

— De ce? — se face a nu'nțelege tovarășul său.

— Păi astea-s încălțăminte de mutra ei?!...

9.

Ger de Bobotează.

Inaintea cazarmei de artilerie, trei băbuște precupețe: una mai înfășurată și mai soioasă ca cealaltă.

Cea mai mărunțică smârcăie mereu din nas; mijlocia — căreia nu i se văd decât ochii și nasul — suflă într'una în buricele degetelor pătlăginii; cea mai năltuță se leagănă de pe-un picior pe celalalt par'c'ar fi pendula unui ceasornic hodorogit, gata-gata să se oprească.

Apare un sergent major.

— Babelor, care-mi puteți schimba bancota asta de-o mie de lei:

Cea mai mică:

— Vâââiii da ce stai a vorghi!...

Că să am atâția bani m'aș mărita a doua-oară!...

Și valul de căldură ce i se revarsă la gândul acesta prin buturuga trupului, îi moaie bobul de cristal din vârful nasului și, ca pe-o lacrimă stoarsă de amintirea anilor ce nu se mai întorc, îl picură — ca peste niște moaște dragi — peste merele din corfă, mai sbârcite decât ea.

S. Tamba.

Dări de seamă

Onisifor Ghibu: *Universitatea Daciei superioare.* București, „Cultura Națională,” 1929, p. 112 + XXXI pl.

Pentru cunoașterea primei Universități românești a Ardealului, D-I O. Ghibu își îndreaptă cercetările, bine documentate, mult în urmă, spre veacul al XV-lea, când *Românul* Mateiu Corvinul întemeiază la 1467 Universitatea din Pojon, apoi cea din Buda. În sec. al XVII-lea, *tot un Român*, fiu de Domn, Petru Movilă, la Chiev se dovedește organizatorul vieții bisericești și al învățământului superior la Ruși, pentruca mai târziu Antioh Cantemir, *Român și el*, să fie — tot pentru Ruși, primul scriitor întemeietor de curent literar.

Încercarea lui Ioan Sigismund de a crea o Universitate în Transilvania (1567) nu reușește. Susana Lorantfi are mai mult noroc, prin întemeierea unei Academii la Sebeșul-săsesc.

În 1581 Ștefan Bathory decretă înființarea Universității din Cluj, cu trei facultăți: teologică, filosofică și juridică. Operă a iezuiților, e dărâmată după 24 de ani. O nouă încercare, de astădată la Alba-Iulia, o face principele Gavril Bethlen (1629), cu învățați recunoscuți, aduși dela Universitățile germane. Prin această Universitate calvinismul se întărește, dar instituția nu se poate menține: se transformă în liceu (1658), iar în 1704 se mută la Aiud, unde moare.

Luptele religioase zădărnicesc mult timp înființarea Universității din Cluj, reînființată de Habsurghi în 1698. Maria Theresia încearcă și ea o reorganizare, dar fără succes.

Românii ardeleni simt nevoia unei înalte instituțiuni de cultură. Țichindeal visează o Academie, iar Gh. Lazăr o realizează la București așa cum se știe. Anii revoluției din 1848—49 cristalizează dorințele Românilor: Ei vor o Universitate românească, în baza „egalei îndreptățiri,” reală doar pe hârtie. Sașii, privilegiați, o realizează la Sibiu, cu toate protestele națiunii valahe. Conducătorii, o parte, descurajați, trec Carpații. E emoționant testamentul lui Avram Iancu: „... *toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi.*” Cererile Românilor pentru o școală superioară pe seama lor se înțețesc, dar „cu o legislație animală” (Hașdeu) nu puteau ajunge la realizări.

Asociațiunea „Astra,” nou înființată, intervine cu energie, o energie ce s'a isbit mereu de șovinismul unei politici ce avea să devie fatală fostei Ungarii. Când în 1872 Francisc Iosif decretează înființarea Universității din Cluj, o face pe temeieri politice. Insuși rectorul de pe atunci nu se stiește să o recunoască. Lipsa profe-

sorilor demni de o catedră universitară se simția tot mai mult. Golul era prea mare ca să fle umplut cu „doctori“ decretați de Senatul Universitar.

Autorul evidențiază meritele prof. român G. Silași, vestejind activitatea renegatului G. Moldovan. Se oprește puțin asupra situației Universității din Cluj în preziua războiului mondial, când Ungurii, simțind că nu-s decât o remorcă a Germaniei, vor o apropiere cu Turcii și Bulgarii (politica lui Apponyi).

În 1919 Consiliul Dirigent avea să rezolve definitiv nebăgatele în seamă dorinți ale Românilor ardeleni. Universitatea din Cluj — românească de astă dată — e inaugurată în prezența Regelui Ferdinand, al cărui nume îl poartă. Foștii stăpânitori încearcă, fără noroc însă, să atragă atenția Apusului asupra nedreptății (?) care li se făcea. Nu mai erau crezuți.

Universitatea Daciei superioare se organiza pe alte temelii : era românească.

D-l O. Ghibu completează acest studiu cu bogate date statistice, pentru fiecare Facultate în parte, a căror organizare le descrie în amănunțime. La sfârșit 31 de planșe, toate în legătură cu înalta instituție a Clujului, căreia autorul, prin această carte, îi aduce cel mai frumos omagiu.

Ion Colan

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fapte

O veche dorință a celor cari înțeleg importanța cărții în viața neamurilor, a luat, în fine, trup aievea. Biblioteca Astrei „Dr. Al. Bogdan“ a fost inaugurată și deschisă pe seama publicului.

O spunem par'că cu sfială, când ne gândim că acest centru cultural — căruia-i place în toate prilejurile să se mândrească cu vechimea lui — n'a simțit până acum nevoia sufletească de a înțemeia, pe lângă atâtea instituții culturale, și o *bibliotecă publică*, care să fie la îndemâna tuturor celor dornici de a ști mai mult, tot mai mult.

Ne place a crede că sala de lectură a acestei biblioteci, cu 40 de locuri, se va dovedi în curând neîncăpătoare pentru un oraș ca Brașovul cu atâtea școli și cu atâția intelectuali. Și când zicem *intelectuali*, ne gândim la energiile active, mereu pasionate de cunoașterea progreselor realizate de cultură în toate manifestările sale, — și nu la „paharele cu apă uitate la fereastră, care cu fiecare clipă ce trece și cu fiecare rază de soare ce vine, își împuținează cuprinsul, până ce ajung cu desăvârșire goale“ — cum caracterizează un scriitor pe „intelectualii“ cari nu mai cetesc și pentru care cartea prezintă o valoare numai pânăce, cu ajutorul ei, pot pune mâna pe o diplomă.

Biblioteca deschisă la 18 Ianuarie, oricât de bine organizată, nu e încă, firește, biblioteca pe care o visăm noi: biblioteca bogată, cuprinzând tot ce s'a scris mai de valoare în toate domeniile preocupărilor creerului omenesc, biblioteca care să îmbrace pereții unor săli spațioase, puternic luminate, amenajată cu tot confortul unei biblioteci moderne, mai ales americane, unde să stai bucuros orele libere, mai bucuros decât acasă, unde să uiți de ora mesei și de unde ieșind, să pleci cu regretul că n'ai mai putut sta.

Suntem departe de idealul unui astfel de templu. Căci templu e o astfel de bibliotecă.

Ne este scumpă însă și așa, în dimensiunile modeste în care o vedem. Ni-e scumpă, fiindcă ne uităm la ea cum se uită un părinte la copilașu-i drag, pe care, deși abia acum a început să umble copăcel, el îl vede mare, frumos, cuminte: o mândrie și o podoabă a familiei în viitor.

Și dacă în trei ani s'a putut realiza din nimic această *minune* — cum a numit-o cineva — îmbrățișată cu căldură de toate sufletele înțelegătoare, de ce nu s'ar putea închea în faptă și visul de azi? Mai ales când are în slujba ei un organizator și un pasionat al cărții cum e d-l profesor I. Colan.

Cheia templului pe care-l visăm e în mâna societății brașovene.

De-l va merita, îl va avea. Și atâtea creatoare energii de mâne, răscolite din faza potențialității de azi, de atmosfera cărților din această bibliotecă, vor binecuvânta memoria tuturor celor care, înțelegând glasul vremii și nevoile țării, vor pune umărul la desăvârșirea promițătoarelor începuturi de azi.

Ca să ne dăm seama de ceea ce s'a realizat în alte țări în această direcție, spicuim de prin cele publicate de alții câteva date foarte concludente:

Danemarca, cu o suprafață de 40.000 km. p. — împreună cu Slesvigul câștigat după războiul mondial — și cu cca 3.500.000 suflete, din care capitala Copenhaga adăpostește 700.000 locuitori, are 652 biblioteci în districtele rurale, cu 1.200.000 volume. *Copenhaga singură are 78 biblioteci publice*, abstrăgând de cele anexate școalelor sau de cea atașată Bibliotecii Universității, de „Classenske Bibliotek“ cu 700.000 volume, ori de considerabila Bibliotecă Regală din castelul Kristianisborg care cuprinde 850.000 volume, fără manuscrise și alte colecții.

Foarte multe biblioteci, grădini botanice și zoologice, muzee etc., care servesc progresul vieții culturale, sunt întreținute de comune, nu de stat.

Cele 78 „Biblioteci comunale“ din Copenhaga, formează „Biblioteca generală a orașului“, a cărei scop este să ajute dezvoltarea instrucțiunii publice. Aceste biblioteci comunale — deschise de dimineața până seara, fără vacanțe — aparțin tuturor cetățenilor, stând sub controlul și paza publică, negândindu-se nimeni că cineva ar putea fura sau reține vreo carte. De aceea, intrarea în sala de lectură este liberă pentru toată lumea, fără nici o formalitate, iar cărțile — atât în secția de împrumut cât și în sala de lectură — sunt așezate în rafturi deschise, accesibile oricui.

Una din aceste frumoase biblioteci — ne mai găsimu-se case goale și nici locuri virane pentru construit — este adăpostită în

monumentala biserică „Sf. Nicolae“. Așezându-se paravane de sticlă dela o coloană la alta, biserica a fost despărțită în lungul ei în trei încăperi: una la mijloc, care a rămas tot biserică, alta în dreapta, care servește ca sală de lectură și depozit pentru cărțile de literatură și știință, iar încăperea din stânga servește ca sală de lectură și depozit pentru reviste și ziare.

Și toate aceste biblioteci funcționează pe baza legii din 1920.

Va să zică nu e vorba de creațiuni vechi, ci abia de un deceniu.*)

În *Statele-Unite* ale Americii sunt peste 9000 de biblioteci, nesocotind pe cele cercetate de mai puțini de 1000 de cetitori. Ele aparțin: municipalității, departamentelor, școalelor sau societăților de lectură și au alipite de ele muzee, expoziții și alte mijloace de ordin educativ, filantropic. Se întemeiază ținându-se seamă de trebuințele și împrejurările specifice localității sau cartierului în care iau ființă. Toate sunt *federalizate* și delegații lor se întrunesc an de an ca să discute împreună propunerile și proiectele menite a promova atingerea mai repede a scopurilor urmărite.

Bibliotecile sunt conduse de specialiști, absolvenți ai unor școale speciale pentru educația tehnică a bibliotecarilor, cari cam $\frac{3}{4}$ sunt femei. Acestea, prin informațiile și indicațiile ce dau întregesc educația cetitorilor, care, având aci fiecare cetățean respectul avutului statului, e îngăduit să-și ia însuși din rafturi cartea de care are trebuință.

Se împrumută cărți și pentru acasă, dar numai câte două, dintre care una trebuie să aibă conținut *instructiv* (D. e. nu se pot da două romane).

Edificiile bibliotecilor sunt înzestrate și cu sale de concerte, conferințe, muzee, expoziții. — La Detroit, în Statele-Unite, „Palatul Cărții“ are 250 m. înălțime și 80 de etaje.

Copiii au sale separate unde li se dau cărți potrivite cu vârsta și cunoștințele lor.

Cele mai cetite cărți sunt trecute într'un registru care servește de orientare atât scriitorilor cât și editorilor.

Sunt apoi biblioteci pentru *orbi*, *surdo-muți*, serviți de funcționari anume pregătiți. La sate, biblioteci *agricole*.

*) Dr. V. Gomoiu: „Mijloace de civilizație la alții“. (Cuv. 26 Aug. 1927.)

Spitalele, închisorile, uzinele, cazărmile încă își au bibliotecile lor. Iar *depozite de cărți* se găsesc în fiecare orașel, fie la un magazin fie la vre-o familie. Prin satele în care nu sunt încă biblioteci, transportă automobile închise biblioteci ambulante. În America fiecare oraș are dreptul de a impune câte o taxă pentru întreținerea bibliotecilor și mărirea sau înmulțirea lor pe cartiere.

Acum câțiva ani, New-York-ul cu 9.000.000 locuitori avea 278 biblioteci pentru cerințe generale, 20 pentru licee, 103 pentru școli pregătitoare pt. Universitate, 30 pt. Universități și 336 pentru specialiști (medicină, matematici, mecanică, istorie, muzică etc.)

Toate aceste biblioteci stau în legătură cu *specialiști*, a căror listă e afișată. Cetitorul care ar dori informații, cere numărul telefonului specialistului și, punându-se în contact cu el, îi cere informațiile de care are trebuință.

Cât de darnici sunt Americanii în privința înființării de biblioteci, ne-o arată pilda lui Carnegie, despre care se afirmă că ar fi cheltuit pentru bibliotecile înființate de el suma de 55 miliarde lei. Alți miliardari, alte sume fantastice.

În America, rolul unui bibliotecar modern, fiindcă instruează toate clasele sociale, e socotit, și cu drept cuvânt, ca al unui ministru al instrucțiunii.¹⁾

*

Cum au înțeles alte state să valorifice prin biblioteci cunoștințele date de școală și să îndemne la cetit și la întregirea celor ce școala nu le-a putut da, ne-o arată d. Cezar Petrescu în foiletonul ziarului „Cuvântul“ dela 19 Maiu 1926, din care spicuim următoarele informațiuni:

În Anglia, înființarea de biblioteci și muzee a fost legiferată în 1850 la propunerea lui William Ewart.

Această lege — *legea Ewart* — obliga fiecare comună cu 5000 de locuitori să încaseze un bir de câte 6 centime de fiecare 25 lei. Din aceste taxe s'au înființat bibliotecile publice în Anglia.

Scoția și Irlanda, la 1853, au îndoit această taxă.

Jubileul de 50 de ani de domnie a Reginei Victoria, guvernul englez l-a eternizat prin înființarea unui mare număr de biblioteci dăruite poporului: *Queen's jubileum library*.

¹⁾ Informațiile referitoare la America le-am reprodus, cu mici modificări — dacă am reținut bine numele autorului, fiindcă nu l-am însemnat — după d. Ap. D. Culea.

În Franța, înființarea de biblioteci pe seama fiecărui departament al țării a fost decretată încă din epoca revoluției de Adunarea Convențiunei. Legiferarea a urmat la 1868.

În Germania nu există sat fără bibliotecă, iar la Berlin, Leipzig și Düsseldorf funcționează azi școli de biblioteci.

Japonezii, care au înțeles că progresul nu poate veni decât dela carte, au trimis pe Tanaka în Anglia și America încă la 1888, ca să studieze organizarea bibliotecilor populare. Pe urma propunerilor lui și aci s'a introdus un bir special pentru întreținerea bibliotecilor.

Rezultatul s'a vădit : după mai puțin de o jumătate de secol, Japonia a fost clasată printre marile puteri ale planetei.

Cehoslovacia, în Iunie 1919, a votat o lege în adunarea națională, prin care impune un bir de 50—80 centime pe an, de locuitor, pentru biblioteci, îndatorând fiecare sat, cu cel puțin 400 locuitori, să-și aibă biblioteca publică.

Numai bibliotecile cazărmilor din Cehoslovacia cuprind azi aproape o jumătate milion de volume.

În Bulgaria, legea bibliotecilor naționale, județene și sătești, intrată în vigoare la 1 Ianuarie 1921, prevede subvenții dela stat, județ și comună, — întreținerea bibliotecilor căzând în sarcina comunei.

Italia, la fel, printr'un decret-lege din 1919, obligă comunele să întrețină biblioteci populare.

Înființarea direcțiunii „Educația Poporului,” de pe lângă ministerul sănătății și al muncii, să fie oare un sem de deșteptare și la noi ?

Deși rămași în coada altor nații, ar fi totuși — măcar în ceasul al unsprezecelea — semnul hotărîrii de-a o apuca și noi pe urma celor care ne-au luat-o de mult înainte.

De-ar fi numai gândul curat și hotărîrea nestrămutată ! . . .

Ar fi vremea să înțelegem și noi odată că „mijlocul cel mai bun pentru ridicarea culturală e întemeierea de biblioteci și cetitul metodic sub supravegherea unor persoane pricepute.”

Banul cheltuit pentru o bibliotecă bună e cel mai bine plasat capital. El aduce dobândă sigură, și nu singuraticului, ci obștei, însuși Statului.

Tot la 18 Ianuarie s'a inaugurat și secția de chirurgie din noul spital „G. Mârzeșcu“ de sub conducerea d-lui doctor Liviu Câmpeanu.

Intâmplarea a potrivit coincidența acestor două inaugurări — cum potrivește adeseori în viață coincidențe de fapte la a căror legătură nu te-ai gândit — voind par'că să ne spună :

Mulți dintre voi numai trecând prin patul de suferințe al acestui edificiu își vor putea asigura posibilitatea lărgirii și adâncirii sufletului din capitalul intelectual depozitat în rafturile celui-lalt edificiu : al bibliotecii.

Asigurați, deci, puțința de desăvârșire și a spitalelor — care vă redau sănătatea — și a bibliotecilor — care vă hrănesc sufletul — dacă țineți să nu trăiți numai viața vegetativă a celor fără nici un ideal în viață, ci să vă puteți numi într'adevăr „coroana creațiunii.“

B.

BIBLIOGRAFIE

Reviste primite la redacție :

Arhivele Olteniei. Anul VIII, 1929 No. 45—46.

Revista Craiovei, după opt ani încheiați de muncă, de entuziasm și jertfe personale, privește descurajată în viitor. Străduințele conducătorilor lumea le apreciază cu *vorbe*, abonamentele rămânând mereu neachitate. Soartea „Arhivelor Olteniei“ e semnificativă pentru toată cultura noastră. La noi revistele n'au viață lungă. „Convorbirile Literare“ — singura publicație ce se poate mândri cu peste 60 de ani de existență, este o minune între periodicele românești, iar „Viața Românească“ cu 24 ani își explică „viața“, în afară de indiscutabila ei valoare, prin spiritul mai conservator al Moldovenilor. Celelalte trăiesc câțiva ani, pentruca îndatăce s'au impus conștiinței publicului, să-și anunțe trist suspendarea apariției. Drept e că după războiu asistăm la un fel de revisto-manie : în cel mai obscur colțisor al țării se găsește un „Director“ de revistă, care călărește pe șeaua răbduriei a „idealului nostru cultural“. Când apar asemenea vanități, n'avem nici un motiv să ne prăpădim de bucurie ; când mor nu le plângem la căpătâiu. Când însă, o publicație ca cea din Craiova, condusă cu indiscutabilă pricepere de D-I C. D. Fortunescu, adresează cititorilor apeluri ca cel din numărul de față, — după opt ani ! — înregistrăm cu nestăpânită părere de rău atitudinea abonatilor „Arhivelor Olteniei“.

Sumarul : Em. Hagi-Mosco : Lupta dela Robănești. **Iuliu Moisil :** Căpitanul Emanoil Părăeanu. **C. V. Obedeanu :** Tudor Vladimirescu (sfârșit). **N. Popșor :** O răsvrătire a țăranilor în timpul domniei lui Mihaiu Viteazul.

Pe lângă acestea un bogat material istoric, folkloristic, naturalist, arheologic și literar artistic, completat cu interesante note și comunicări.

Analele Brăilei. Revistă de cultură regională. Anul I Nr. 1 (1929). Apare la două luni odată, sub conducerea D-lui Ing. Gh. T. Marinescu.

Cuprinsul : Ing. Gh. T. Marinescu : Schiță de Program. Ing. Insp. G-P. Demetriad : Viața portului Brăila față de activitatea din trecut. Andrei Antipor : Monografia lipovenilor din orașul și jud. Brăila. S. Semilian : Emigranții și revoluționarii bulgari în Brăila. Ing. Gh. T. Marinescu : În jurul mării serbări a Brăilei. — 1829—1929, din care extragem : Dar la această serbare nu trebuie uitat Brașovul. Legăturile între Brăila și Brașov au fost atât de strânse, chiar dela începutul înfiripării Brăilei, când poate ea nu era de cât un umil sat de pescari. în cât s'ar părea că acest mare drum de negoț, înșesat de viață românească, a simbolizat, de pe atunci, însăși Unirea de astăzi.

Veacuri dearândul acest drum a fost bătut de carăle brașovence. (dece nu „brașovence“ ? N. R.) păzite de negustorii sași, aducând „brașovenii și lipscăanii“. De asemenea, mulți cărauși români de prin Brăila. Buzău, Gherghița și Târgșor, mânau spre Brașov, carele lor încărcate de pește. Iar mai târziu, negustorii streini din orient înșesau acelaș drum al Brăilei, ducând în țară și lu Brașov, mărfurile și mirodeniile, aduse din depărtări în negrele corăbii cu multe catarge, ce împânziau apele schelei brăilene. Arhivele săsești din Brașov sunt pline de amintirile acestui mare negoț, care a adus atâta putere Brăilei și Brașovului. Nu mai vorbim de legăturile statornice de oierii bărsani și de românii din Brașov și din jur, cari și astăzi au rămas așezați la Brăila, în așa mare număr“.

Vasile Băncilă: Tâlcul Bibliotecii „Petre Armencea“ din Brăila.
Mihail Trufașu: Considerațiuni asupra industriei Brăilei.

Documente. Informații. Note. Insemnări. No. 2—3 (Martie-Iunie) 1929 este număr festiv. **N. Iorga:** Unde e istoria Brăilei? **M. Popescu:** Raiua și cetatea Brăilei. **Șerban Ciuntu:** Raiua Brăilei. **Col. C. G. Demetriade:** Asediul din 1828 al cetății Brăila. **Em. Vărtosu:** La Brăila, în preajma Unirii (1857). **Ion Vărtosu:** Din aspectele Brăilei în prima jumătate a sec. XIX. **Radu Portocală:** Evoluția negoșului internațional al Brăilei. **Ing. Coriolan Stănulescu:** Brăila-Port. **I. C. Filitti:** Ion Slătineanu. Cel dintâiu ocârmuitor al Brăilei după 1829. **Perpessiciu:** Titu Dinu (1888—1918). **Ing. Gh. Marinescu:** La o sută de ani dela eliberarea Brăilei de sub Turci.

*

Arhiva. Iași. Anul 37, No. 1.

D-l Ilie Bărbulescu continuă studiul asupra „Individualității limbii române și elementul slav“. **Th. Holban:** Boierii lui Mihai Viteazul (continuare). **Lucian Predescu:** Familia Hăjdăilor (continuare). **Marg. Ștefănescu** evidențiază câteva din „erorile științifice“ strecurate (?) „în manualele de limbă română pentru liceu“.

Lucian Predescu face câteva rectificări în istoria noastră literară.

D-l Ilie Bărbulescu analizând „Proiectul de reformă a ortografiei Academiei Române“ întocmit de D-nul Dr. Sextil Pușcariu, susține simplificarea scrierii lui *i* și *ă* prin *i*. Așadar vom scrie: blînd și omorînd. Pe de altă parte sistemul fonetic preconizat și de autorul proiectului, să fie aplicat fără a ține seamă de tradiție sau de orice altfel de abstracțiuni.

*

Analele Dobrogei. Anul X, 1929 Fasc. 1—12. Din articolele publicate remarcăm: **Arbore P. Al.:** Informațiuni

etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică în veacurile XVIII și XIX, cu specială privire la coloniile bulgărești din aceste regiuni. **Georgescu Ion:** Români transilvăneni din Dobrogea. (asupra acestora am dori să revenim în Nr. viitor N. R.) O bogată parte literară.

*

Convorbiri literare. Anul 62 (1929) începe cu amintirile lui Ioan Slavici: „Lumea prin care am trecut“. **D-nul Mircea Djuvara** publică conferința: Individul și libertatea morală. **Dr. E. I. Păunel:** Viața și opera lui H. C. Andersen. **Mih. Popescu:** Contribuții la istoria Bucovinei. **Nicolaescu:** Documente privitoare la cămăcănia Olteniei. **Em. Grișoraș:** O funcție socială.

Literatură semnează: C. C. Petrovici, Gala Galaction, Al. T. Stamatiaid, Al. Iacobescu, Lucia Alioth, C. Narly, Al. Soare, etc.

In No. „Convorbirilor“ din Ianuarie 1930 se continuă cu publicarea amintirilor lui Slavici, Studii semnează: **Uță Mihail:** Filosofia lui Emile Meyerson M. Popescu: Ocupația Principatelor române de Ruși și Austriaci între 1853—1857. **N. P. Panoiteșcu:** Cu cine mergem? cu Germania sau cu Italia? **Versuri** de Eug. Ciuchi, A. Măndru, Al. Soare, Stupină Dinu.

Cronici. Recenzii.

*

Făt-Frumos. Anul IV, (1929) No. 6. Victor Morariu: † Constantin Berariu (1870—1729). Câteva poezii de V. Tempeanu. Din republica lui Krakalia et Cnie (Răspuns la o anchetă a revistei „în Bucovina... pierdută...)

Junimea literară. Anul XVIII (1929) No. 9—12. Ion I. Nistor: Opera istorică a lui A. D. Xenopol. **Simeon Reli:** C. A. Rosetti și N. Bălcescu în lumina cenzurii austriace. **V. Gherasim:** M. Eminescu. **Ernest Kallos:** Bergson, filosoful evoluției creatoare. **Victor Morariu:** Ironia în romantismul german. **Paul Jeleșcu:** Caracteristica operii muzicale moderne. **Eug. Pohontzu:** Molima nou-tății în arta contemporană.

Versuri. Cronică. Reviste.

*

Ritmuri. Brașov, Anul I (1929) No. 6. I. Foșșeneanu: Neoclasicism sau neo-

romantism. *Versuri și proză semnate de:* G. Bacovia, I. Al. Bran-Lemeny, Ecaterina Ptiș, Alex. Călinescu, G. St. Cazacu, N. Niculescu Cantonieru, Aurel Marin, Mia Cerna, Lucian Costin, Radu Prișcu. *Cronica muzicală* de prof. Mihail Munteanu.

Semenicul. Lugoj. Anul III (1930) No. 1-2. Pe lângă partea literară, câteva cuvinte meritate despre bănățeanul Mihail Gașpar, mort în 1929. Bună statistică a populației județului Severin între anii 1786—1927.

Viața Săceleană. (Satlung, județul Brașov). Anul I No. 1. Își începe apariția cu o lăudabilă intenție: „Să nu moară amintirea vieții de poezie a oierilor săceleni... să păstrăm și să transmitem specificul vieții săcelele”.

Poate deaceia i-am dori mai puține versuri originale și mai multe studii ca ale d-lor A. A. Mureșianu, Ion Ghelase și Romulus Cârnu.

Și pentru folklor cât mai multe pagini.

Luceafărul Literar și Artistic. (Brăila). Anul I, No. 7.

Scrisul nostru. (Bârlad). Anul I, No. 10 și 11. În orașul simpatice reviste de altădată „*Floare-Albastră*”, care ne aduce aminte de *Iosif*, de *Cerna*, d-l G. Tutoveanu continuă o tradiție. Și o face cu mult suflet.

În No. 10 vorbește despre M. Sadoveanu, iar în No. 11 despre entuziaștii făuritori ai amintitei reviste.

Moldova literară (Mihăileni, jud. Dorohoi). Anul III. 1929 No. 10—12. Bun pentru ori ce om de omenie este

articolul „*Politică și cultură*” al D-lui *Filimon Rusu*.

Buletinul Grădinii botanice și al muzeului botanic dela Universitatea din Cluj. Vol. XX. 1929 appendix I-II.

Revista Muzeului geologic-mine-ralogic al Universității din Cluj. Vol. II. No. 2 (1928) cu un lung studiu despre „Birefrigența feldspatilor plagioclași din seria andesinei și studiul microscopic al rocilor cu andesine, din Transilvania”, de *Victor N. Lațiu*.

Erdélyi turista (Brașov) No. 3—4.
Luceafărul (Brăila) Anul II. No. 37.
Șoimii (Tg.-Mureș) Anul VI. No. 1-2.
Lupta cea bună (Câmpulung) Anul III. 1929 No. 11—12.

Monitorul Municipiului Brașov. Anul I. No. 1—2, 3 și 4. Publicația e bine-venită. „Cuvântul înainte”, e semnat de *D-1 Emil Socaciu*, secretarul general al Primăriei. *D-1 Ing. Bujor Măzgăreanu* scrie despre „Comercializarea întreprinderilor comunale” (No. 1—2), iar *D-1 Ing. V. Micu* despre „Problema apei potabile la Brașov” (No. 3).

I. C.

Cărți:

Ovidiu Hulea. Ierbe matinale (poezii) Cluj, „Ardealul” 1929, p. 92.

Livia Rebreanu-Hulea. Răvașe 'n tabără (poezii). Cluj. 1929 p. 64.

Carol Drimer. Studii critice III. Iași, „Viața Românească” 1928, p. 159.

Ananie Boldor. Anuarul Gimnaziului de băieți din Satlung-Săcele pe anul școlar 1928—1929. Brașov, Cartea Românească, 1929, p. 35.

ERRATA: La pag. 123, alin. 2 rândul al 16-lea de sus, se va citi: „urmași ai *Romanilor*” (nu: *Românilor*). — La pag. 126, alin. 1, rândul 1 să se citească: *Ghiurca* (nu *Ghiurea*). — La pag. 128, rândul al doilea de sus să se citească: „pe când o altă *trupă* mare de „4000 de Rați” *pătrunde* până la București și arestează la 25 *Noemvrie* pe omul etc.” Iar la nota 36 a aceleiași pagini, rândul al treilea: „și fu dus la Sibiu la sfârșitul lui *Noemvrie*, iar nu la sfârșitul lui *Decemvrie* 1716, cum credea” etc. etc.